

FRANKRIJK EN DE OOSTENRIJKSE NEDERLANDEN TIJDENS *LA RÉGENCE* (1715- 1723)

DE CHRONOLOGIE VAN EEN BELEID

Floor Smessaert

Studentennummer: 01310491

Promotor: Prof. dr. René Vermeir

Masterproef voorgelegd voor het behalen van de graad master in de richting Geschiedenis

Academiejaar: 2016 – 2017

“Au reste, je ne doute pas que le desir de voir quelque jour les Paysbas unis à la France n’augmente dans la suite des temps, mais sa Majesté veut conserver en paix les grands Etats que Dieu luy a donnez sans songer à les augmenter.”

- Torcy, 28 maart 1715

“Il est des momens ou les affaires principales ne permettent pas d’agiter celles qui peuvent estre regardées comme subordonnées.”

- Dubois, 10 september 1722

Verklaring in verband met auteursrecht

De auteur en de promotor(en) geven de toelating deze studie als geheel voor consultatie beschikbaar te stellen voor persoonlijk gebruik. Elk ander gebruik valt onder de beperkingen van het auteursrecht, in het bijzonder met betrekking tot de verplichting de bron uitdrukkelijk te vermelden bij het aanhalen van gegevens uit deze studie. Het auteursrecht betreffende de gegevens vermeld in deze studie berust bij de promotor(en). Het auteursrecht beperkt zich tot de wijze waarop de auteur de problematiek van het onderwerp heeft benaderd en neergeschreven. De auteur respecteert daarbij het oorspronkelijke auteursrecht van de individueel geciteerde studies en eventueel bijhorende documentatie, zoals tabellen en figuren. De auteur en de promotor(en) zijn niet verantwoordelijk voor de behandelingen en eventuele doseringen die in deze studie geciteerd en beschreven zijn.

Inhoudstafel

Verklaring in verband met auteursrecht.....	4
Inhoudstafel	5
Terminologische duiding.....	7
Inleiding.....	9
Bronnen & methodologie.....	13
Historiografische contextualisering	17
1. De Spaanse Successieoorlog (1701-1713) en het Franse expansionisme.....	17
2. De pacificatie van Utrecht (1713-1715): <i>balance of power</i> en anti-expansionisme.....	19
3. Regimewissels na de oorlog: de Oostenrijkse Nederlanden en <i>la Régence</i>	23
De chronologie van een beleid.....	29
1. De overgangsfase van Lodewijk XIV naar Filips van Orléans: koersverandering of continuïteit? (1715 – begin 1716).....	29
1.1 Lodewijk XIV en diplomatieke toenadering tot Oostenrijk	29
1.2 Franse territoriale ambities in de Zuidelijke Nederlanden	31
1.3 Franse isolatie en een voorstel voor “neutrale” Oostenrijkse Nederlanden	36
1.4 Tussenconclusie.....	41
2. Frankrijk in betere internationale papieren en onhartelijke Frans-Oostenrijkse toenadering (tweede helft 1716 – eerste helft 1718).....	43
2.1 De Triple Alliantie van 1717	43
2.2 Grensgeschillen in de Oostenrijkse Nederlanden en de afgebroken conferentie in Rijsel.....	47
2.3 Spaanse dreiging in Italië en een noodgedwongen Quadruple Alliantie in 1718	52
2.4 Tussenconclusie.....	58
3. De oorlog van de Quadruple Alliantie: gespannen rust in de Oostenrijkse Nederlanden (tweede helft 1718 –1721)	60
3.1 De oorlog tegen Alberoni: Frans-Oostenrijkse diplomatieke unie neemt wederzijds wantrouwen niet weg.....	60
3.1.1 Een autoriteitscrisis voor de Regent	60
3.1.2 Scherpere grensgeschillen in de Oostenrijkse Nederlanden en Oostendse commerciële expansie.....	63
3.2 Een fragiele vrede in Europa: Frans-Spaanse toenadering en Oostenrijkse isolatie	70

3.2.1 De “nieuwe” Triple Alliantie en het congres in Cambrai.....	70
3.2.2 Oostenrijkse economische pesteringen: sabotage van de Franse handel.....	73
3.2.3 De economische zeepbel van John Law en vrees voor de Oostendse Compagnie.....	78
3.3 Tussenconclusie.....	83
4. Het herstelde Frankrijk en een geïsoleerd Oostenrijk in een geïmponeerd Europa: oude ambities opnieuw aan de oppervlakte (1722-1723).....	85
4.1 Aangescherpte militaire verdediging in de Oostenrijkse Nederlanden.....	85
4.2 Heropleving van de Franse annexatie-ambities in de Oostenrijkse Nederlanden.....	90
4.3 Het Franse beleid omtrent de Oostendse Compagnie.....	98
4.4 Tussenconclusie.....	104
Conclusie	107
Dankwoord.....	113
Bibliografie	115
Bronnen.....	115
Literatuur.....	115

Terminologische duiding

Om alle mogelijke verwarring op voorhand uit te sluiten, wil ik kort enkele termen verduidelijken die ik in de loop van deze masterscriptie frequent zal hanteren. Om te beginnen is er de kwestie van de Nederlanden, een regio waarin verschillende soevereiniteiten elkaar afwisselden gedurende de vroegmoderne periode. Eerst en vooral moet een duidelijk onderscheid worden gemaakt tussen de Noordelijke Nederlanden en de Zuidelijke Nederlanden. In deze masterscriptie onderzoek ik het Franse beleid ten opzichte van de Zuidelijke Nederlanden, het gebied dat min of meer overeen komt met het grondgebied van het huidige België.

Tot 1715 vielen deze Zuidelijke Nederlanden officieel onder Spaanse soevereiniteit en werden ze aangeduid met de term “Spaanse Nederlanden”. In de periode die ik bestudeer, is de soevereiniteit echter net overgedragen aan de Oostenrijkse keizer en vanaf dat moment worden de Zuidelijke Nederlanden logischerwijze “Oostenrijkse Nederlanden” genoemd. Ik gebruik beide termen bewust, naargelang de periode waarover ik spreek. In het Franstalige bronnenmateriaal uit die periode worden de Zuidelijke Nederlanden na 1715 soms aangeduid als “*Pays-bas autrichiens*”, maar nog vaker gewoon als “*Pays-bas*”. Dit kan mogelijks voor verwarring zorgen, gezien “*Pays-bas*” vandaag verwijst naar het huidige Nederland, en dus de historische Noordelijke Nederlanden. Voor die regio werd toentertijd echter gewoonlijk de term “*Hollande*” of “*République de Hollande*” aangewend. Wanneer ik het in deze masterscriptie over de Noordelijke Nederlanden heb, zal ik dan ook spreken over de “Republiek”, of een enkele keer over de “Staten-Generaal”.

Naar de periode van het regentschap van Filips, hertog van Orléans, wordt in de historiografie doorgaans verwezen als “*la Régence*”, ondanks het bestaan van verschillende periodes waarin Frankrijk door een regent of regentes werd bestuurd. In deze masterscriptie zal ik herhaaldelijk deze Franse term gebruiken, gezien er in het Nederlands geen bondig alternatief voor handen is. Naar Filips zelf verwijs ik – overeenkomstig met de historiografische conventie – als “de Regent”. Alleen wanneer ik het louter over zijn bestuurlijke hoedanigheid als regent heb, laat ik de hoofdletter achterwege. Tenslotte gebruik ik, wanneer ik spreek over de achttiende eeuw, de term “Habsburg” nu en dan als een synoniem voor “Oostenrijk”, gezien de Spaanse tak van de Habsburgse dynastie was uitgestorven met de dood van Karel II in 1700.

Inleiding

Geprangd tussen de Spaanse en de Oostenrijkse Successieoorlogen, lijkt het kortstondige regentschap van de hertog van Orléans een uitzonderlijke periode van rust en stabiliteit in de met oorlogen doorspekte geschiedenis van het Franse ancien régime. Met vredesverdragen in Utrecht, en later in Rastatt en Baden, was een verdienstelijke poging gedaan de Europese vrede te verzekeren na de Spaanse Successieoorlog (1701-1713). De mogelijkheid van een dynastiek en territoriaal overwicht van de Bourbons – door een potentiële vereniging van de Spaanse en Franse kroon onder Filips van Anjou – was geëlimineerd. Door middel van diplomatieke overeenkomsten en dankzij Filips' verzaking aan zijn rechten op de Franse troon leek een relatief machtsevenwicht in 1714 voorlopig hersteld. Voor Frankrijk volgde een periode van politieke stabilisatie en drukke diplomatieke normalisatie. Afgezien van de korte oorlog van de Quadruple Alliantie (1718-1720) en de oorlog die Oostenrijk aan de rand van Europa voerde met het Ottomaanse Rijk (1716-1718), zou *la Régence* voorbijgaan zonder langdurige militaire confrontaties tussen West-Europese grootmachten.

Filips' regentschap lijkt dan ook sprekend de tijdgeest te symboliseren van de *Trente Heureuses*, zoals Emmanuel Le Roy Ladurie de periode tussen 1713 en 1740 bestempelde.¹ In contrast met het regime van Lodewijk XIV, dat van Frankrijk een chronische politieke bedreiging had gemaakt voor de Europese grootmachten, zou *la Régence* de geschiedenis ingaan als een opmerkelijk minder expansionistische periode. Mede dankzij die ogenschijnlijke discrepantie in beleid, noemde Michelet het regentschap "*tout un siècle en huit années*"² en kreeg de Regent lange tijd stevast de stempel een zwakkere heerser te zijn geweest. Deze soms weinig genuanceerde beoordeling van het regentschap van Filips van Orléans, en in het bijzonder van z'n buitenlandse beleid, was vaak het gevolg van enige desinteresse in de periode door historici.

Specifieke historiografische literatuur over de periode is opvallend schaars in vergelijking met literatuur over Lodewijk XIV of Lodewijk XV, en in verzamelwerken over vroegmoderne internationale relaties wordt *la Régence* – door de afwezigheid van grote militaire conflicten – doorgaans in enkele pagina's behandeld. Zo draagt het overzichtswerk van Jeremy Black over de vroegmoderne Franse buitenlandse politiek niet zomaar de titel "*From Louis XIV to Napoleon*"³; wie anders dan de militair meest succesvolle absolutistische heersers in de Franse geschiedenis spreken het meeste tot de verbeelding? Tegenover de glorierijke zeventiende eeuw van de Zonnekoning, met zijn lange regeerperiode en zijn ambitieuze buitenlandse expansiepolitiek, werd het regime van de Regent afgeschilderd als een minder "succesvolle" periode in de Franse geschiedenis.

Dat imago wordt in de hedendaagse historiografie inmiddels gaandeweg bijgesteld, onder andere dankzij twee recent verschenen monografieën van Alexandre Dupilet. Die werpen een nieuw licht op het regime

¹ LE ROY LADURIE, Emmanuel. *L'Ancien Régime. II: l'absolutisme bien tempéré (1715-1770)*. Parijs, Hachette, 1991, p. 93.

² MICHELET, Jules. *Histoire de France. XVII: La Régence*. Parijs, A. Lacroix, 1877, p. 1.

³ BLACK, Jeremy. *From Louis XIV to Napoleon: the Fate of a Great Power*. Londen, UCL Press, 2001, 288p.

van de hertog van Orléans en dat doet Dupilet door – in expliciet vernoemde tegenstelling tot historici als Michelet – net sterk de continuïteit te benadrukken met de voorgaande periode, voornamelijk op vlak van het absolutistische bestuur van het koninkrijk. Toch mag niet verwaarloosd worden hoe de geweldloze buitenlandse politiek van de Regent een onmiskenbaar verschil blijft met het regime van Lodewijk XIV en diens voorgangers. Die hadden van de strijd tegen Habsburg, dat het Franse koninkrijk vanuit zo goed als elke windrichting omsingelde, een soort onafgebroken dynastiek motief gemaakt. Een regio waar die Franse expansiedrang – die onder Lodewijk XIV haar hoogtepunt kende – zich heel nadrukkelijk en enorm frequent liet gelden, betrof grosso modo het grondgebied van het huidige België, toentertijd aangeduid met de term “Zuidelijke Nederlanden”.

Vanaf het aantreden van de Regent, na de lange halve eeuw waarin het leger van de Zonnekoning meermaals de noordelijke grens van het koninkrijk was overgestoken, lijken de expansionistische ambities van Frankrijk in de Zuidelijke Nederlanden echter even te zijn gaan liggen. Nochtans had Lodewijk XIV amper vijftig jaar voor Filips’ aantreden nog een oorlog ontketend met net als voornaamste doel de annexatie van de Spaanse Nederlanden. Die eiste hij op op grond van het devolutierecht van z’n Habsburgse echtgenote Maria-Theresia. Onder de Regent zou het Franse leger niettemin geen voet op dat Habsburgse grondgebied zetten. Dit betekende weliswaar niet het einde van alle Franse invallen in de Zuidelijke Nederlanden.

Gedurende de Oostenrijkse Successieoorlog (1740-1748) zou Filips’ opvolger Lodewijk XV de – ondertussen niet meer Spaanse maar Oostenrijkse – Nederlanden opnieuw bezetten. Bij de Vrede van Aken, in 1748, zou hij er evenwel niet in slagen om die ook effectief te annexeren. De jarenlange droom van de Franse monarchen om de noordelijke grens van het koninkrijk verder van de hoofdstad te verschuiven en zo weerstand te bieden aan het Habsburgse machtscomplex, leek hiermee voor lange tijd opgeborgen. Na Lodewijk XV zou Frankrijk pas opnieuw de Nederlanden binnenvallen in 1794, onder de Eerste Franse Republiek, toen de Franse Revolutie reeds in al haar hevigheid had gewoed en het einde van de absolutistische dynastie van de Bourbons had ingeluid.

De ogenschijnlijk pacifistische houding van Frankrijk ten opzichte van de Oostenrijkse Nederlanden onder het regentschap van Filips van Orléans vormt op het eerste gezicht dus een opvallende discontinuïteit met de buitenlandse politiek van zijn voorgangers en zijn opvolger. Die geweldloze politiek gold bovendien voor de internationale relaties van Frankrijk met het merendeel van de Europese grootmachten tijdens *la Régence*. Deze vaststelling werpt heel wat interessante vragen op, waar ik in deze masterscriptie verder op in wil gaan. De markante verschillen in de internationale koers die Frankrijk onder de Regent vaarde, leiden namelijk automatisch tot de vraag wàt die verschillen dan precies veroorzaakte. Wie of wat zorgde ervoor dat het volledige bewind van de Regent voorbij ging zonder grote militaire confrontaties? Wat waren de beleidsmotieven van de hertog van Orléans en wie hielp deze mee vormgeven? Welke verschillende factoren speelden hierin een rol en strookte het officieel verkondigde – pacifistische – discours met de eigenlijke beweegredenen van het buitenlandse beleid?

In het beantwoorden van die vragen focus ik in deze masterscriptie specifiek op de Franse relaties met de Oostenrijkse Nederlanden, in dialoog met de bestaande historiografische literatuur over het Franse expansionisme in de Zuidelijke Nederlanden tijdens het ancien régime. Een studie van het beleid van Frankrijk ten opzichte van de Oostenrijkse Nederlanden kan bovendien ook een illustratie geven van de meer algemene Frans-Habsburgse relaties na de Vrede van Utrecht. Zo lijkt de pacifistische evolutie in het Franse buitenlandse beleid op het eerste gezicht te passen binnen het historiografische discours van enkele invloedrijke (rechts)historici omtrent opkomende ideeën over een Europees machtsevenwicht, een zogenaamde *balance of power*. Historici als Randall Lesaffer en Frederik Dhondt stellen dat de achttiende eeuw, waarin ook de pacificatie van Utrecht aan het einde van de Spaanse Successieoorlog thuishoorde, een laboratorium vormde voor politici en theoretici die meer en meer een politiek *equilibrium* in Europa ambieerden.

In welke mate werden zo'n *balance of power*-overwegingen nu in rekening genomen door de Regent en zijn regering, of hoe invloedrijk bleven de oude annexatie-ambities in de politieke strategieën van Franse politici? De mate waarin die beide politieke drijfveren afzonderlijk doorwogen op het beleid van *la Régence* ten opzichte van de Oostenrijkse Nederlanden, is onrechtstreeks vermoedelijk ook met elkaar verbonden, gezien beide motieven op het eerste gezicht lijnrecht tegenover elkaar lijken te staan. Naast een concrete bespreking van het uiteindelijk gevoerde beleid van de Regent, en de motieven die erachter schuilgingen, is het tenslotte ook interessant om de niet-verwezenlijkte ideeën te bespreken die circuleerden in Franse politieke kringen. Hierbij zijn niet enkel de politieke overtuigingen van invloedrijke politieke figuren als Guillaume Dubois van belang. Ook reflecties van minder gezaghebbende Franse politici, zoals de ambassadeur in Brussel, kunnen een interessante kijk werpen op de globalere kwestie van de vroeg achttiende-eeuwse attitude van Frankrijk ten opzichte van de Oostenrijkse Nederlanden en de Habsburgse monarchie in het algemeen.

Bronnen & methodologie

Om een voldoende compleet beeld te kunnen geven van het Franse beleid ten opzichte van de Oostenrijkse Nederlanden binnen de omvang van deze masterscriptie, moesten weloverwogen keuzes worden gemaakt bij het selecteren van het bronnenmateriaal dat dit onderzoek zou ondersteunen. Het is al te makkelijk om te verdrinken in de veelheid aan Frans archiefmateriaal voor de achttiende eeuw. Uit de vraagstelling die in de inleiding werd geformuleerd, kan worden afgeleid dat het begrip “beleid” hier een brede betekenis wordt toebedeeld. Het gaat niet louter over de expliciete veruitwendiging van feitelijke politieke handelingen. Veeleer gaat het over het proces van beleidsvorming, de interne debatten die binnen die context plaatsvinden en de verschillende actoren die op dat proces invloed kunnen of willen uitoefenen. Zoals aan concrete militaire wapenfeiten namelijk heel wat strategisch overleg voorafgaat, is dit ook voor officiële diplomatieke manoeuvres in vreedstijd het geval.

Om een grondige analyse te maken van het beleid van een staat, is het dus niet voldoende om enkel vanuit de uiteindelijke veruitwendiging van het beleid conclusies te trekken. Er moet ook aandacht worden besteed aan hoe plannen tot stand kwamen en waarom een bepaalde aanpak het finaal van andere mogelijke strategieën haalde. Voor de studie van het beleid van Frankrijk ten opzichte van de Oostenrijkse Nederlanden tijdens *la Régence*, moeten dus bronnen aangewend worden waarin – al dan niet expliciet – over dat beleid geconverseerd, gediscussieerd en gereflecteerd wordt. Om dit proces, en internationale relaties in het algemeen, te bestuderen zijn diplomatieke bronnen als basis uitermate geschikt.

Wanneer we onderzoek doen naar vroegmoderne diplomatie moet kort even de aandacht worden gevestigd op de overkoepelende problematiek van parallelle – doorgaans geheime – diplomatieke missies, die soms doorslaggevender waren dan de officiële diplomatie. Ook gedurende het regentschap van Filips van Orléans vonden belangrijke parallelle onderhandelingen plaats, die zich onafhankelijk van de *conseil des Affaires étrangères* voltrokken. De Regents vertrouweling Dubois zou hierin een cruciale rol spelen, in de periode voor hij tot minister werd benoemd. Zo was de Frans-Engelse alliantie van 1716, die resulteerde in de Triple Alliantie met de Republiek in 1717, het gevolg van geheime missies van Dubois naar Den Haag en Hannover.

Informeel contacten en geheime netwerken waren in internationale relaties dus van enorm belang. Ook de Franse ambassadeur in Brussel, Rossi, zou beschikt hebben over een uitgebreid web van geheime gezanten en spionnen die met hem in contact stonden. Bronnenmateriaal omtrent dit soort relaties zit echter over talloze verschillende nationale en persoonlijke archiefbestanden verspreid en het is binnen de beperkte omvang van deze masterscriptie helaas onmogelijk om die ontelbare archiefbestanden te raadplegen. Daarnaast bestond een aanzienlijk deel van die informele diplomatieke contacten uit mondeling overleg waar geen schriftelijke neerslag van werd nagelaten. Om de complexe problematiek van geheime diplomatie te overstijgen en de wijde van het onderzoeksveld haalbaar te houden, maak ik voor dit onderzoek dan ook louter gebruik van officiële bronnen van het Franse ministerie van Buitenlandse Zaken. Voor informatie over specifieke “geheime” missies die in de context van dit

onderzoek van belang zijn, zoals deze van Dubois in Den Haag, heb ik gerekend op bestaande wetenschappelijke literatuur, waarin historici de noodzakelijke bronnen daaromtrent al hebben geanalyseerd.

De bronnen waarop ik mij voor dit onderzoek zelf heb gebaseerd, zijn afkomstig uit de collectie van de “*Correspondance politique, Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*”.⁴ De *Correspondance politique* van het Franse koninkrijk bevindt zich in de Parijse voorstad La Courneuve in de *Archives diplomatiques* van het Franse Ministerie van Buitenlandse Zaken. Deze collectie bronnen bestaat – zoals de naam reeds aangeeft – uit de diplomatieke correspondentie tussen het Franse ministerie van Buitenlandse Zaken en haar diplomaten in het buitenland. Het gaat om de zogenaamde *dépêches*. Dat zijn memoranda of brieven van en voor de Franse ambassadeurs, die in het ministerie van Buitenlandse Zaken in Parijs bewaard werden. Momenteel zijn enkele historici van de Universiteit van Luik, onder leiding van Bruno Demoulin, een integrale bronnenuitgave aan het voorbereiden van het specifieke archiefbestand over de Zuidelijke Nederlanden: “*Instructions aux ambassadeurs et ministres de France dans les Pays-Bas espagnols puis autrichiens*”⁵.

De *Correspondance politique* voor de Zuidelijke Nederlanden bevat alleen al voor het achtjarige regentschap van Filips van Orléans meer dan 14 000 bladzijden aan brieven, rekwesten en memoranda. Het merendeel bestaat uit brieven van de Franse ambassadeur naar Parijs en omgekeerd. De enorme omvang van het geproduceerde bronnenmateriaal voor zo’n relatief korte periode, geeft meteen al een indicatie van de frequentie waarmee Franse ambassadeurs zoals Rossi verslag uitbrachten aan de hoofdstad. Daar was tot 1718 de *conseil des Affaires étrangères*, onderdeel van het geheel van raden in het systeem van de *polysynodie*, verantwoordelijk voor het Franse buitenlandse beleid. Aan het hoofd ervan stond maarschalk d’Huxelles, Nicolas du Blé.

Na de opschorting van de *polysynodie* in september 1718, is de briefwisseling van de markies van Rossi echter niet meer gericht aan d’Huxelles, maar rechtstreeks aan Dubois. De rechterhand van Filips van Orléans, die ten tijde van de *conseil* reeds officieus een grote invloed had gehad op de Franse buitenlandse politiek, werd vanaf dat moment officieel verantwoordelijk voor het buitenlandse en diplomatieke beleid van de Regent als *secrétaire d’Etat*. Op de bestuurlijke indeling van Frankrijk tijdens *la Régence* en de invloed die deze op het buitenlandse beleid zou hebben, zal ik in de historische contextualisering dieper ingaan.

Gegeven het complexe systeem van de *polysynodie*, met meerdere raden die verantwoordelijkheden hadden die de landsgrenzen overstegen, zouden ook archiefbestanden van andere raden dan de *conseil des Affaires étrangères* eventueel een interessante aanvulling op de *Correspondance politique* kunnen vormen. Zo werd in de *conseil de la Marine* en de *conseil du Commerce*, die beiden als één van de weinige

⁴ Archives du Ministère des Affaires Étrangères et Européennes, *Correspondance politique, Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, nr. 67-90.

⁵ DEMOULIN, Bruno. “ La France et les Pays-Bas autrichiens à l'aube du XVIIIe siècle.” In: *Bulletin de la Commission Royale d'Histoire*, 2009 (175), p. 541.

raden wel tot aan het einde van *la Regence* zouden blijven bestaan, vermoedelijk frequent overlegd over de commerciële ontwikkelingen in de Oostendse haven en de houding die hiertegenover moest worden aangenomen. In de *Correspondance politique* zouden dan ook af en toe memoranda uit die raden opduiken die relevant waren voor Rossi in de Zuidelijke Nederlanden. Van het in deze masterscriptie gebruikte bronnenmateriaal bestaat dus een veelvoud aan ander mogelijk bronnenmateriaal dat binnen een onderzoek naar het buitenlandse beleid van de Regent relevant zou kunnen zijn geweest. Het geheel moet echter behapbaar en pertinent blijven, en voor een studie naar het Franse beleid ten opzichte van de Oostenrijkse Nederlanden is de *Correspondance politique* ruim voldoende als bronnenbasis.

De correspondentie geeft namelijk een uitgebreid beeld van de officiële richtlijnen, maar evengoed van de circulerende ideeën en de heersende mentaliteit over de Oostenrijkse Nederlanden. Ze biedt uiteraard geen exhaustief overzicht van alle verschillende opvattingen die in Franse politieke kringen bestonden. Evenmin toont ze ons alle invloeden waaraan de Regent bij het bepalen van zijn beleid onderhevig was, of hoe invloedrijk bepaalde ideeën toentertijd precies waren. Door de correspondentie grondig te bestuderen, krijgen we echter wel een heldere visie op de belangrijkste overwegingen die gemaakt werden bij de uitstippeling van het beleid, zowel door de beleidsmakers in Parijs als door de Franse gezanten in de Nederlanden. Na een bondige historische contextualisering, met aandacht voor de relevante historiografische debatten, zal ik in de daaropvolgende hoofdstukken dat Franse beleid chronologisch schetsen, alsook de motieven belichten die erachter schuilden.

Hierbij zal ik afwisselend inzoomen op specifieke kwesties in Frankrijk of de Oostenrijkse Nederlanden en weer uitzoomen naar de globale politieke en diplomatieke ontwikkelingen in Europa. Ik heb ervoor gekozen om *la Régence* op te delen in vier periodes, die gebaseerd zijn op algemene Europese evoluties en meer regionale ontwikkelingen. Binnen die structuur zal ik vervolgens enkele belangrijke en terugkerende problematieken in het Franse beleid bespreken. Enkele van die problematieken zijn bijvoorbeeld de voortdurende grensgeschillen met Oostenrijk in Luxemburg en Henegouwen, of de attitude tegenover de commerciële ontwikkelingen die in Oostende tot de oprichting van een keizerlijke handelscompagnie zouden leiden. Deze opdeling maakt het mogelijk om de micro- en macro-evoluties in de periode van Filips' regentschap simultaan en op een zo logisch mogelijke manier te analyseren. Willen we het beleid van één Europese natie ten opzichte van een andere grondig bestuderen, dan is het namelijk cruciaal om zowel de *longue durée*-geschiedenis van de betrokken natie, als de internationale politieke ontwikkelingen in de betrokken periode, niet uit het oog te verliezen. Hierbij is het dan ook essentieel om voorafgaand aan het eigenlijke bronnenonderzoek een voldoende overzichtelijk historisch overzicht uiteen te zetten.

Historiografische contextualisering

1. De Spaanse Successieoorlog (1701-1713) en het Franse expansionisme

Het regentschap van Filips van Orléans volgde op een woelige periode van internationaal conflict, die bepalend zou zijn voor het Europese politieke landschap waarin *la Régence* van start zou gaan. De Spaanse Successieoorlog brak uit na de dood van de laatste Habsburgse koning van Spanje, Karel II. Die stierf kinderloos in 1700 en liet – na stevig lobbywerk van Franse diplomaten in Madrid – al de bezittingen van de Spaanse monarchie na aan Filips van Anjou, een kleinzoon van Lodewijk XIV. Die Franse prins zou dus zowel op de troon van Frankrijk, het militair meest bedreigende koninkrijk van Europa, kunnen terechtkomen, als aan het hoofd van het Spaanse koloniale wereldrijk.

De Spaanse erfenis was omvangrijk, gezien Spanje op dat moment nog een hegemonische wereldmacht was met een schat aan koloniale bezittingen. Er stond dus heel wat op het spel. In Versailles was men er zich niettemin van bewust dat de acceptatie van dat testament zonder twijfel zou leiden tot een verenigde reactie van quasi alle andere Europese staten.⁶ De versmelting van de Franse en Spaanse monarchie tot een nieuwe Frans-Spaanse wereldmacht, die van het zuiden van Italië tot de Antwerpse haven in het noorden bijna het hele continent zou omvatten, vormde een bedreiging voor heel Europa. Bovendien zou die Bourbonse supermacht ook aan de overkant van de Atlantische Oceaan de touwtjes in handen houden en de Amerikaanse goud- en zilverstroom beheersen, wat een niet te evenaren commerciële hegemonie zou betekenen.⁷

Aanvankelijk leidde de acceptatie van het testament door Lodewijk XIV in november 1700 niet onmiddellijk tot militaire confrontaties. De Republiek en Engeland – niet happig op een nieuwe pan-Europese oorlog – waren bereid om het testament te aanvaarden, ondanks de twijfels geuit door koning Willem III.⁸ Het was de Habsburgse keizer Leopold I die, de Spaanse erfenis opeisend voor zijn zoon Karel, de oorlog verklaarde door begin 1701 troepen te sturen naar de Spaanse territoria in Italië. Nu Leopold ten oorlog was getrokken en de vrees voor de Franse territoriale ambities steeg bij de maritieme machten Engeland en de Republiek, duurde het niet lang alvorens die laatsten zich aansloten bij Oostenrijk. In september 1701 tekenden de keizer, Engeland en de Republiek het verdrag van de Grote Alliantie. Die alliantie moest voor de keizer, naast de Spaanse kroon voor zijn zoon, ook nog de strategisch gelegen Spaanse bezittingen in Italië opleveren, en voor de zeemachten alle eventuele veroveringen in de Spaanse kolonies. In mei 1702 verklaart de Grote Alliantie officieel de oorlog aan Lodewijk XIV.

Het zou ons te veel afleiden om hier in te gaan op het gedetailleerde militaire verloop van de Spaanse Successieoorlog. Verscheidene doeleinden van verschillende entiteiten maakten van de oorlog – zoals zo veel vroegmoderne conflicten – een complexe strijd. Zo werd het grotere conflict tussen Lodewijk XIV van

⁶ BLACK, Jeremy. *Eighteenth Century Europe 1700-1789*. Basingstoke, Macmillan, 1990, pp. 279-280.

⁷ DHONDT, Frederik. "Dertig jaar vrede, driehonderd jaar later: de Zuidelijke Nederlanden, Frankrijk en Europa in de Vrede van Utrecht (1713)." In: *De Franse Nederlanden = Les Pays-bas Français*, 2012, p. 33.

⁸ BÉLY, Lucien. *Les relations internationales en Europe : XVIIe – XVIIIe siècle*. Parijs, PUF, 2007, p. 383.

Bourbon en Leopold I van Habsburg door andere staten gebruikt om hun eigen politieke, territoriale of commerciële belangen na te streven. Gelijktijdig met de langdurige oorlog vonden voortdurend onderhandelingen plaats; tussen de strijdende partijen, maar ook tussen de geallieerden onderling.⁹ De Zuidelijke Nederlanden waren gedurende de Spaanse Successieoorlog één van de belangrijkste zwaartepunten van militaire confrontatie tussen de strijdende Europese machten. Frankrijk was er reeds in 1701 binnengevallen en had er de Staatse troepen uit de Barrièresteden verjaagd. Dit was ondertussen al niet meer de eerste inval van de Zonnekoning in de Spaanse Nederlanden.

Vanaf zijn aantreden tot aan de Spaanse Successieoorlog, was Lodewijk XIV de noordelijke grens meerdere keren overgestoken. Veldslagen in het kader van de Frans-Spaanse Oorlog (1635-1659), de Devolutieoorlog (1667-1668), de Hollandse Oorlog (1672-1678), de Frans-Spaanse Oorlog (1683-1684) en de Negenjarige Oorlog (1688-1697) transformeerden de regio tijdens de zeventiende eeuw in een quasi-permanent slagveld. De Zuidelijke Nederlanden waren, als we de *longue durée*-geschiedenis erop naslaan, trouwens niet alleen tijdens het regime van de Zonnekoning een strijdperk waar de Europese machten met elkaar in confrontatie gingen.

Doorheen de volledige periode van het ancien régime vormden de Zuidelijke Nederlanden een gegeerde expansiezone voor de Franse koningen. Die pogingen tot territoriale uitbreiding in de Nederlanden worden door Franse historici als Bérenger, Livet en Bély geplaatst binnen een bredere context van jarenlange vijandelijkheden tussen de dynastieën van Habsburg en Bourbon. Volgens deze historici moet de oorsprong van die jarenlange tweestrijd gezocht worden in de vroege zestiende eeuw, toen het Spaans-Habsburgse machtscomplex dynastiek verenigd werd en het Franse koninkrijk quasi volledig werd ingesloten door dat imperium “waar de zon nooit onderging”.¹⁰ Zowel de Bourgondische, Spaanse als Habsburgse erflanden kwamen dankzij slimme huwelijkspolitiek en een portie dynastiek toeval in een personele unie onder Karel V terecht. Daardoor hield die laatste vanuit verschillende hoeken Frankrijk territoriaal in de tang: het Iberisch Schiereiland, de Italiaanse bezittingen, de Bourgondische erflanden, de Franche-Comté en het Heilig Roomse Rijk.

Van Frans I tot Lodewijk XVI – van de zestiende tot de achttiende eeuw – zou Frankrijk claustrofobisch geprangd zitten tussen gebieden van de Habsburgse dynastie, wat resulteerde in een voortdurende expansiedrang richting die gebieden. Die expansiedrang kende zijn culminatiepunt onder Lodewijk XIV en één van de regio's waarop de militaire pijlen van de *Roi de Guerre* zich het vaakst richtten, was de Zuidelijke Nederlanden. Parijs lag immers maar enkele kilometers van de grens met de Nederlanden verwijderd, wat die noordelijke grens van Frankrijk een bijzonder kwetsbare regio maakte. Men kon als het ware in enkele dagen tijd vanuit dat Habsburgse territorium op de Franse hoofdstad marcheren. Eén van de leidmotieven in de militaire ondernemingen van Lodewijk XIV was dan ook het proberen verplaatsten van die noordelijke grens.

⁹ BÉLY, Lucien. “Les négociations franco-espagnoles pendant la Guerre de Succession d’Espagne.” In : *Cuadernos de Historia Moderna*, 2013 (12), p. 62.

¹⁰ DHONDT, Frederik. “Dertig jaar vrede, driehonderd jaar later”, pp. 9-10.

Binnen de context van de Spaanse Successieoorlog zou de inval in de Zuidelijke Nederlanden echter wel onsuccesvol blijken. Het Brits-Staatse leger onder leiding van Marlborough slaagde erin om dankzij belangrijke overwinningen in Ramillies (1706) en Oudenaarde (1708) Lodewijks troepen uit de Zuidelijke Nederlanden te verjagen en er vanaf 1706 de Brits-Staatse bezettingsmacht te vestigen. Niettemin was geen van de militaire triomfen volledig beslissend, noch in de Zuidelijke Nederlanden, noch in Noord-Italië, de Duitse ruimte of Spanje.

Bovendien had de dood van keizer Jozef I, die in 1705 zijn vader Leopold had opgevolgd, de positie van Oostenrijk grondig gewijzigd. In 1711 werd de Habsburgse aartsbisschop Karel namelijk gekroond tot keizer Karel VI, wat als gevolg had dat diens claim als Oostenrijks keizer op de Spaanse erfenis gegarandeerd niet meer gesteund zou worden door de geallieerden. Die zouden in dat geval namelijk niet meer voor een Frans-Spaanse supermacht onder de dynastie van Bourbon moeten vrezen, maar voor de hernieuwde hegemonie van het Habsburgse huis.

Vredesonderhandelingen hadden tijdens de volledige duur van het conflict plaatsgevonden, maar pas op 29 januari 1712 werd in Utrecht officieel een vredescongres geopend tussen de oorlogvoerende staten. Oostenrijk was aanvankelijk nog zonder enige bereidheid tot compromis naar Utrecht vertrokken en zou er ook weer vertrekken zonder het tekenen van een vredesverdrag.¹¹ Het congres in Utrecht was ook niet begonnen na afloop van alle militaire confrontaties. Er hingen nog donkere oorlogswolken boven de onderhandelingen over een compromis tussen Frankrijk en Karel VI. Zo vonden in de lente van 1713 bijvoorbeeld nog veldslagen plaats aan de Rijn tussen Franse en Oostenrijkse troepen, respectievelijk geleid door maarschalk Villars en prins Eugène van Savoye.

Het zou tenslotte door de relatief opportunistische toenadering van Frankrijk en Engeland zijn, dat de Spaanse Successieoorlog op z'n einde zou komen. Het katholieke Frankrijk en het protestantse Engeland hadden doorgaans nochtans vooral tegenover elkaar gestaan op het Europese politieke schaakbord. De toenadering tussen de vroegere politieke rivalen zou ook later, tijdens *la Régence*, een belangrijke arbitrerende factor blijven in de internationale relaties.

2. De pacificatie van Utrecht (1713-1715): *balance of power* en anti-expansionisme

In april 1713 werden in Utrecht een hele reeks bilaterale verdragen getekend tussen Frankrijk aan de ene kant en Groot-Brittannië, Pruisen, Portugal, Savoye en de Republiek aan de andere kant. Pas een klein jaar later, in maart 1714, werd in Rastatt door maarschalk de Villars en Eugène de Savoye een verdrag getekend tussen Frankrijk en Oostenrijk. In september van dat jaar werd in Baden ten slotte nog een nieuw verdrag – in feite louter een Latijnse vertaling van het vorige – getekend tussen Frankrijk en de Oostenrijkse keizer, dit keer in naam van het volledige Heilig Roomse Rijk.¹² In die vredesverdragen werd

¹¹ BÉLY, Lucien. *Les relations internationales en Europe*. pp. 420-440.

¹² DE BACKER, Tim. *De Vrede van Utrecht, Rastadt en Baden en de Oostenrijkse Nederlanden (1713-1731)*. Leuven (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Katholieke Universiteit Leuven), 2007, p. 5.

vastgelegd dat Karel VI de soevereiniteit zou ontvangen over de Zuidelijke Nederlanden, en Frankrijk zou in ruil de Elzas en Straatsburg behouden. Ondanks die bepalingen zou Karel VI de hoop om ooit op de Spaanse troon terecht te komen nog niet helemaal laten varen, wat gedurende *la Régence* nog voor de nodige spanningen zou zorgen. Ook Filips V zou zijn dynastieke aanspraken op de Franse troon, waarvan hij officieel eigenlijk afstand had gedaan, nooit volledig vergeten. De hertog van Orléans, wiens legitimiteit als regent in Frankrijk trouwens langs verschillende kanten zou worden betwist, was zich van die blijvende ambitie van de Spaanse koning gedurende zijn regentschap voortdurend bewust.

De vredesverdragen aan het einde van de Spaanse Successieoorlog maakten zonder twijfel een einde aan een lange eeuw van quasi ononderbroken oorlogsvoering op het continent. Als deze oorlog één iets had duidelijk gemaakt, leek het wel de onmogelijkheid van een beslissende overwinning door één supermacht. Frankrijk beseftte dat het enkel via diplomatieke toenadering en compromis het minst gehavend uit de oorlog zou komen. Dit gold in feite voor alle strijdende partijen. Frederik Dhondt, die al talloze publicaties over de Vrede van Utrecht uitbracht, omschrijft de verdragen als een compromis dat de predominantie bevestigde van beredeneerde overeenstemming boven het ballet van wederzijds wantrouwen en absolute ambitie.¹³

Randall Lesaffer benadrukte in een artikel uit 2013 – een jaar waarin ter ere van haar driehonderdjarige verjaardag talloze publicaties over de Vrede van Utrecht verschenen – dat de grootste verwezenlijking van de pacificatie van Utrecht de expliciete opname van het principe van *balance of power* in de tekst van vredesverdragen was.¹⁴ Het verdrag dat op 13 juli 1713 door Engeland en Spanje werd ondertekend als onderdeel van de Vrede van Utrecht was hiervan een voorbeeld. In de preambule van dat verdrag stond immers nadrukkelijk vermeld dat één van de fundamentele doelstellingen het garanderen en consolideren van vrede in Europa moest zijn, en dat dit enkel via een machtsevenwicht kon worden bereikt.¹⁵

Sommige historici zien – in tegenstelling tot rechtshistorici als Dhondt en Lesaffer – in die pacificatie van Utrecht en de daaropvolgende *Trente Heureuses* echter veel minder de invloed van het *balance of power*-denken doorschemeren. Het kan immers te kort door de bocht zijn om te stellen dat de prille ideeën over een Europees *equilibrium* aan het begin van de achttiende eeuw, volledig verantwoordelijk zijn voor die vreedzame periode in het – doorgaans conflictueuze – ancien régime. Jeremy Black benadrukt dat het Europese machtsevenwicht niet enkel een theoretisch-ideologisch concept was, maar dat het vaak ook gebruikt werd als een tactisch diplomatiek instrument, om bondgenoten te overtuigen of om vijanden te veroordelen.¹⁶ Zo kan het Franse pacifisme na de Vrede van Utrecht mogelijks in mindere mate veroorzaakt zijn door een overtuigend Frans verlangen naar een Europees machtsevenwicht, dan door de

¹³ DHONDT, Frederik. "La représentation du droit dans la communauté des diplomates européens des 'Trente Heureuses' (1713-1740)" In: *Tijdschrift Voor Rechtsgeschiedenis - Legal History Review*, 2013 (81), p. 598.

¹⁴ LESAFFER, Randall. *The peace of Utrecht and the balance of power*. In: <<http://opil.ouplaw.com/page/utrecht-peace/The-Peace-of-Utrecht-and-the-Balance-of-Power>>, geraadpleegd op 23.04.2016.

¹⁵ ANDERSON, Matthew S. *The Rise of Modern Diplomacy: 1450-1910*. New York, Longman Publishing, 1993, p. 164.

¹⁶ BLACK, Jeremy. *From Louis XIV to Napoleon*, p. 4.

vrees voor een nieuwe pan-Europese alliantie tegen Frankrijk, die zou ontstaan rond het gemeenschappelijke verlangen om te voorkomen dat de *balance of power* in het voordeel van de Bourbons zou gaan wegen.

James R. Sofka gaat verder in zijn kritiek en doet die achttiende-eeuwse tendens om een politiek *equilibrium* tussen de verschillende Europese grootmachten te behouden volledig af als een mythe.¹⁷ De ultieme ambities van staatshoofden waren volgens Sofka nog steeds hegemonisch en expansionistisch, maar het ontbrak vorsten simpelweg vaak aan het vermogen om die ambities te realiseren. Belangrijke factoren die de pacifistische attitude van bepaalde Europese machtshebbers na Utrecht verklaarden, waren volgens Sofka dus niet van ideologische, maar veeleer van pragmatische en praktische aard.

In Frankrijk werd de macht van Filips van Orléans bijvoorbeeld sterk gecontesteerd en was het land financieel geplunderd door de veertien jaar aanhoudende oorlog. Noch steun van een stevige binnenlandse achterban, noch de nodige financiële middelen zouden volgens Sofka's theorie ambitieuze buitenlandse expansie van de Regent mogelijk kunnen maken. Het geweldloze beleid van Filips van Orléans ten opzichte van de Oostenrijkse Nederlanden zou in dat geval dus geenszins te danken zijn aan een ideologische premisse van het behouden van een Europees machtsevenwicht, maar aan praktische beperkingen die hegemonische ambities uitsloten. Wat dan uiteraard verder moet onderzocht worden, is de mate waarin territoriale ambities in de Oostenrijkse Nederlanden überhaupt aanwezig waren in het denken van Franse politici tijdens *la Régence*. Dit wordt dan ook één van de kwesties die in dit onderzoek zullen worden geanalyseerd.

Een historicus die het belang van *balance of power*-theorieën in de pacificatie van Utrecht eveneens nuanceert, maar daarentegen wel beweert dat Frankrijk na Utrecht oprecht – en niet om pragmatische overwegingen – afstapte van de expansionistische ambities in de Zuidelijke Nederlanden, is Lucien Bély. De verdragen in Utrecht hadden volgens Bély dan wel een heuse golf uitgelokt van theoretisering over een “eeuwigdurende” vrede en machtsevenwicht, het zou de facto de pragmatische toenadering tussen Frankrijk en Engeland geweest zijn, die de belangrijkste oorzaak was van de rust en vrede in Europa tijdens de *Trente Heures*.¹⁸

Specifiek met betrekking tot het Franse buitenlandse beleid beweert Bély daarnaast dat Frankrijk vanaf de achttiende eeuw een verzadigde mogendheid was, die – beschermd door haar strategisch beveiligde *pré carré* – een anti-expansionistische houding aannam. Dit idee zagen we aanvankelijk bij Michel Antoine opduiken en werd door Lucien Bély en Jean-Pierre Bois overgenomen.¹⁹ In een artikel uit 2013, “Le

¹⁷ SOFKA, James R. “The eighteenth century international system: parity or primacy?” In: *Review of International Studies*, 2001 (27), p. 149-153.

¹⁸ BÉLY, Lucien. *Les relations internationales en Europe*, p. 415.

¹⁹ ANTOINE, Michel. *Louis XV*. Parijs, Fayard, 1989, p. 401. / BÉLY, Lucien. “Le royaume de France et les Pays-Bas à l'époque moderne.” In: DE MOREAU DE GERBAYE, C., DUBOIS, S. en YANTE, Y-M., (eds.). *Archief- en bibliotheekwezen in België: Gouvernance et administration dans les provinces belgiques (XVIIe-XVIIIe): Ouvrage publié en hommage au Professeur Claude Bruneel*, vol. 2. Brussel, Association des archivistes et bibliothécaires de Belgique, 2013, p. 645. / BOIS, Jean-Pierre. *Fontenoy, 1745: Louis XV, arbitre de l'Europe*. Parijs, Economica, 1996, pp. 129-133.

royaume de France et les Pays-Bas à l'époque moderne"²⁰, werkt Bély de *longue durée*-geschiedenis van de evolutie van dit Franse expansionisme in de Nederlanden uit. Dat artikel is trouwens de enige wetenschappelijke publicatie over het beleid van Frankrijk ten opzichte van de Oostenrijkse Nederlanden. Bély behandelt het Franse buitenlandse beleid in dat artikel wel heel algemeen en besteedt aan de periode van *la Régence* amper aandacht.

De anti-expansionistische these over het Franse buitenlandse beleid, die een aanvulling is op de theorie dat tot de achttiende eeuw net een heel expansionistisch beleid werd gevoerd tegen Habsburg, stelt dus concreet dat na de Spaanse Successieoorlog een ommezwaai plaatsvindt in de Franse internationale strategie. Die verandering zou reeds onder Lodewijk XIV aanvangen en zou verder worden doorgevoerd tijdens *la Régence*. Ook Lodewijk XV zou die politiek verderzetten en Frankrijk als een soort "*balancing power*" poneren; een scheidsrechter in het streven naar een Europees *equilibrium*. Wanneer Frankrijk dan wel nog de Zuidelijke Nederlanden militair binnenviel, was dit volgens de anti-expansionistische these louter uit defensieve overwegingen, zonder de regio finaal te willen annexeren.

Door een recent geschreven masterscriptie van Pieterjan Schepens, over het Franse beleid ten opzichte van de Oostenrijkse Nederlanden tijdens de Oostenrijkse Successieoorlog, komt die theorie echter op ietwat lossere schroeven te staan.²¹ Schepens beweert namelijk dat Frankrijk tijdens bepaalde fases van de Oostenrijkse Successieoorlog allesbehalve een modererende houding aannam en dat ideeën om de Nederlanden bij Frankrijk te annexeren nog steeds circuleerden. De anti-expansionistische these houdt met betrekking tot het Franse beleid tijdens de Oostenrijkse Successieoorlog – of bij uitbreiding doorheen het hele regime van Lodewijk XV – dus niet volledig stand.

Wat het pacifistisch ogende regentschap van de hertog van Orléans betreft, lijkt de anti-expansionistische these op het eerste gezicht meer plausibel. Toch moeten hierbij enkele belangrijke kanttekeningen worden gemaakt. Zo wordt de anti-expansionistische these in het artikel van Bély onvoldoende uitgewerkt met betrekking tot *la Régence*. De hele theorie wordt in vogelvlucht uiteengezet voor een periode van meer dan 200 jaar, waarbij geen aandacht wordt besteedt aan de specifieke politieke omstandigheden – zowel op nationaal als internationaal vlak – tijdens het regentschap van Filips van Orléans.

Dat is ook niet erg verwonderlijk, gezien het gaat om een periode van slechts acht jaar, die in vergelijking met de lange regimes van de Regents voorganger en opvolger al snel tussen de plooiën van de *longue durée*-geschiedenis dreigt te verdwijnen. Daarnaast gaat het over een na-oorlogse periode, waarin nood was aan recuperatie en politieke normalisatie, wat de neiging om nieuwe territoriale veroveringsprojecten te plannen vanzelf begrensd. Toch blijft het uiteraard van belang om binnen het bredere historiografische debat over het Franse (anti-)expansionisme, maar evengoed het debat over de achttiende-eeuwse *balance of power*, te kijken of deze concepten of theorieën stand houden voor de

²⁰ BÉLY, Lucien. "Le royaume de France et les Pays-Bas à l'époque moderne", pp. 623-647.

²¹ SCHEPENS, Pieterjan. A Sketch of Policy: France and the Southern Netherlands during the War of the Austrian Succession. Gent (onuitgegeven masterscriptie Universiteit Gent), 2015, 141p. (promotor: R. Vermeir).

afzonderlijke periode van *la Régence*. Deze vormt in het rijtje van de Franse vroegmoderne regimes namelijk nog steeds een unieke periode waarin het Franse beleid ten opzichte van vroegere aartsvijand Oostenrijk zich geweldloos en louter via diplomatie en onderhandelingen veruitwendigde.

Ondanks de mogelijke kritieken die op de globale theorieën over het anti-expansionisme of het streven naar een internationaal *equilibrium* kunnen worden gegeven, vormen beiden dus niettemin dankbare vertrekpunten van waaruit het concrete beleid van de Regent kan worden bestudeerd. Zo wordt het streven naar een Europees machtsevenwicht veel eerder dan een fenomeen dat in de vroege achttiende eeuw werkelijk plaatsvond, een soort parameter om het Franse buitenlandse beleid in de periode vlak na de Vrede van Utrecht aan te toetsen. Hierbovenop kan onderzocht worden of bij de Regent oprechte *balance of power*-overwegingen meespeelden in het bepalen van het buitenlandse beleid, of of de vrees voor een pan-Europese alliantie tegen Frankrijk een grotere rol speelde en voor een soort “pragmatisch pacifisme” zorgde.

De mate waarin het bestuur onder *la Régence* dweept met ideeën over Europees machtsevenwicht is bovendien onrechtstreeks verbonden met – of van invloed op – de mate waarin onder Filips’ regentschap nog territoriale ambities omtrent de Oostenrijkse Nederlanden bleven circuleren. Het al dan niet voortbestaan van die expansiedrang naar het Noorden in Franse politieke kringen kan tenslotte nieuwe nuances toevoegen aan de these van het Franse anti-expansionisme in de achttiende eeuw. Alvorens ten gronde te onderzoeken welke van deze elementen doorslaggevend waren bij het uitstippelen van het Franse beleid ten opzichte van de Oostenrijkse Nederlanden onder *la Régence*, moet echter bondig worden uitgelegd hoe die beide regimes tot stand kwamen en hoe ze bestuurlijk waren georganiseerd.

3. Regimewissels na de oorlog: de Oostenrijkse Nederlanden en *la Régence*

Zowel in Frankrijk als in de Zuidelijke Nederlanden zouden kort na de Spaanse Successieoorlog veranderingen plaatsvinden in het bewind. Ten eerste werd de soevereiniteit over de Zuidelijke Nederlanden dankzij de Vrede van Utrecht in één geheel overgedragen van de Spaanse monarchie naar Oostenrijk.²² Niettemin beseftte keizer Karel VI dat er om verschillende redenen een enorme hypotheek rustte op zijn kersverse territorium. De soevereiniteit van Karel VI in de Oostenrijkse Nederlanden leek aanvankelijk meer een opgave, dan een voordeel te worden. De bestuurlijke overgang van de regio, van Spaanse Nederlanden onder een Anjouaanse bewind naar Oostenrijkse Nederlanden, zou dan ook niet erg vlot verlopen. De specifieke territoriale afbakening van de keizerlijke Nederlanden en haar grenzen met Frankrijk, zou bovendien ook nog een hele tijd in beslag nemen. Zelfs een conferentie over de grenzen, vanaf 1716 in Rijssel, zou nog geen finaal uitsluitsel geven over enkele betwiste gebieden, voornamelijk in Henegouwen en Luxemburg.

²² DHONDT, Frederik. “Dertig jaar vrede, driehonderd jaar later.”, p. 34.

Het bestuur van de Zuidelijke Nederlanden was ook gedurende de Spaanse Successieoorlog al een complex gegeven geweest. Het Anjouaanse regime duurde formeel tot 1711, maar hoewel Filips van Anjou officieel de soevereiniteit over de Zuidelijke Nederlanden had, ressorteerde de macht de facto bij Lodewijk XIV. Tussen 1711 en 1714 zou de keurvorst van Beieren voor korte tijd de soevereiniteit over de Nederlanden krijgen, tot hij bij de Vrede van Utrecht zijn erflanden terugkreeg. Door de veroveringen van de Grote Alliantie op Frankrijk in Brabant, Mechelen en grote delen van Vlaanderen, zou de feitelijke macht van Frankrijk in de Zuidelijke Nederlanden al vanaf 1706 echter tot een veel kleiner gebied worden gereduceerd. Tussen 1706 en 1716 bestuurde een Anglo-Bataafs condominium een groot deel van de Zuidelijke Nederlanden.

Bij de overdracht van de soevereiniteit over de Zuidelijke Nederlanden naar Karel VI, was die zich heel sterk bewust van bepaalde hindernissen die met het bestuur van de regio gepaard zouden gaan. De verre afstand van Wenen tot haar pas verworven grondgebied zou een eerste significant obstakel blijken. Ook de hoge kosten voor de verdediging van de Nederlanden tegen Frankrijk, omwille van het vernieuwde Barrièreverdrag uit 1715, vormden een zware last. Historici als Olaf van Nimwegen en Werner Hahlweg toonden met betrekking tot die barrière trouwens al aan dat die in feite weinig militaire relevantie had.²³ De verdedigingslinie gaf bij een Franse inval slechts enkele dagen respijt; de naam “Barrière” deed de werkelijkheid dus te veel eer aan. De barrièrelinie zou vooral een politieke rol gespeeld hebben, als symbool voor het verbond tussen de zeemachten en Oostenrijk, maar dan wel een symbool dat voor Oostenrijk erg duur zou uitvallen.

Een historicus die de regimewissel in de Oostenrijkse Nederlanden uitvoerig bestudeerde, is Klaas Van Gelder. Van Gelder beschrijft in zijn in 2016 verschenen boek over die “*Regime change at a distance*” heel gedetailleerd de complexe relatie tussen Oostenrijk en haar nieuwe grondgebied. Wenen zou even zelfs heimelijk de wens gekoesterd hebben om de Zuidelijke Nederlanden te verruilen voor strategisch interessantere gebieden. Dat de nieuw verworven gewesten zo ver van het Oostenrijkse kernland verwijderd lagen en dat de verdediging ervan heel wat financiële middelen vergde, zorgde ervoor dat er parallel met de gestage uitbouw en hervorming van het bestuur in de Zuidelijke Nederlanden, ook nog ruilplannen op tafel hadden gelegen.²⁴

Zo had gedurende de Spaanse Successieoorlog al een plan op stapel gestaan omtrent een wissel van de aan Oostenrijk beloofde Zuidelijke Nederlanden met het keurvorstendom Beieren. Ten eerste was er het geopolitieke voordeel van Beieren, dat bij een wissel zou zorgen voor een stevigere Habsburgse *hausmacht* rond het hart van de Oostenrijkse monarchie, in tegenstelling tot de excentrisch gelegen Zuidelijke Nederlanden. Op die manier zou het gewantrouwde huis Wittelsbach – dat zich als één van de enige Duitse keurvorstenhuizen aan de zijde van Frankrijk had geschaard tijdens de Spaanse Successieoorlog – ook op een afstandje worden gehouden en kon Oostenrijk een sterkere positie

²³ VAN GELDER, Klaas. *Regime change at a distance: Austria and the Southern Netherlands following the war of the Spanish succession, 1716-1725*. Leuven, Peeters Publishers/KVAB Press, 2016, pp. 122-123.

²⁴ VAN GELDER, Klaas. *Regime change at a distance*. pp. 149-155.

innemen in de Duitse ruimte. Anderzijds zou het zich geen zorgen meer moeten maken om de financieel veeleisende verdediging van de Zuidelijke Nederlanden en de hypotheek die door die Barrièreverdragen op de regio rustte.

De Beierse keurvorst Maximiliaan Emmanuel zag zich voor dit ruilplan wel gewonnen en mits enkele toegiften aan beide kanten zouden keizer en keurvorst mogelijks tot een ruil kunnen zijn gekomen. Dit werd echter snel verhinderd, gezien er onmiddellijk sterke internationale tegenkanting kwam toen andere Europese mogendheden van het plan lucht kregen. De zeemachten Engeland en de Republiek waren als de dood voor Franse invloed – in de figuur van de Bourbonse vertrouweling Maximiliaan Emmanuel – in de Zuidelijke Nederlanden. In Utrecht kwam van het ruilplan bijgevolg niet veel in huis.

Vanaf het aantreden van keizer Karel VI – zelf een tegenstander van het ruilproject – in de Nederlanden, zouden de enkele voorstanders van de gebiedswissel zich uiteindelijk bij de overname van de Zuidelijke Nederlanden neerleggen. Bovendien zou de Oostendse Compagnie vanaf 1722 ook de commerciële ambities van Karel VI eventjes in vervulling doen gaan, wat van de Oostenrijkse Nederlanden toch een interessant grondgebied maakte voor Oostenrijk. Geruchten over de ruil Beieren-Nederlanden zouden in de jaren na Utrecht wel nog herhaaldelijk de kop opsteken, zowel in Wenen zelf als in de Nederlanden, maar concrete plannen zouden niet meer in aanmerking worden genomen.

De Oostenrijkse keizer zou dus gedurende het grootste deel van de achttiende eeuw de soeverein van de Zuidelijke Nederlanden worden. Onder Karel VI werd de succesvolle Oostenrijkse generaal Eugène van Savoye aangesteld als nieuwe landvoogd. Gedurende zijn gouverneurschap zou hij zich echter niet in de Oostenrijkse Nederlanden laten zien. Zijn gevolmachtigd minister, de markies van Prié, zou de feitelijke leiding ter plaatse in handen nemen. Tijdens zijn ambtstermijn zou die vooral een pragmatische en realistische houding proberen aannemen, wat niet weerhield dat hij meermaals in aanvaring kwam met de machtige edellieden uit de bestuurlijke instellingen.²⁵

In de eerste jaren van het Oostenrijkse regime zou Prié moeten afrekenen met aristocratische oppositie en stedelijke protesten tegen het centrale gezag. Daarnaast bevonden de Oostenrijkse Nederlanden zich in een economische impasse na de oorlog, waarvoor langzaam maar wel een oplossing werd gevonden in de opleving van de handel en nijverheid, en in de uitbouw van de overzeese handel via de haven van Oostende. Een traditie van stedelijke opstand in de Nederlanden, in combinatie met de economische tegenspoed en de uiteenlopende politieke loyauiteiten die na de overgang van een woelige oorlogssituatie naar het nieuwe bewind bleven voortbestaan, zouden vanaf 1718 wel een reële bedreiging vormen voor de Oostenrijkse autoriteit in de Nederlanden.

Ook Frankrijk was zich van die fragiele machtspositie van het Oostenrijkse bestuur in de Nederlanden bewust, wat sterk zou opvallen in de correspondentie van de Franse ambassadeur in Brussel, de markies van Rossi. Nochtans had ook de Regent tijdens zijn regime af te rekenen met aristocratische oppositie, en zou hij evenzeer moeite moeten doen om aan het begin van zijn bewind zijn gezag te vestigen. De

²⁵ VAN GELDER, Klaas. *Regime change at a distance*. pp. 187-204.

autoriteit van Filips van Orléans als regent van Frankrijk was bij Lodewijks overlijden op 1 september 1715 namelijk allerminst verzekerd.

Filips had twee rivalen gehad voor de functie van regent, enerzijds de hertog van Maine en anderzijds Filips V van Spanje. Die laatste zou aan zijn rechten op de Franse troon moeten verzaken na de Spaanse Successieoorlog, maar de hertog van Maine – een bastaardzoon van Lodewijk XIV – was in het testament van de koning aanvankelijk aangesteld als regent voor de vijfjarige troonopvolger, Lodewijk XV. Via de nietigverklaring van het testament van Lodewijk XIV door het Parlement van Parijs, slaagde de hertog van Orléans er echter in om als regent op de Franse troon terecht te komen tot 1723, gedurende de minderjarigheid van zijn neefje. Omwille van die nietigverklaring door het Parlement, zou Filips' autoriteit aanvankelijk wel gehypothekeerd zijn door dat aristocratische bastion waaraan hij zijn regentschap te danken had.²⁶ Het Parlement, dat onder het bureaucratische regime van de Zonnekoning buiten spel was gezet, wilde namelijk haar politieke invloed opnieuw zien toenemen.

Bovendien ontbrak het Filips van Orléans aan de geïncarneerde autoriteit van een monarch, een soort sacraal gelegitimeerde macht die van koning op koning natuurlijk werd overgeërfd. Hierdoor zou de Regent gebruik moeten maken van tactische handigheid en politieke intelligentie om zijn macht te bestendigen. Aanvankelijk maakte Filips hiervoor gebruik van het systeem van de *polysynodie*, een verzameling van verschillende raden die in feite erfgenamen waren van de oude ministeriële departementen. Van die departementen bleven de bureaus dus min of meer behouden en bleven de ministers op post. Toch waren volgens Alexandre Dupilet zowel het systeem van de *polysynodie*, als verscheidene andere administratieve hervormingen tijdens het regime van Filips, slechts een vormelijke transformatie van het vorstelijk absolutisme. Binnen dit systeem bleven de fundamentele structuren van de absolute monarchie de facto behouden.²⁷ De *polysynodie* vormde dan ook een soort overgangsfase, een beslissend instrument om Filips' macht als regent te consolideren en eventuele tegenwerking van de aristocratie van binnenuit via die bestuurlijke raden te ontwapenen. In 1718 zou de Regent de *polysynodie*, waarbinnen steeds grotere aristocratische oppositie kwam tegen de Regent, finaal afschaffen en zou Frankrijk rechtstreeks door hem en zijn dichte vertrouwelingen worden bestuurd.²⁸

Volgens Dupilet, een Frans historicus die zich specialiseerde in *la Régence* en de twee recentste en meest overzichtelijke monografieën over de periode publiceerde, betekende die afschaffing van de *polysynodie* in 1718 het einde van de "liberale fase", en de start van de "autoritaire fase" van Filips' regentschap. In 1718 keerde de Regent terug naar het systeem van de *secrétaires d'Etat*, loyale ambtenaren uit de *noblesse de robe*. Het schoolvoorbeeld hiervan was Guillaume Dubois. Die juridisch geschoolde *homo novus* zou zich gedurende *la Régence* opwerken van leermeester van de jonge Filips van Orléans, tot *secrétaire d'Etat des Affaires étrangères* en later kardinaal en eerste minister van Frankrijk. Het was ook

²⁶ SHENNAN, Joseph H. *Philippe, Duke of Orléans: Regent of France, 1715-1723*. Londen, Thames and Hudson, 1979, p. 23.

²⁷ DUPILET, Alexandre. *La Régence absolue : Philippe d'Orléans et la polysynodie, 1715-1718. Suivi d'un dictionnaire de la polysynodie*. Seysell, Champ vallon, 2011, p. 13.

²⁸ *Ibidem*, p. 317.

Dubois die in 1718 mee verantwoordelijk was voor de afschaffing van de *polysynodie*. Hij was een gewiekst diplomaat en zijn invloed op het Franse beleid zou doorheen de jaren gestaag toenemen. Door de “*Mémoires*” van zijn tijdgenoot en politiek rivaal, de hertog van Saint-Simon, was rond Dubois een soort zwarte legende ontstaan, die hem lange tijd een slechte reputatie opleverde. Desondanks speelde Dubois een cruciale rol in de relatief vreedzame internationale relaties die Frankrijk onder *la Régence* met andere Europese grootmachten onderhield.

Zo was Dubois, samen met zijn Engelse collega en vriend Stanhope, verantwoordelijk voor de Triple Alliantie tussen Frankrijk, Engeland en de Republiek uit 1717. Die alliantie zou tot stand komen om de oorlogszuchtige ambities van Filips V in Italië te counteren en de vrede in Europa te proberen verzekeren, maar werd door veel stemmen in Frankrijk sterk veroordeeld. Er bestond in aristocratische kringen in Parijs namelijk nog steeds een aanzienlijke hoeveelheid sympathie voor Filips V, de eerste Spaanse koning afkomstig van het huis van Bourbon. Zo was ook Nicolas du Blé, maarschalk d’Huxelles en hoofd van de *conseil des Affaires étrangères*, sterk tegen die revolutionaire alliantie gekant. Wanneer in 1718 ook Oostenrijk zich bij de anti-Spaanse alliantie aansloot en de Quadruple Alliantie gevormd werd, zouden d’Huxelles – en andere aristocraten van het *vieille cour* – dan ook openlijk oppositie manifesteren tegen de politiek van de Regent. Die tegenstand zou een belangrijke katalysator vormen voor de meer autoritaire houding van de hertog van Orléans vanaf 1718 en de uiteindelijke afschaffing van de *polysynodie*.

In het algemeen lijkt *la Régence* gekenmerkt te zijn door de strijd voor politieke, sociale en religieuze rust op binnenlands vlak en de zoektocht naar Europese vrede op internationaal vlak. Buitenlandse ambassadeurs zouden aan hun regeringen berichten dat het Franse beleid veel voorzichtiger was dan ten tijde van Lodewijk XIV en dat Frankrijk globaal gezien zwakker overkwam.²⁹ In Frankrijk zelf slaagde de Regent er nochtans in om de aristocratische oppositie succesvol de kop in te drukken. Op internationaal vlak zou de as Parijs-Londen, door Dubois en Stanhope gecementeerd, essentieel blijken voor het behoud van de Europese rust.

Eén van de grootste bedreigingen voor de Europese vrede – en voor de Franse successie indien Lodewijk XV kinderloos zou sterven – was Filips V. Om weerwerk te bieden tegen diens ambities zouden Frankrijk, Engeland en de Republiek toenadering zoeken tot elkaar. Over het internationale politieke landschap tijdens *la Régence* kan worden gesteld dat het een periode was van permanente onderhandeling en wisselende bondgenootschappen, die door uiteenlopende motieven werden veroorzaakt. Zo zou de Regent er in 1718 niet voor terugdeinzen in een Quadruple Alliantie te treden met Oostenrijk, de eeuwenlange ervijand van Bourbon die in haar Italiaanse gebieden door Spanje werd bedreigd. De context waarbinnen en de oorzaken waardoor deze allianties tot stand kwamen gedurende *la Régence*, zullen nog verder worden uiteengezet in de loop van deze masterscriptie.

²⁹ BLACK, Jeremy. *From Louis XIV to Napoleon*, p. 72.

Specifiek met betrekking tot de Frans-Habsburgse relaties, lijkt het alsof na de hevige vijandschap tijdens de Spaanse Successieoorlog een verandering optreedt tijdens *la Régence*. Beide grootmachten lijken een meer vreedzame houding aan te nemen en in 1718 treden ze zelfs samen in een alliantie. Aan het einde van Lodewijks regeerperiode was trouwens al een tendens te ontwaren die wees op betere relaties met Oostenrijk, onder andere dankzij gezamenlijke religieuze belangen. Toch zou die geweldloze verstandhouding tussen beide grootmachten tijdens Filips' regentschap niet automatisch zorgen voor een beter vertrouwen tussen beide grootmachten.

De wederzijdse argwaan bleef bestaan. Enerzijds domineerde de keizer in de Duitse ruimte en in Italië, waar hij de Franse bondgenoten intimideerde; anderzijds was Oostenrijk vlak aan de Franse noordgrens neergestreken in de Zuidelijke Nederlanden. De Habsburgse dreiging leek post-Utrecht allerm minst geweken. Dat gevoel leefde voornamelijk bij de aristocratische actoren in de *polysynodie*, zoals bij maarschalk d'Huxelles. Toen tijdens de officiële onderhandelingen voor de Triple Alliantie Engeland bijvoorbeeld eiste dat Frankrijk de bouwwerken van de militaire haven in Mardijk – vlakbij de grens met de Oostenrijkse Nederlanden – zou opgeven, zou d'Huxelles dit lange tijd geweigerd hebben. Dit zou immers betekenen dat de noordelijke grens van het Franse koninkrijk zonder verdediging tegen Habsburg zou vallen en dat kon men in Parijs niet laten gebeuren.³⁰

Ook in de Oostenrijkse Nederlanden zelf zou dat wederzijdse wantrouwen nu en dan zichtbaar aanwezig blijken, zoals in de loop van dit onderzoek zal worden aangetoond. Prié, gevolmachtigd minister voor de Oostenrijkse Nederlanden, zou een erg argwanende houding aannemen tegenover de Franse zuiderbuur. Zeker wanneer de Regent naar de laatste jaren van zijn regime een steeds sterkere positie op het Europese schaakbord bezet en in 1721 bovendien een Frans-Spaans familiepact sluit, zou de Oostenrijkse achterdocht in de Nederlanden een hoogtepunt bereiken. Al deze ontwikkelingen in het Franse beleid met betrekking tot de Oostenrijkse Nederlanden, zullen vanaf het volgende hoofdstuk gedetailleerd worden bestudeerd.

Na deze historische contextualisering van beide regimes in de normalisatiefase na een oorlog en de overgangsfase naar een nieuw bestuur, zijn we op het punt gekomen waarop het bronnenmateriaal antwoord zal moeten bieden op de prangende vragen die blijven bestaan omtrent de Franse houding ten opzichte van de Oostenrijkse Nederlanden. Welke motieven lagen aan de grondslag van die schijnbaar vreedzame politiek? Welke factoren en welke personen waren verantwoordelijk voor de uiteindelijke "pacifistische" weg die Frankrijk onder *la Régence* lijkt in te slaan? Welke andere ideeën of plannen hadden daarnaast nog bestaan? In welke mate waren *balance of power*-overwegingen of anti-expansionistische ideeën alomtegenwoordig, of waren nog annexatie-ambities aanwezig in de hoofden van Franse politici? In de loop van het chronologisch overzicht dat ik hierna zal uiteenzetten, probeer ik op al die vragen gaandeweg een antwoord te formuleren.

³⁰ DUPILET, Alexandre. *La Régence absolue : Philippe d'Orléans et la polysynodie*. p. 313.

De chronologie van een beleid

1. De overgangsfase van Lodewijk XIV naar Filips van Orléans: koersverandering of continuïteit? (1715 – begin 1716)

1.1 Lodewijk XIV en diplomatieke toenadering tot Oostenrijk

Op 15 december 1714, relatief snel na het tekenen van de vredesverdragen die de Spaanse Successieoorlog beeëdigden, vaardigde Lodewijk XIV officieel een gezant af, de markies van Rossi, die de Franse belangen in de Zuidelijke Nederlanden moest verdedigen.³¹ Even later, in januari 1715, werd ook een Franse ambassadeur naar Wenen gezonden, meerbepaald Charles-François de Vintimille, comte du Luc. Die heropbouw van permanente diplomatieke representatie was een eerste belangrijke stap in het normalisatieproces van de Frans-Oostenrijkse relaties. Gedurende de voorgaande oorlogsjaren waren vanzelfsprekend geen permanente Franse ambassadeurs op – vijandige – Habsburgse territoria aanwezig geweest. Bronnenmateriaal uit de Franse *Correspondance Politique* met de Nederlanden voor de periode van de Spaanse Successieoorlog bestaat voor die periode dan ook voornamelijk uit administratieve en militaire correspondentie, of losse briefwisseling met *correspondants secrets*.

De markies van Rossi – voluit Leandre Rossi, Marquis de Mont-Vibian le vieux, Chevalier de Saint Jean de Jerusalem – zou gedurende de volledige periode van het regentschap van Filips van Orléans de Franse ambassadeur in de Oostenrijkse Nederlanden blijven. Rossi was daarvoor een officieuze afgevaardigde van Frankrijk in Utrecht geweest, waar hij van Lodewijk XIV een mandaat had gekregen om parallel met de officiële onderhandelingen aan geheime bilaterale onderhandelingen te doen.³² De Italiaan was al in dienst van Frankrijk sinds 1702 en zou aan het hoofd hebben gestaan van een uitgebreid spionagenetwerk. Gedurende zijn verblijf in de Nederlanden onderhield hij inderdaad voortdurend enorm veel geheime contacten met diverse spionnen of infiltranten, met de ene al frequenter dan de ander. Rossi had z'n diplomatieke pluimen dus al enkele jaren verdiend als gezant voor de Zonnekoning, alvorens hij Frankrijk zou vertegenwoordigen in opdracht van de hertog van Orléans.

Bij het aantreden van de Regent in september 1715 was Rossi al bijna een jaar in de Nederlanden aanwezig in naam van Frankrijk. In dat jaar waren door Jean-Baptiste Colbert de Torcy – *secrétaire d'Etat des affaires étrangères* onder Lodewijk XIV – al enkele aanzetten gegeven tot verzoening met Oostenrijk. Zo waren er heel wat instructies van Torcy aan Rossi omtrent onder andere de houding die Rossi moest aannemen tegenover de Oostenrijkse gevolmachtigd minister in de Nederlanden, Jozef van Königsegg. Voortdurend gaat het in de briefwisseling van Rossi en Torcy over de "*bonne intelligence*" die tussen Frankrijk en Oostenrijk zou moeten worden bestendigd. Dit discours werd bovendien niet uitsluitend door Franse diplomaten gehanteerd. De graaf Vehlen, de opperbevelhebber van de Oostenrijkse troepen in de Zuidelijke Nederlanden, benadrukte volgens Rossi ook meerdere malen het belang van die goede

³¹ Mémoire van Rossi, Brussel, juli 1719, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 80, f. 37r-v.

³² BÉLY, Lucien. *Espions et ambassadeurs au temps de Louis XIV*. Parijs, PUF, 2007, pp. 56-58.

verstandhouding tussen beide vorsten.³³ De centrale figuur in de Nederlanden was in 1715 echter Jozef van Königsegg. Via hem moest Rossi de oprechtheid van de Franse pacifistische intenties overbengenen. In een brief uit april 1715 draagt Torcy Rossi op om via Königsegg aan de keizer duidelijk te maken dat het meer dan ooit nodig was dat er tussen Frankrijk en Oostenrijk stevige banden moesten worden gesmeed, ter behoud van de vrede in Europa:

“Mais je vous avouë que je voudrais que vous fissiez quelque chose de plus avec M. Le Comte de Konigsseck, et que l’Empereur fut bien persuadé par luy que le Roy veut sincerement former avec ce prince des liaisons étroites et solides. Je vous assure qu’elles sont plus necessaires que jamais, et pour le repos de l’Europe et pour le bien de la Religion, et que si malheureusement l’Empereur prenoit une autre route, nous verrions bientost la guerre se renouveler et les protestans triompher au prejudice de la maison d’Autriche.”³⁴

Torcy beklemtoonde dus de gemeenschappelijke factor tussen beide dynastieën, het katholicisme en de verdediging ervan tegen de protestantse religie, om de banden terug aan te halen. Dit echter terwijl niet veel eerder net de toenadering van Frankrijk met het protestantse Engeland tot het einde van de Spaanse Successieoorlog had geleid. Dit toont aan hoe opportunistisch het Frankrijk van Lodewijk XIV de katholieke religie al dan niet als cruciale component voor politieke allianties beschouwde. Tijdens *la Régence* zou zelfs een nog verdergaande diplomatieke kentering plaatsvinden, die dat Frans-Britse bondgenootschap in een bindend verdrag verankerde. Dit gebeurde door het tekenen van een defensief alliantieverdrag op 28 november 1716, de voorbode van het verdrag van de Triple Alliantie van 4 januari 1717, waarbij ook de Republiek zich in Den Haag aansloot bij die Frans-Britse unie.³⁵ Hier ga ik in de loop van dit chronologisch overzicht nog dieper op in.

Aan het einde van de regeerperiode van Lodewijk XIV werd dus ingezet op diplomatieke toenadering met keizer Karel VI. Het is uiteraard vooral de vraag wat de motieven van Frankrijk waren om haar diplomatie aan het einde van het regime van Lodewijk XIV te oriënteren naar een toenadering met Oostenrijk, de jarenlange ervvijand van de Bourbons. Volgens Lainé zou dit een reactie zijn op het veranderende machtsevenwicht in Europa, waarbij de grootste militaire bedreiging voor Frankrijk minder van de tanende Habsburgse monarchie en steeds meer van de koloniale grootmacht Engeland en het opkomende Pruisen afkomstig zou zijn.³⁶ Daarom achtte Lodewijk XIV in het begin van 1715 het moment geschikt voor een diplomatieke kentering, waarbij hij zou proberen Frankrijk en Oostenrijk te verenigen. Hiervoor had Lodewijk eerst de baron de Mandat, en later – in juli 1715 – de comte du Luc naar Wenen gestuurd, waar die de dubbele missie hadden om enerzijds de uitvoering van de vredesverdragen van Utrecht, Rastatt en Baden te vragen; en anderzijds de unie tussen Frankrijk en het Heilig Roomse Rijk te

³³ Rossi, Brussel, 17 mei 1715, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 69, f. 51r-54r. / Rossi, Brussel, 28 mei 1715, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 69, f. 64r-70r.

³⁴ Torcy, Versailles, 11 april 1715, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 68, f. 220v.

³⁵ DUPILET, Alexandre. *Le Cardinal Dubois: le génie politique de la Régence*. Parijs, Tallandier, 2015, pp. 129-130.

³⁶ LAINÉ, E. “Une tentative de renversement des alliances sous Louis XIV, le baron de Mandat.” In: *Revue des études historiques*, 1933 (maart-april), p. 172.

construeren. In Wenen werd door de Engelse en Staatse gezanten Cadogan en Bruyninx echter hevig ingespeeld op het nog steeds aanwezige wantrouwen jegens Frankrijk, wat de missie van de Franse gezanten in Wenen een moeilijke opgave maakte. De dood van de Zonnekoning op 1 september 1715 en de verandering van diplomatieke koers onder *la Régence* zouden aan de onder Lodewijk XIV begonnen toenadering met Oostenrijk echter gestaag een einde maken.

Ook als we de verslaggeving bekijken van de markies van Rossi in 1715, ontwaren we langs de kant van Oostenrijk en de zeemachten trouwens nog een heel sterk wantrouwen tegen Frankrijk. Volgens Rossi was Wenen allesbehalve overtuigd van de goeie intenties van de Franse koning, en in de Oostenrijkse Nederlanden zelf gingen voortdurend allerhande geruchten de ronde over Frankrijk. Die geruchten gingen van het proberen boycotten van de barrière-onderhandelingen door de Franse ambassadeur in Den Haag, tot het onderhandelen van een offensieve alliantie tussen Frankrijk en Pruisen door de hertog van Croissy, een broer van Torcy. Ondanks dat alles bleef Rossi ervan overtuigd dat Frankrijk steeds zijn goeie intenties moest blijven benadrukken. Het oorlogszuchtige imago van Frankrijk had aan het einde van het regime van de *roi de Guerre* een flinke opknapbeurt nodig, wilde de Bourbon-dynastie opnieuw de diplomatieke banden kunnen aanhalen met andere – tot voor kort vijandige – Europese grootmachten.

Op basis van de instructies aan de comte du Luc tijdens de vredesonderhandelingen in Utrecht, toonde Lucien Bély aan dat ook in die gesprekken de politieke lijn van toenadering met Oostenrijk werd doorgetrokken. Het zou bovendien gaan om het gunstig stemmen van de keizer in diens ambitieuze ideeën om uit te breiden langs de kant van Hongarije, zodat Karel VI na zijn gunstige expansie aan de Donau, de Nederlanden aan de Franse koning zou compenseren. Voor Lodewijk XIV zou toenadering tot Oostenrijk – naast het smeden van een alliantie tegen een bedreigende grootmacht als Engeland – dus ook als doel kunnen hebben gehad zijn territoriale ambities in de Zuidelijke Nederlanden te verwezenlijken.

1.2 Franse territoriale ambities in de Zuidelijke Nederlanden

Eén van de essentiële vragen die doorheen deze masterscriptie zal worden behandeld, is de mate waarin tijdens *la Régence* ambities bleven bestaan om de Oostenrijkse Nederlanden te annexeren bij het Franse koninkrijk. Alvorens te onderzoeken of die ideeën tijdens Filips' regentschap bleven voortleven, is het echter interessant om kort na te gaan in welke mate ze aan het einde van het regime van Lodewijk XIV nog werden besproken. Op basis van de briefwisseling tussen Torcy en Rossi in 1715 lijkt het op het eerste gezicht alsof het verlangen naar gebiedsuitbreiding in de Nederlanden in de laatste maanden van het regime van Lodewijk XIV steeds aanwezig bleef. Zo schreef Rossi bijvoorbeeld in het voorjaar van 1715, toen hij berichtte over de geruchten van een mogelijke ruil van de Oostenrijkse Nederlanden met het keurvorstendom van Maximiliaan Emmanuel van Beieren: *“Il semble que le bien du serice du Roy demanderoit que cet echange n'eut pas lieu, puis qu'il y aurait vraysemblablement plus de voyes pour*

*parvenir à joindre ces provinces cy à la France dans quelque evenement si l'Empereur les gardoit, estant plus aisé en ce cas de conserver et mesme d'augmenter le party que sa Majesté y a".*³⁷

Ondanks het feit dat Lodewijk XIV na de Spaanse Successieoorlog – zijn militaire zwanenzang – nooit meer een leger de Zuidelijke Nederlanden zou laten binnenmarcheren, bleef de ambitie om de Zuid-Nederlandse gebieden ooit in het Franse koninkrijk te incorporeren wel degelijk levende in het denken van Franse politici tijdens de laatste maanden van zijn regime. Dit echter vooral in de vorm van een verafgelegen toekomstdroom; en om deze ooit te verwezenlijken, werd een belangrijke rol toegeschreven aan die diplomatieke toenadering en de alliantie die Mandat en du Luc in Wenen trachtten te bestendigen tussen Frankrijk en Oostenrijk.

Het valt dus echter heel sterk te betwijfelen of wat – voornamelijk Franse – historici als een verzaadiging van het Bourbonse expansionisme in het Noorden bestempelen, werkelijk aan desinteresse in territoriale uitbreiding te wijten is. We zien die territoriale ambitie namelijk nog steeds verschijnen wanneer in de diplomatieke correspondentie – weliswaar niet frequent en meestal in codetaal – over de Franse plannen met die regio gesproken wordt. Het idee verdwijnt niet volledig uit de hoofden van Franse politici. Wanneer het in de correspondentie tussen Torcy en Rossie over de ambities in de Zuidelijke Nederlanden gaat, wordt in de laatste maanden van het regime van Lodewijk XIV wel steeds toegevoegd dat het niet de bedoeling van de koning is om zijn staten in de nabije toekomst nog verder uit te breiden. Dit lijkt op het eerste gezicht misschien de these te dienen dat Frankrijk geen interesse meer had in territoriale uitbreiding in het Noorden, maar die houding werd in de eerste plaats veroorzaakt door strategische en financiële overwegingen, en het verlangen om de stabiliteit en vrede in het koninkrijk te behouden.

Het is niet zo verwonderlijk dat – na een bijna 15 jaar durende wereldoorlog – er geen onmiddellijke plannen worden gemaakt voor een directe uitbreiding van het koninkrijk via oorlog. Zo benadrukt Torcy aan het einde van een instructie aan Rossi: *"Au reste, je ne doute pas que le desir de voir quelque jour les Paysbas unis à la France, n'augmente dans la suite des temps, mais sa Majesté veut conserver en paix les grands Etats que Dieu luy a donnez sans songer à les augmenter."*³⁸ Ook op basis van verdere correspondentie tussen Torcy en Rossi in 1715, valt inderdaad af te leiden dat Frankrijk niet van plan was om in de nabije toekomst op militaire wijze aan territoriale uitbreiding in het Noorden te doen. Niettemin was dat zeker niet omdat het idee niet meer in de hoofden van Franse politici speelde. Als over de Oostenrijkse Nederlanden werd gesproken op de lange termijn, ging het veelvuldig over het verlangen om de regio opnieuw in het Franse koninkrijk geïncorporeerd te zien.

Bovendien werd dat verlangen niet enkel bij Franse politici – weliswaar op een waakvlam – brandende gehouden. Vanaf het begin van zijn ambassadeurschap in de Nederlanden brengt Rossi op geregelde tijdstippen – tijdens bepaalde periodes frequenter dan andere – verslag uit van de sentimenten van een kleine fractie Fransgezinden in de Oostenrijkse Nederlanden. Klaas Van Gelder beschreef in zijn onlangs

³⁷ Rossi, Brussel, 5 maart 1715, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 68, f. 165r-v.

³⁸ Torcy, Versailles, 28 maart 1715, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 68, f. 200r.

verschenen werk, over de regimewissel in de Zuidelijke Nederlanden na de Spaanse Successieoorlog, de verschillende loyauteiten die er in de regio heersten ten tijde van de machtsoverdracht aan Karel VI.³⁹ Zo was er enerzijds de grote tegenstelling tussen de pro-Anjouwse *carbiniers* en de aanhangers van Karel VI, de *curassiers*. Daarnaast zouden ook kleinere groepen bestaan hebben, zoals de aanhangers van Maximiliaan van Beieren of de jansenisten – tegenstanders van diens pro-Franse beleid. Tenslotte bestonden ook minderheden die resoluut pleitten voor een aansluiting bij de Republiek of Frankrijk. Leden uit die verschillende partijen hadden elk hun persoonlijke – en vaak opportunistische – motieven voor die sympathieën, niet zelden de honger naar een machtige politieke post. De beperkte omvang van deze masterscriptie maakt een gedetailleerde analyse van die verschillende loyauteiten in de Oostenrijkse Nederlanden echter onmogelijk. Vast staat vooral, dat – mede door de talloze regimewissels aan het begin van de 18^e eeuw – de sentimenten bij de Zuid-Nederlandse adel op het moment van de machtsovername van Karel VI in de Zuidelijke Nederlanden allesbehalve eenduidig pro-Habsburgs waren.

Het zou wel slechts een beperkte groep van leden uit de Zuid-Nederlandse adel zijn, die werkelijk aanhechting bij Frankrijk verlangde. Ook al omdat net na de gruwelijke Spaanse Successieoorlog de sentimenten bij de bevolking zelf allesbehalve Fransgezind waren. Niettemin bestond een deel van de correspondentie van Rossi – in bepaalde periodes frequenter dan andere – uit het beschrijven van steunbetuigingen van bepaalde leden uit de hoge adel van de Nederlanden aan Frankrijk. Dit waren bijvoorbeeld de markies van Deinze, die na het aantreden van de Regent een brief naar Parijs stuurde waarin hij zijn trouw aan Frankrijk uitsprak⁴⁰; de baron van Meulevelt, groot-baljuw van Brugge, en de graaf van Ribaucourt; maar nog heel wat meer edellieden worden door Rossi vermeld.

Rossi trouwde in april 1716 bovendien met een nichtje van de relatief Fransgezinde Jan van Brouhoven, graaf van Bergeyck. Die laatste was één van de meest invloedrijke politici in de Zuidelijke Nederlanden en had als sterke man onder het Anjouwse regime steeds gepleit voor een samenwerking met Versailles, dat in die periode de facto de macht in handen had in de Nederlanden.⁴¹ Met dit huwelijk integreerde Rossi zich dus in de hoge adel van de Oostenrijkse Nederlanden en in het milieu van een politicus die zich eerder al welwillend tegenover Frankrijk had getoond.

Voor Rossi was het beschrijven van de Fransgezinde opinies in de Oostenrijkse Nederlanden vaak ook een gelegenheid om daarnaast in te gaan op wat Frankrijk hiermee moest aanvangen en in welke mate die sentimenten van nut konden zijn voor de Franse territoriale ambities in de regio. Zo schrijft hij in april 1715:

“Quoy que la droiture du Roy ne fasse penser sa Majesté qu’à conserver ses Estats et non à les estendre d’avantage, il semble cependant estre d’autant plus de son interest d’entretenir, et mesme d’augmenter le nombre de ceux qui luy sont attachés en ce pays cy, que je scay à n’en pouvoir douter que les Hollandois ne negligent rien pour se faire des creatures dans toutes les

³⁹ VAN GELDER, Klaas. Regime change at a distance. hoofdstuk IV.

⁴⁰ De markies van Deinze, Brussel, 29 november 1715, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 70, f. 133r-134r.

⁴¹ VAN GELDER, Klaas. Regime change at a distance. pp. 91-94.

villes de ces provinces. Et ils travaillent actuellement à s'attacher Monsieur le marquis de Westerlo par l'idée qu'ils luy donnent que l'Empereur tenant à mourir sans enfants, on pourroit reduire ce pays cy en Republique, mais il est plus naturel de croire que leur veritable objet seroit de s'en rendre en ce cas là."⁴²

Ondanks de eerder beschreven politiek waarin Lodewijk XIV na de Spaanse Successieoorlog voornamelijk inzette op het behouden van de huidige grenzen van het koninkrijk, wilde Rossi dus toch alle opties open houden, en de Fransgezinde factie in de Nederlanden onderhouden en zelfs stimuleren. Die afwachtende, doch hoopvolle houding valt ook bij Torcy te bespeuren, wanneer die met de volgende woorden op de reflectie van Rossi reageert:

*"Continüez de mesnager les dispositions de ceux dont vous me parlez, sans contrevénir à ce que je vous marque de celles du Roy à l'égard de l'Empereur. D'ailleurs il est certain que dans les affaires d'Etat il ne faut pas borner ses veües à la scituation presente des affaires, l'estat de la monarchie d'Autriche sans héritiers masles doit faire ouvrir les yeux sur l'avenir, sans faire tout fois aucune demarche présente dont l'Empereur ait lieu de se plaindre."*⁴³

In zijn brief, dezelfde brief waarin hij het belang van een goeie verstandhouding met de keizer benadrukt, pleit Torcy voor een afwachtende houding. De Fransgezinde sentimenten moesten onderhouden worden, maar ze mochten niet zodanig gestimuleerd worden dat ze de keizer voor de borst konden stoten. Torcy wilde zijn pijlen voornamelijk richten op de toekomst, waar de onzekerheid over mannelijke opvolging voor de Habsburgse monarchie een nieuwe gelegenheid kon vormen voor Frankrijk om de strijd aan te gaan met Oostenrijk.

Het verdere verloop van de geschiedenis en het effectief uitblijven van een mannelijke opvolger voor Karel VI – de nog geen één jaar oud geworden Leopold Johan buiten beschouwing gelaten – gaf deze uitspraak van Torcy zowaar een profetisch karakter. Frankrijk zou de Oostenrijkse Successieoorlog, die uitbrak na Karels dood, namelijk aangrijpen om in 1744 opnieuw de Zuidelijke Nederlanden binnen te vallen. Dit echter zonder het gebied uiteindelijk te annexeren, ondanks ook toen circulerende ideeën om de Nederlanden finaal in Frankrijk incorporeren. Voor een gedetailleerde studie over het Frankrijk en de Zuidelijke Nederlanden tijdens de Oostenrijkse Successieoorlog, verwijs ik door naar de eerder vernoemde masterscriptie van Pieterjan Schepens.⁴⁴

Het beeld dat ik tot nu toe heb geschetst over het beleid ten opzichte van de Oostenrijkse Nederlanden – en de Fransgezinde sentimenten die er al dan niet aanwezig waren – tijdens de laatste maanden van het regime van Lodewijk XIV, is essentieel om te kunnen begrijpen in welke mate die politiek werd verdergezet, of van koers veranderde onder de regent. De manier hoe met die aan Rossi betoonde

⁴² Rossi, Brussel, 5 april 1715, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 68, f. 218v.

⁴³ Torcy, Versailles, 11 april 1715, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 68, f. 223r.

⁴⁴ SCHEPENS, Pieterjan. *A Sketch of Policy: France and the Southern Netherlands during the War of the Austrian Succession*. Gent (onuitgegeven masterscriptie Universiteit Gent), 2015, 141p. (promotor: R. Vermeir).

Fransgezindheid van leden van de Zuid-Nederlandse adel werd omgegaan, zou namelijk een eerste breekpunt blijken te zijn in de politiek ten opzichte van de Oostenrijkse Nederlanden tijdens de beginmaanden van *la Régence*. We hebben namelijk gezien dat Torcy allerminst desinteresse toonde in die Fransgezinde sentimenten, en dat hij Rossi zelfs aanspoorde om deze nauwgezet op te volgen en discreet te honoreren. Bovendien vormde dit nu en dan de gelegenheid voor reflecties van beide diplomaten over de territoriale ambities die Frankrijk nog steeds koesterde ten aanzien van de Zuidelijke Nederlanden.

Wanneer Rossi vanaf september 1715, na het aantreden van de hertog van Orléans als regent op 2 september, echter verder verslag blijft uitbrengen van de Fransgezinde sentimenten, wordt diens enthousiasme aanvankelijk snel getemperd door de voorzitter van de kersverse *Conseil des affaires étrangères*, maarschalk d'Huxelles. Eind oktober krijgt Rossi van d'Huxelles al een eerste waarschuwing dat hij uitermate voorzichtig moet zijn om zich niet verdacht te maken in het toejuichen van de sentimenten van die pro-Franse inwoners van de Nederlanden.

Wanneer na het tekenen van het – voor de Zuidelijke Nederlanden erg nadelige – Barrièreverdrag op 15 november 1715, bijvoorbeeld enkele leden van de Staten van Vlaanderen en Brabant hun ongenoegen over het Oostenrijkse bestuur aan Rossi betuigen, geeft d'Huxelles hierop het strengere bevel om die personen vooral zo veel mogelijk te vermijden.⁴⁵ Toch blijft Rossi heel gedetailleerd beschrijven hoe die ontevredenheid in de Oostenrijkse Nederlanden steeds sterker wordt, en hoe dit wel eens in het voordeel van Frankrijk zou kunnen spelen. De maarschalk d'Huxelles daarentegen, beklemtoont in januari 1716 opnieuw dat Rossi de ontevredenheid allesbehalve mag aanwakkeren, gezien die sentimenten bovendien ook “niets van nuttigs konden voortbrengen voor de belangen van de koning”⁴⁶.

De nieuwe minister van buitenlandse zaken toonde ten opzichte van de Fransgezindheid, waarover Rossi hoopvol verslag bleef uitbrengen in het kader van de Franse ambities met de Nederlanden, aanvankelijk opvallend meer reserves dan Torcy enkele maanden eerder had gedaan. D'Huxelles benadrukte meermaals het belang van de naleving van de vredesverdragen, en het behoud van de vrede en de *repos public*. Hiervoor droeg hij Rossi veelvuldig op die goeie intenties in naam van Frankrijk aan de Oostenrijkse gezanten te laten zien. Die duidelijke doelstelling om zo veel mogelijk de indruk te wekken dat Frankrijk onder *la Régence* de pacifistische weg was ingeslaan ontging ook Pestors, de Staatse gezant in Brussel, niet. Die zegt in februari 1716 aan Rossi dat de Regent in heel Europa vooral wil doen uitschijnen dat zijn enige bekommernis de naleving van de vredesverdragen is.⁴⁷

Dit is ook het officiële discours dat door Franse gezanten moest worden uitgedragen, en in de woorden van d'Huxelles wordt samengevat: “*l'interest de sa Majesté etant en effet d'observer exactement les traités et de ne rien faire qui puisse être contraire en quelque manière que ce soit à la bonne*

⁴⁵ D'Huxelles, Parijs, 8 december 1715, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 70, f. 141r-142v.

⁴⁶ D'Huxelles, Parijs, 13 januari 1716, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 70, f. 163r-164v.

⁴⁷ Rossi, Brussel, 25 februari 1716, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 71, f. 62r-64r.

*intelligence*⁴⁸. Over mogelijke ambities tot annexatie van de Oostenrijkse Nederlanden wordt in de eerste maanden van *la Régence*, in tegenstelling tot de laatste maanden onder Lodewijk XIV en Colbert de Torcy, met geen woord meer gerept. Die uitermate voorzichtige houding moet geplaatst worden binnen de bredere internationale context van dat moment, die er voor Frankrijk niet al te rooskleurig uitzag. Frankrijk stond op het Europese schaakbord in het voorjaar van 1716 namelijk op de rand van totale isolatie.⁴⁹

1.3 Franse isolatie en een voorstel voor “neutrale” Oostenrijkse Nederlanden

Om de penibele positie van Frankrijk in de lente van 1716 te begrijpen, is het nodig dat we even dieper ingaan op de beginmaanden van het regentschap van Filips van Orléans en de algemene diplomatieke strategie die hij tot dan toe had gehanteerd. Die strategie startte in feite al enkele maanden vóór hij werkelijk aantrad als regent van Frankrijk. In die laatste maanden onder Lodewijk XIV was het voor de hertog van Orléans in de voorbereiding van zijn bestuur al gauw duidelijk dat hij zijn autoriteit als regent werkelijk zou moeten *veroveren*. Niet enkel op buitenlands, maar ook op binnenlands vlak was zijn machtspositie in het begin van zijn regeerperiode nog erg fragiel.

Bij zijn aantreden had hij nog geen onvoorwaardelijke steun van het – nog steeds machtige – *vieille Cour* in Frankrijk en bovendien waren de intenties van Filips V met betrekking tot het Franse regentschap allesbehalve duidelijk.⁵⁰ Hoewel de Spaanse koning volgens de Vrede van Utrecht verzaakt had aan zijn rechten op de Franse troon, koesterde hij nog een sterke heimwee naar zijn geboorteland. Dit zorgde niet alleen bij de toekomstige Regent, maar ook bij andere Europese staten voor de levendige angst dat Filips V – ondanks alle getroffen voorzorgsmaatregelen – het regentschap in Frankrijk zou bemachtigen, wat Europa in een nieuwe oorlog zou storten.

Een vorst die naast deze bezorgdheid ook andere motieven had om Filips van Orléans als regent van Frankrijk en als bondgenoot te garanderen, was George I van Engeland. Al in het begin van 1715 startte die laatste met toenaderingspogingen aan het adres van de hertog van Orléans, en beloftes om zijn rechten als regent van Frankrijk te garanderen. Het motief voor die avances was tweeledig. Eerst en vooral had George I de steun van Filips van Orléans nodig om weerwerk te kunnen bieden aan de plannen van de in Frankrijk verblijvende James Francis Edward Stuart – de zogenaamde *Old Pretender* – en zijn aanhangers, de Jacobieten. Die nakomeling van de afgezette James II, door de Fransen vaak *chevalier de Saint-George* genoemd, maakte nog steeds aanspraak op de Engelse troon en werd door George I als een reële bedreiging gezien voor zijn macht. Die macht was ondanks een relatief vlotte successie nog erg fragiel.⁵¹ Bovendien had de katholieke Engelse troonpretendent de steun van een significant deel van het Franse hof, waaronder bijvoorbeeld maarschalk d’Huxelles, die in november 1715 zelfs pleitte om

⁴⁸ D’Huxelles, Parijs, 3 augustus 1716, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 72, f. 23r-24v.

⁴⁹ DHONDT, Frederik. *Balance of Power and Norm Hierarchy. Franco-British Diplomacy after the Peace of Utrecht (1713)*. Leiden, Boston Martinus Nijhoff/Brill, 2015, p. 64.

⁵⁰ DUPILET, Alexandre. *Le Cardinal Dubois*. pp. 95-96.

⁵¹ *Ibidem*. p. 102.

financiële steun te bieden aan de Jacobieten.⁵² Anderzijds was er bovendien de bouw van de militaire haven in Mardijk, op slechts enkele kilometers van Duinkerke, die George I zorgen baarde. Eén van de essentiële voorwaarden voor de bilaterale vrede tussen Frankrijk en Engeland in 1713, was de ontmanteling van de oorlogshaven in Duinkerke geweest. Nu was onder Lodewijk XIV echter – dankzij een idee van *intendant de la Flandre Maritime*, Claude Le Blanc – slechts 12 kilometer verderop de bouw van een nieuwe haven gestart. Dit werd door Engeland als een provocatie ervaren, en in toekomstige onderhandelingen over een Engels-Franse alliantie in 1716 zou de vernieling van Mardijk opnieuw een voorwaarde worden.

In 1715 echter, lag er nog niet onmiddellijk een Anglo-Bourbonse alliantie in het vooruitzicht. Ondanks het feit dat beide staatshoofden op een bepaalde manier in hetzelfde schuitje zaten – in de zin dat beiden aanvankelijk een fragiele machtspositie hadden en dat beiden belang hadden bij het inperken van de invloed van het Franse *vieille Cour* – was er vanwege de Regent nog geen concreet engagement tot toenadering. Zo werd in oktober 1715, vlak na Filips' aantreden als regent, vanwege George I een verdrag van "*reconnaissance mutuelle des successions dynastiques*" voorgesteld, via het medium van de Engelse gezant in Parijs, Lord Stair. Toch bleef de Regent aanvankelijk op twee paarden wedden. Hij wees de avances van de Engelse gezanten namelijk niet resoluut af, maar hij bleef ook niet compleet ongevoelig voor de ambities van de Jacobieten en de hoop dat de katholieke troonpretendent wel eens zou kunnen slagen in zijn opzet. Bovendien had hij voor een alliantie met Engeland ook onvoldoende steun van het Franse hof, dat vurig pleitte voor een alliantie met Spanje.⁵³

In tegenstelling tot wat Alexander Dupilet in zijn werk sterk laat uitschijnen, was het zelfs in 1716 nog niet helemaal vanzelfsprekend dat de Frans-Engelse samenwerking het voornaamste diplomatieke bindmiddel van de Europese politiek na Utrecht zou worden. Zo benadrukt Frederik Dhondt dat beide staatshoofden aanvankelijk nog op zoek gingen naar andere alternatieven.⁵⁴ In het geval van Frankrijk zagen we hierboven al de blijvende hoop van de hertog van Orléans in het slagen van de plannen van de Jacobieten. Die gaven de Regent het vooruitzicht van een katholiek Stuart-Engeland als Franse bondgenoot. Dat Engeland zou minder snel met de Republiek samenspannen en Franse plannen op het continent niet boycotten.⁵⁵

Daarnaast was het invloedrijke Franse hof radicaal tegen een alliantie met het protestantse Engeland van George I gekant, en sprak het zich expliciet uit voor een alliantie met Filips V. In plaats van de klassieke Habsburgse alliantie tussen Spanje en Oostenrijk zou dan een soort Bourbon-solidariteit tussen Spanje en Frankrijk centraal komen te staan op het Europese diplomatieke schaakbord. Naast het feit dat Filips van Orléans weinig steun had van de oude Franse aristocratie en zijn autoriteit in de beginmaanden van *la Régence* te fragiel was om resoluut tegen hen in te gaan, vond hij een betere verstandhouding of solide

⁵² SCHNAKENBOURG, Éric. *La France, le Nord et l'Europe au début du XVIIIe siècle*. Parijs, Champion, 2008, p. 155.

⁵³ DUPILET, Alexandre. *Le Cardinal Dubois*. p. 108.

⁵⁴ *Ibidem*. pp. 59-63.

⁵⁵ BLACK, Jeremy. *From Louis XIV to Napoleon: the Fate of a Great Power*. Londen, UCL Press, 2001, p. 72.

alliantie met Spanje zelf ook niet zo'n slecht idee. In Spanje was Filips V echter minder enthousiast, en tekende Spanje in december 1715 een bilateraal handelsverdrag met Engeland.

Bovenop de Spaans-Engelse alliantie in het najaar van 1715, zouden vooral in het voorjaar van 1716 enkele politieke manoeuvres ervoor zorgen dat Frankrijk zich diplomatiek op de rand van isolatie bevond en dat de Regent finaal voor een toenadering met Engeland zou kiezen. Enerzijds werd in februari duidelijk dat de katholieke troonpretendent niet in zijn missie zou slagen. De in september 1715 gestarte poging tot rebellie van de Jacobieten, die de geschiedenisboeken inging onder de naam "*Jacobite Fifteen rising*", liep in december ten einde na de landing van James Stuart in Schotland. De Schotse rebellen hadden al te veel militaire verliezen geleden, en de *chevalier de Saint-George* moest in februari 1716 verplicht naar Frankrijk terugkeren.

Anderzijds had James Stanhope, George I z'n minister van buitenlandse zaken, het plan opgevat om de Grote Alliantie uit de Spaanse Successieoorlog terug leven in te blazen. Reeds op 6 februari 1716 hernieuwde Horatio Walpole in Den Haag het garantieverdrag tussen Engeland en de Republiek. In het voorjaar werden ook onderhandelingen gestart met Karel VI voor het hernieuwen van de Grote Alliantie, maar omwille van onenigheden met betrekking tot de Barrière in de Nederlanden, zou Oostenrijk niet in de bestaande Brits-Staatse alliantie treden.⁵⁶ Op 5 juni 1716 verbindt het verdrag van Westminster Karel VI en George I wel met elkaar en zal de Regent uiteindelijk niets anders te doen staan dan toenadering te zoeken tot Engeland, dat op dat moment zowel met Filips V, Karel VI en de Staten-Generaal in bilaterale allianties zat.

Toch had Frankrijk de maanden daarvoor nog enkele noemenswaardige pogingen ondernomen om de hernieuwing te voorkomen van de Grote Alliantie, die – ondanks een uiteindelijke mislukking – gedurende de eerste helft van 1716 de grootste bedreiging voor Frankrijk vormde. Met Karel VI waren de Franse onderhandelingen reeds afgesprongen, dus werden de pijlen gericht op de zeemachten, respectievelijk Engeland en de Republiek. Hiervoor zou officiële diplomatie van d'Huxelles aan de ene kant avances voorstellen aan de Staten-Generaal; en zochten de geheime missies van Guillaume Dubois aan de andere kant toenadering met Engeland.

De avances aan de Republiek waren eind 1715 al begonnen en kunnen ook beschouwd worden als een eerste impliciete poging van Frankrijk tot isolatie van Karel VI. Het verdrag dat de Franse ambassadeur in Den Haag, de markies de Châteauneuf, in opdracht van d'Huxelles had voorgesteld aan de Staten-Generaal, betrof namelijk de neutraliteit van de Zuidelijke Nederlanden. Zo zou Frankrijk voorstellen om op basis van dat verdrag de Republiek te beschermen tegen Oostenrijkse aanvallen via de Nederlanden, en zou de Staten-Generaal zich dan vice versa moeten engageren om Frankrijk te verdedigen tegen eventuele aanvallen van Oostenrijk via de regio.

Dit voorstel van d'Huxelles past binnen die diep gewortelde Franse angst voor het Habsburgse gevaar aan de noordelijke grens van het koninkrijk, een angst die heel sterk aanwezig bleef bij de aristocratie van het

⁵⁶ DHONDT, Frederik. *Balance of Power and Norm Hierarchy*. p. 62.

vieille Cour. Ook Oostenrijkse gezanten in de Nederlanden, die over de voorstellen van de neutraliteit op de hoogte waren, beseften dit. Ze beschouwden het voorstel van Châteauneuf als een soort laatste wanhoopspoging van het geïsoleerd gerakende Frankrijk, dat vreesde om langs haar zwakste grens aangevallen te worden en dat op deze manier die dreiging wilde neutraliseren.⁵⁷

Wel zorgde het voorstel voor een oprechte bezorgdheid bij Oostenrijk, want bij een Frans-Staatse neutraliteit in de Zuidelijke Nederlanden zou Frankrijk niets meer te vrezen hebben om militaire actie te ondernemen via de gevreesde noordelijke grens. Zo hoort Rossi bijvoorbeeld via vertrouwelingen van Königsegg dat Wenen vreesde dat als een oorlog zou uitbreken in Italië – waar Filips V aanspraak maakte op de bij Utrecht verloren Spaanse territoria – en als Oostenrijk haar troepen daarheen zou moeten sturen, de Nederlanden zomaar voor het Franse grijpen zouden komen te liggen.⁵⁸ D’Huxelles daarentegen, verkocht het voorstel aan de Republiek net als een middel om de rust in de Nederlanden te bewaren. Hij probeerde bovendien in te spelen op de Staatse ontevredenheid omtrent het Barrièreverdrag van 15 november 1715 en de blijvende angst voor de Franse militaire ondernemingen in de Nederlanden:

*“Elle a remarqué que si le Traité de Barrière, dont elle n’a pas voulu interrompre la négociation par aucune proposition de sa part, rendoit l’Empereur maistre d’engager la République de Hollande dans de nouvelles guerre toutes les fois qu’il le voudroit, puisque ce prince commençant les hostilités aux Paysbas, mettroit le Roy dans la nécessité d’attaquer aussy ses mêmes Provinces et par consequent la barrière des Hollandois qui comprend les principales places de la frontière et que de cette manière les Hollandois se trouveroient obligés de reprendre leur armes pour des interests étrangers et peut être meme contre leurs interests.”*⁵⁹

Bovendien sluit d’Huxelles zijn instructie af met de wens dat het neutraliteitsverdrag niet enkel de rust in de Nederlanden zou vestigen, maar ook in *“cette partie des frontières du Royaume”*. Die Franse grensregio werd door de militair gevormde d’Huxelles nog steeds beschouwd als een zwakke plek in het Franse *pré carré*, waar de Habsburgse dreiging zich gevaarlijk dicht bij Parijs bevond. In tegenstelling tot de herhaaldelijke militaire ondernemingen van Lodewijk XIV om die Habsburgse dreiging te beëindigen door annexatie van het gebied, opteerde d’Huxelles hier om de zwakke plek te neutraliseren door een verdrag te sluiten met de Republiek.

De Republiek bleek echter allesbehalve eenduidig voorstander van een verdrag met Frankrijk. Zo sprak Johan van den Bergh, een Staatse gezant in de Nederlanden, zich expliciet uit tegen de neutraliteit en stonden heel wat politici in de Staten-Generaal weigerachtig tegenover het sluiten van een verdrag met Frankrijk zonder Engeland erbij. Bovendien was aan de Republiek ondertussen ook al even het voorstel gedaan voor de hernieuwing van de Grote Alliantie door Engeland, wat één van de initiële drijfveren was

⁵⁷ Rossi, Brussel, 10 januari 1716, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 70, f. 187r-191r.

⁵⁸ Rossi, Brussel, 17 januari 1716, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 70, f. 187r-191r.

⁵⁹ D’Huxelles, Parijs, 31 januari 1716, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 70, f. 212r-v.

geweest voor d'Huxelles om op zijn beurt het neutraliteitsverdrag voor te stellen. De markies van Rossi omschrijft het voorstel van Frankrijk in een brief van 10 februari 1716 heel treffend als een poging die moest "*eloigner ce coup*"⁶⁰. In de correspondentie tussen Rossi en d'Huxelles in het voorjaar van 1716 gaat het heel vaak over die twee voorgestelde allianties aan de Staten-Generaal, en dat in verband met het Franse voorstel "*on peut attendre qu'elle achèvera de déterminer les Hollandois à ne pas souscrire au projet [de Grote Alliantie] qui leur a été proposé*"⁶¹.

Die hoopvolle houding bij Rossi was echter tevergeefs. Over beide voorstellen werd wel druk gedebatteerd in de Staten-Generaal en erbuiten. In juni 1716 meldt Rossi zelfs even dat de Staatse gezant Pesters suggereerde dat de Republiek op beide voorstellen zou ingaan, maar uiteindelijk zou net het tegenovergestelde plaatsvinden. De Republiek koos noch voor een hernieuwing van de Grote Alliantie, noch voor een neutraliteitsverdrag met Frankrijk. In juni 1716 was het dan ook finaal duidelijk dat Frankrijk haar diplomatieke toevlucht zou moeten nemen tot Engeland, wilde het totale isolatie op het Europese schaakbord voorkomen. Zoals hierboven gezegd had de Regents vertrouweling Dubois wel al enkele pogingen ondernomen om die Engels-Franse toenadering alvast aan te vatten. Dit gebeurde – zoals wel vaker in vroegmoderne internationale politiek – parallel met de officiële diplomatieke missie van Châteauneuf in Den Haag.

Guillaume Dubois was, in tegenstelling tot de Franse aristocratie aan het hof, altijd vóór een alliantie met Engeland geweest. Hij had meermaals bij de Regent gepleit om de steun aan de Jacobieten te laten vallen en resoluut voor een alliantie met Engeland te gaan.⁶² In maart en april 1716 gaf de Regent toe en liet hij Dubois twee maal een alliantie voorstellen aan Stanhope. Die weigerde echter telkens om in onderhandeling te treden. Dit was enerzijds nog steeds uit wraak voor de Franse steun aan de Jacobieten; en anderzijds omwille van het neutraliteitsverdrag dat eind 1715 door Châteauneuf was voorgesteld in Den Haag en dat had geprobeerd de Republiek uit een unie met Engeland en Oostenrijk te houden.⁶³

De diplomatieke toenaderingspogingen van Frankrijk naar de zeemachten, zowel de officiële van d'Huxelles, als de geheime van Dubois; tonen aan dat de Regent in het voorjaar van 1716 volledig de onder Lodewijk XIV gestarte pogingen tot Frans-Oostenrijkse toenadering had gestaakt. Meer zelfs, beide voorstellen impliceerden in feite een – weliswaar tevergeefse – poging tot isolatie van Oostenrijk, dankzij vruchteloze avances aan de beide verdragspartijen die mogelijks met de keizer in een hernieuwde Grote Alliantie konden terechtkomen. Intussen was het echter Frankrijk dat zich op de rand van isolatie bevond, door de besluiteloosheid van de Regent omtrent de mogelijke diplomatieke pistes die hij kon bewandelen.

⁶⁰ Rossi, Brussel, 10 februari 1716, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 73, f. 271r.

⁶¹ Rossi, Brussel, 2 maart 1716, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 73, f. 295v.

⁶² DUPILET, Alexandre. *Le Cardinal Dubois*. p. 110.

⁶³ DHONDT, Frederik. *Balance of Power and Norm Hierarchy*. p. 64.

1.4 Tussenconclusie

De eerste maanden van het regentschap van Filips van Orléans waren niet enkel toentertijd bepalend voor het imago van Frankrijk bij andere Europese grootmachten, ze vormden ook mee de algemene historiografische opvatting over *la Régence*. Buitenlandse gezanten merkten meermaals op dat de Franse regering veel voorzichtiger was dan die van Lodewijk XIV en Frankrijk had in het algemeen een zwakker voorkomen. Deze impressie lijkt op basis van de bronnen ook te kloppen met het beleid dat in die eerste periode daadwerkelijk werd gevoerd, waaronder ook de politiek ten opzichte van de Oostenrijkse Nederlanden.

Na het regime van Lodewijk XIV en zijn *secrétaire d'État* Torcy, waarin nog expliciet over de Franse ambities in die regio werd gesproken en op Fransgezinde sentimenten werd ingespeeld, worden de expansionistische remmen door d'Huxelles nadrukkelijk toetrokken. De Franse ambassadeur Rossi moet in Brussel nauwgezet op zijn passen letten en vooral niet te enthousiast reageren op voorstellen van Fransgezinde leden uit de Zuid-Nederlandse aristocratie. Bovendien wordt vanuit Parijs in 1716 een pacifistisch discours verspreid, dat opgehangen wordt rond het engagement van de Regent in het garanderen van de vredesverdragen van Utrecht, Rastatt en Baden en in het bewaren van de rust in Europa. De Regent wilde ten allen tijde een nieuwe oorlog in Europa vermijden. De uitgeputte Franse schatkist zou die op dat moment trouwens ook niet kunnen dragen.

Dit beleid op kousenvoeten moet bovendien gezien worden binnen de tweeledige context van de binnenlandse machtspositie van de Regent en de internationale positie waarin Frankrijk zich in die eerste maanden van 1716 bevond. Beide situaties waren ook onlosmakelijk met elkaar verbonden. De hertog van Orléans moest bij het nemen van beslissingen over zijn buitenlandse beleid namelijk voortdurend opboksen tegen een machtige aristocratie, aan wie hij zijn regentschap deels te danken had. Die oude adel, waarvan maarschalk d'Huxelles deel uitmaakte, pleitte in de laatste maanden van 1715 tevergeefs voor een Bourbon-alliantie met Spanje en verleende steun aan de katholieke troonpretendent, die de macht van George I in Engeland bedreigde.

Aan het andere uiteinde van die binnenlandse politieke opinie, stond de Regents vertrouweling Guillaume Dubois. Die stelde al vroeg voor om de steun aan de troonpretendent en Filips V te laten vallen en de piste van Frans-Engelse toenadering te kiezen. De Regent stond in het voorjaar van 1716 besluiteloos tussen die twee uiteenlopende stemmen, wat hem zuur zou opbreken. Na tevergeefse voorstellen van d'Huxelles aan de Republiek voor een alliantie omtrent neutraliteit in de Oostenrijkse Nederlanden en vruchteloze verzoeken van Dubois aan Stanhope voor een Anglo-Bourbonse alliantie, zou Frankrijk vlak voor de zomer van 1716 diplomatiek quasi volledig afgezonderd geraken.

Ook ten opzichte van Oostenrijk had namelijk een koersverandering in het Franse beleid plaatsgevonden. Onder Lodewijk XIV was immers een toenaderingspoging met Oostenrijk gestart, onder andere ook met het doel om op die manier de zwakke noordelijke grens van het koninkrijk in te dekken via eventuele territoriale toegevingen van de keizer in de Zuidelijke Nederlanden. De Regent stapte echter af van die poging tot Frans-Habsburgse toenadering en maakte integendeel avances aan de voormalige

verdragspartners van de keizer: Engeland en de Republiek. Via de alliantie met de Republiek probeerde d'Huxelles een neutralisatie van het Habsburgse gevaar aan de Franse noordgrens te verwezenlijken. Die alliantie ging echter niet door en de relaties met Oostenrijk en de Oostenrijkse Nederlanden zouden er in de komende jaren bovendien niet op verbeteren. Wel zou Frankrijk in de zomer van 1716 in iets betere internationale papieren terechtkomen, dankzij een duurzame – aan Dubois te danken – Anglo-Bourbonse toenadering. Die toenadering zou tot de Triple Alliantie van 1717 leiden en het Frans-Engelse partnerschap zou, buiten de kortstondige oorlog van de Quadruple Alliantie gerekend, voor meer dan twintig jaar Europese vrede zorgen.

2. Frankrijk in betere internationale papieren en onhartelijke Frans-Oostenrijkse toenadering (tweede helft 1716 – eerste helft 1718)

2.1 De Triple Alliantie van 1717

De zomermaanden van 1716 zouden een beslissende periode blijken voor het buitenlandse beleid van de Regent. Niet alleen betekenden ze voor Frankrijk de ternauwernoodse ontsnapping aan complete diplomatieke isolatie, ze luidden bovendien de definitieve verankering in van de Frans-Engelse toenadering, die gedurende de zogenaamde *Trente Heureuses* de voornaamste diplomatieke as in Europa zou worden. Van de onder Lodewijk XIV gestarte toenaderingspogingen naar Oostenrijk, werd voorlopig afgestapt. Deze periode zou ook specifiek van belang zijn voor de positie van Guillaume Dubois, die altijd een voorstander van een alliantie met George I was geweest en die vanaf zijn doorslaggevende diplomatieke missies naar Den Haag en Hannover een cruciale rol zou gaan spelen in het Franse buitenlandse beleid.

Toen Dubois in juli 1716 incognito naar Den Haag afreisde om met Stanhope de eerste onderhandelingen over een Anglo-Bourbonse alliantie te voeren, was dit echter nog vanuit een zwakkere positie van Frankrijk.⁶⁴ Stanhope was zich hier evenzeer van bewust en zag ook Dubois' volgende missie, in George I's zomerresidentie in Hannover tijdens de maand augustus, als een laatste wanhoopspoging. Die onevenwichtige machtsposities dwongen Dubois om zich op verschillende vlakken flexibel op te stellen om een alliantie te kunnen bekomen. De preliminaire voorwaarden die Engeland stelde waren al sinds 1715 duidelijk: de troonpretendent moest voorbij de Alpen verbannen worden, Jacobieten mochten geen asiel krijgen in Frankrijk en de militaire haven van Mardijk moest ontmanteld worden.

Die voorwaarden – vooral laatstgenoemde – waren een doorn in het oog voor het oude Franse hof en maarschalk d'Huxelles, in wiens opdracht ambassadeur Louville in Madrid nog tevergeefs een Bourbon-alliantie had proberen bekomen. De vernieling van Mardijk betekende dat de Noordelijke grens van Frankrijk met Habsburgs gebied een belangrijk verdedigingswerk zou verliezen. Niettemin gaf de Regent Dubois de toestemming om met alle condities akkoord te gaan, wat de toen reeds tanende macht van de *Conseil des affaires étrangères* aantoont.

Daarnaast waren de internationale kaarten tussen Dubois' missies naar Den Haag en Hannover al weer anders gaan liggen. In de Oostenrijks-Turkse Oorlog (1716-1718) had het leger van Eugène de Savoie een klinkende overwinning geboekt op het Turkse leger in Petrovaradin, wat opnieuw de militaire capaciteit van Oostenrijk aantoonde. Hiermee plaatste de keizer zichzelf terug in het centrum van de Europese diplomatie. Engeland werd dan ook sterk verleid om voor de klassieke verbintenis met Oostenrijk te kiezen, gezien Engeland en Frankrijk tegengestelde interesses hadden in de kolonies en George I bovendien perfect op de hoogte was van de blijvende Franse inspanningen voor een Bourbon-alliantie met Filips V. Wat uiteindelijk voor het – relatief snelle – toehappen van George I op de Franse voorstellen

⁶⁴ DHONDT, Frederik. *Balance of Power and Norm Hierarchy*. p. 65.

zou zorgen, was de situatie in het Noorden van Europa. Daar vond sinds 1700 een oorlog plaats tussen tsaar Peter de Grote en het tanende Zweden. In die oorlog speelde de Engelse koning, keurvorst van het Noord-Duitse Hannover, geen onbelangrijke rol. De beslissing van tsaar Peter de Grote om 40 000 Russische soldaten het hertogdom Mecklenburg – naast Hannover en Pruisen – binnen te laten marcheren, zou een katalysator zijn voor de Britse toenadering tot Frankrijk. Bang voor groeiende Russische invloed in de Oostzee en voor zijn Hannoveraanse belangen in Noord-Duitsland, wilde George I ten allen tijde voorkomen dat Frankrijk een verdrag met de tsaar sloot. Vanaf september 1716 zorgde dit voor de vastberadenheid om snel een alliantie met Frankrijk te sluiten, zonder dat de Republiek reeds haar fiat moest hebben gegeven om ook toe te treden.⁶⁵

Het Frans-Engelse verdrag werd getekend op 28 november 1716. Frankrijk zou aan de drie preliminaire voorwaarden – omtrent de troonpretendent, de Jacobieten en Mardijk – voldoen, en beide vorsten erkenden elkaars titels en bezittingen.⁶⁶ Dit verdrag betekende een overwinning van de juridisch en historisch geschoolde *homo novus* Dubois op de oude Franse aristocratie van de *Conseil des affaires étrangères*. Niet veel later, op 26 maart 1717, zou Dubois dan ook een zitje in die raad verkrijgen. Hiermee kreeg d’Huxelles er een rivaal van kaliber bij.⁶⁷

Dubois kreeg voor het tekenen van het Frans-Engelse verdrag niet alleen toentertijd bakken kritiek over zich heen van de Franse aristocraten van het *vieille Cour*. Ook de Franse historicus Émile Bourgeois oordeelde begin 20e eeuw, binnen het nationalistische denkkader van de Derde Republiek, afkeurend over die Frans-Britse alliantie. Hij beschouwde deze simpelweg als een “*guerre contre les Bourbons au profit des Habsbourg*”⁶⁸. Frederik Dhondt toonde echter al aan dat Bourgeois’ interpretatie – die bovendien door heel wat historici werd overgenomen – een belangrijk aspect volledig negeerde, namelijk de evenwicht-structuur van de vrede van Utrecht en de strategie van Dubois om deze te proberen bewaren.⁶⁹

Op die *balance of power* – en de bruikbaarheid en valkuilen van dat begrip – ben ik in de inleidende contextualisering al even dieper ingegaan. In de eerste maanden van het beleid van Filips van Orléans, toen de Franse adel uit het Parlement van Parijs en maarschalk d’Huxelles in de *Conseil des affaires étrangères* een grotere invloed hadden, lijken dit soort overwegingen echter relatief afwezig in het Franse buitenlandse beleid. Nochtans waren de vredesverdragen in Utrecht, Rastatt en Baden een belangrijk moment geweest voor het definiëren van die evenwichts-structuur in Europa, door het “*équilibre*” expliciet in de tekst van enkele vredesverdragen op te nemen en door opnieuw te bevestigen dat geen twee Europese kronen op het hoofd van één vorst konden terechtkomen. Heel wat historici, waaronder Randall Lesaffer en Dhondt, beschouwden de vredesverdragen in 1713 dan ook als een cruciale datum in de ontwikkeling van de fundamenteën van het moderne systeem van collectieve veiligheid. We mogen die

⁶⁵ DUPILET, Alexandre. *Le Cardinal Dubois*. p. 122-123.

⁶⁶ BLACK, Jeremy. *From Louis XIV to Napoleon*. p. 72.

⁶⁷ DUPILET, Alexandre. *Le Cardinal Dubois*. p. 136.

⁶⁸ BOURGEOIS, Émile. *La Diplomatie secrète au XVIIIe siècle, ses débuts*. Vol. I, Parijs, Armand Colin, 1909, p. 202.

⁶⁹ DHONDT, Frederik. *Balance of Power and Norm Hierarchy*. p. 78.

ideologische theoretisering over een Europees evenwicht echter niet als een alomvattend regelend principe beschouwen. Zo valt het alvast tijdens de eerste maanden van *la Régence*, in het begin van de achttiende eeuw, niet in de Franse beleidsmotieven te ontwaren.

Zeker vanwege de oude Franse aristocratie, werd bovenal nog steeds geprobeerd de dynastieke belangen van het Bourbon-geslacht door te drukken in het Franse buitenlandse beleid. Veel meer dan zoeken naar een algemeen machtsevenwicht in Europa, droomden politici als d'Huxelles in 1716 nog steeds van een preponderantie van de Bourbon-dynastie in Europa, via een familiale alliantie met Filips V. Aan de overkant van het politieke spectrum stond de nuchtere Dubois, voor wie dynastiek prestige ondergeschikt was aan het bewaren van de vrede in het Franse koninkrijk en in Europa in het algemeen. Hiervoor moesten zowel de geplande Bourbon-alliantie, de katholieke religie, als de traditionele afkeer voor Engeland voorlopig aan de kant worden geschoven. Met dat voorlaatste principe werd anderzijds eerder al losjes omgesprongen door Lodewijk XIV, in zijn allianties met protestantse grootmachten Zweden en de Republiek in de Dertigjarige Oorlog en recenter in de verzoening met Engeland in 1713.

Wel is duidelijk dat in 1715, de houding van Rossi – die als ambassadeur in Brussel onder bevel van de aristocratische *Conseil des affaires étrangères* stond – nog allesbehalve anglofiel genoemd kan worden. In september, wanneer Franse afgevaardigden in Spanje nog een Bourbon-alliantie probeerden voor te stellen en Engeland tegelijkertijd de Republiek en Oostenrijk in een hernieuwde Grote Alliantie wilde krijgen, schreef hij nog aan d'Huxelles: “*Il est hors de doute, comme vous dites, que les Anglois ne sont pas nos amis*”⁷⁰. Slechts een aantal maanden later, overklaste Dubois echter de anti-Engelse Franse aristocratie door omwille van hogere belangen net met die Engelsen een verdrag te sluiten.

Die strategische attitude van Dubois zou in het geval van *la Régence* doeltreffend blijken te zijn, gezien de alliantie met Engeland in 1716 voor bijna dertig jaar vrede zorgde binnen in het Franse koninkrijk. Het is wel oppassen met de stelling dat Dubois' diplomatieke ondernemingen volledig door *balance of power*-denken zouden zijn gestuurd. Een belangrijke drijfveer was tevens de geïsoleerde diplomatieke positie waarin Frankrijk zich in 1716 bevond. Het was dus niet alleen een kwestie van een Europees machtsevenwicht bestendigen, maar ook van een dreigend internationaal isolement van Frankrijk voorkomen. Zo koppelde Dubois in 1716 de *equilibrium*-principes van Utrecht dus aan de concrete Franse belangen op dat moment. Het discours dat Franse ambassadeurs – zoals Rossi in de Nederlanden – hierna dienden te verspreiden, vermeldde dat nationale aspect uiteraard niet en focuste vooral op de wil van de Regent “*d'affermir par de nouveaux traités avec l'Angleterre et les Etats Generaux une tranquillité dans l'Europe, et la rendre durable*”⁷¹.

Door de toetreding van de Republiek op 4 januari 1717 werd de Anglo-Bourbonse unie de Triple Alliantie. Voor die toetreding van de Republiek moest in het najaar van 1716 hevig onderhandeld worden in Den Haag. De Republiek aarzelde aanvankelijk om te ondertekenen, en hierin speelde Oostenrijk geen

⁷⁰ Rossi, Brussel, 16 september 1715, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 73, f. 159v.

⁷¹ Rossi, Brussel, 19 oktober 1716, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 73, f. 404v.

onbelangrijke rol. Voor de keizer was het namelijk duidelijk dat een alliantie van Frankrijk met Oostenrijks voormalige bondgenoten Engeland en de Republiek erg nadelig zou zijn. Zo vonden in Den Haag tegelijkertijd onderhandelingen vóór de Triple Alliantie plaats, en lobbywerk van Oostenrijkse gezanten ertegen. De markies van Rossi – met zijn uitgebreide netwerk van informanten – kreeg regelmatig inlichtingen over de situatie in de Republiek en de ontevredenheid van de Oostenrijkse gezanten omtrent de op handen zijnde allianties. In de correspondentie van Rossi met d’Huxelles gaat het in het najaar van 1716 bijna voortdurend over de Triple Alliantie en over hoe Oostenrijk deze probeerde te boycotten.

In de Republiek verdedigden de markies van Prié, die eind 1716 de fakkel zou overnemen van Königsegg als gevolmachtigd minister in de Oostenrijkse Nederlanden, en de baron van Heems, Oostenrijks ambassadeur in Den Haag, in het najaar van 1716 de Oostenrijkse belangen. Prié was van september tot november 1716 in Den Haag om er heronderhandelingen te voeren in verband met het Barrièreverdrag van 1715. Hij zou er volgens Rossi’s bron – de baron de Roost, gezant van Jozef-Clemens van Beieren – echter ook proberen verhinderen dat de Republiek in de Triple Alliantie stapte.⁷² Nadat Prié terug naar Brussel was afgereisd, zou de baron van Heems in Den Haag verder het Oostenrijkse ongenoegen uiten en er alles aan te doen om die alliantie te voorkomen. Rossi vatte de situatie mooi samen in oktober: “*les Imperiaux temoignent de chagrin au sujet des traittés*”⁷³. Die *chagrin* merkte Rossi ook in de Oostenrijkse Nederlanden op in de daaropvolgende maanden.

In oktober schreef hij aan Châteauneuf in Den Haag over het erg negatieve discours dat Oostenrijkers in de Nederlanden hanteerden over de alliantie. Ze zouden Frankrijk opnieuw verwijten haar religie aan de kant te schuiven voor haar politieke belangen.⁷⁴ In de Oostenrijkse Nederlanden vreesde men nog steeds de Franse ambities met de regio, wat duidelijk werd door een gerucht dat van oktober 1716 tot het voorjaar van 1717 regelmatig opnieuw de kop opstak. Op 23 oktober berichtte Rossi voor de eerste keer over de angst die in de Nederlanden zou broeien dat een Triple Alliantie erg nadelig zou zijn voor hen, omdat vroeg of laat hun gebieden onderling tussen Frankrijk en de Republiek zouden worden verdeeld. Eind december was het gerucht zelfs al uitgebreid naar de drie verdragspartijen van de – twee weken later getekende – Triple Alliantie. Die alliantie zou dan dienen “*pour se rendre maître par la suite des Paysbas autrichiens, et en faire un partage entre ces trois puissances qui entrent dans cette alliance*”⁷⁵. Nog tot het voorjaar van 1717 bleef het gerucht af en toe verschijnen, begin februari zelfs in combinatie met paniekerige ophef in Luxemburg, waar men vreesde dat Frankrijk enkele grensvestigingen met extra oorlogsmunitie zou hebben voorzien, wat bij de gouverneur van Luxemburg de vrees voor een Franse verrassingsaanval teweegbracht.⁷⁶

Die vrees voor de mogelijke gevolgen van de Triple Alliantie, nestelde zich in de Oostenrijkse Nederlanden op de voedingsbodem van blijvend wantrouwen voor het Franse gevaar. Ook de markies van Prié toonde

⁷² Rossi, Brussel, 23 oktober 1716, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 72, f. 114r-118r.

⁷³ Rossi, Brussel, 16 oktober 1716, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 74, f. 108r-v.

⁷⁴ Rossi, Brussel, 19 oktober 1716, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 72, f. 404r-405v.

⁷⁵ Rossi, Brussel, 22 december 1716, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 72, f. 208r-209v.

⁷⁶ Rossi, Brussel, 9 februari 1717, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 74, f. 78r-82v.

zich erg wantrouwig tegenover de Franse internationale ondernemingen. Sinds zijn aankomst in de Nederlanden zou hij volgens Rossi duidelijk gemaakt hebben dat burgers die zich te veel met Franse diplomaten ophielden, zich uitermate verdacht maakten bij het Oostenrijkse bestuur. Prié was ervan overtuigd dat Frankrijk allesbehalve te vertrouwen was en allerlei ondernemingen plande om Oostenrijk te slim af te zijn.⁷⁷ Volgens Rossi waren het dan ook onmiskenbaar Prié en zijn Oostenrijkse entourage die de geruchten hadden verspreid over een clause van territoriale opsplitsing van de Nederlanden in de Triple Alliantie. Ze zouden dit bovendien doen om in te spelen op de mogelijke Fransgezinde sentimenten die nog in de Oostenrijkse Nederlanden aanwezig waren. Door geruchten te verspreiden dat Frankrijk van plan was om het gebied te verdelen met de zeemachten, zou het Oostenrijkse bestuur die sentimenten de kop proberen in te drukken.

Ondertussen was het echter wel degelijk Oostenrijk die in het voorjaar van 1717 diplomatiek geïsoleerd dreigde te geraken. De Republiek, die intern verdeeld was en waar tegenstanders van een alliantie met Frankrijk vooral Oostenrijk niet voor het hoofd wilden stoten in het kader van de heronderhandelingen omtrent de Barrière, was na enkele maanden onderhandelen uiteindelijk tot de Frans-Britse alliantie toegedreden in januari 1717. Niet veel later zouden Britse onderhandelaars starten met een verzoeningspoging tussen Oostenrijk en Spanje, want ondanks de Triple Alliantie was het vooruitzicht op een Europese oorlog nog niet verdwenen, door geschillen tussen die twee kronen. In tussentijd bevond de keizer zich echter in een netelige positie, wat de Frans-Habsburgse verstandhouding in de Oostenrijkse Nederlanden niet ten goede kwam en voor heel wat wantrouwen zorgde. Hierbij kwam bovendien dat in 1716 en 1717 over de specifieke grensregeling tussen Frankrijk en de Oostenrijkse Nederlanden moest worden onderhandeld. Dit gebeurde, gegeven de globalere internationale relaties op dat moment, in een niet al te amicale sfeer.

2.2 Grensgeschillen in de Oostenrijkse Nederlanden en de afgebroken conferentie in Rijsel

Bij de pacificatie van Utrecht, meer bepaald in Baden in 1714, was vastgelegd dat een opvolgingscongres zou plaatsvinden voor de specifieke grensbepaling en andere geschillen tussen Frankrijk en de Oostenrijkse Nederlanden over de uitvoering van de vredesverdragen. Beide staten zouden op basis van artikel 26 van het verdrag van Baden commissarissen moeten afvaardigen naar een nog nader te bepalen stad.⁷⁸ Die stad werd het Noord-Franse Rijsel, dat niet toevallig vlakbij die gecontesteerde grens lag. Voor Frankrijk werden Charles-Étienne Maignart, markies van Bernières en intendant van Henegouwen, en Jean-Charles Doujat aangesteld. Het Oostenrijkse duo werd gevormd door Jean-Remacle de Thisquen en burggraaf Pierre-Charles de Vooght. Vanaf februari 1716 hadden de respectievelijke commissarissen zich naar Rijsel begeven, maar dit betekende niet dat de onderhandelingen daarom onmiddellijk van start zouden gaan.

⁷⁷ Rossi, Brussel, 5 februari 1717, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 74, f. 75r-77v.

⁷⁸ DE BACKER, Tim. *De Vrede van Utrecht, Rastadt en Baden en de Oostenrijkse Nederlanden*. p. 65.

De eerste ontmoeting tussen de gezanten van de keizer en deze van de Regent vond plaats op 2 maart, maar werd al snel ontsierd door protocollair gedoe vanwege de Franse diplomaten omtrent de volmachten van de Oostenrijkse gezanten, die hun geloofsbrieven van Königsegg en niet van de keizer hadden gekregen.⁷⁹ Hierdoor gingen de officiële onderhandelingen pas eind april van start.⁸⁰ Ervoor hadden beide partijen wel al officieus de respectievelijke territoriale eisen aan elkaar gecommuniceerd. De belangrijkste punten die in de eerste maanden op de conferentie aan bod kwamen, hadden betrekking op grensdorpen van Frankrijk met Vlaanderen en Henegouwen, waar voornamelijk geschillen bestonden rond belastinginning en het heffen van in- en uitvoerrechten op scheepvaart.

Specifiek ging het over Blandain in het Doornikse; Vezon en Brasmenil bij Condé; Beaumont en Chimay. Ook Deulemont en vooral Mortagne – steden gelegen aan respectievelijk de kruising van de rivieren Deule en Leie, en Schelde en Scarpe – waren betwiste plaatsen. De omvang en het onderwerp van deze mastercriptie beletten me om op alle grensgeschillen erg gedetailleerd in te gaan. Een globaal overzicht van de vaakst besproken geschillen is binnen dit onderzoek voldoende om een adequaat beeld te geven van de Franse prioriteiten. Voor een gedetailleerde studie over het verloop en de details van de conferentie in Rijsel, verwijs ik door naar de masterscripte van Tim De Backer, gesuperviseerd door Randall Lesaffer. Laatsgenoemde is zelf een autoriteit binnen de discipline van de rechtsgeschiedenis, met heel wat specifieke publicaties omtrent historische vredesverdragen op zijn naam.⁸¹

Voor Frankrijk waren ten eerste Beaumont en Chimay belangrijke plaatsen. Die twee dorpen waren in Oostenrijkse handen, maar waren voor Frankrijk strategisch heel erg van belang. De Oostenrijkse plaatsen Beaumont en Chimay lagen namelijk juist tussen de Franse enclaves Maubeuge en Avesnes aan de ene kant; en Philippeville, Mariembourg en Givet aan de andere kant. Dit was omwille van twee belangrijke redenen erg nadelig. Enerzijds konden Franse handelaars hierdoor niet van de ene regio naar de andere zonder in- en uitvoerrechten te moeten betalen aan Oostenrijk; en anderzijds konden Franse militaire troepen de regio van Philippeville en Givet niet bereiken zonder over Habsburgs territorium te moeten.⁸² Op die manier waren Beaumont en Chimay essentieel voor het Franse *pré carré*, en hamerde d’Huxelles dus erg op het belang van de uitwisseling van beide grensdorpen voor andere Franse plaatsen.⁸³ Die enclave-problematiek omtrent de Frans-Nederlandse grenzen zou nog regelmatig opnieuw de kop opsteken, bijvoorbeeld met betrekking tot de zuid-grenzen van Luxemburg, in het kader van de Franse handel met Luik en de Republiek.

Naast Beaumont en Chimay, lag voor Frankrijk ook een grote prioriteit bij het dorpje Mortagne bij St.-Amand. Die plaats en haar *dépendances* lagen namelijk aan de samenvloeiing van de Schelde en de Scarpe. Dit was uiteraard een erg interessante ligging, die de heffing van in- en uitvoerrechten op beide

⁷⁹ DE BACKER, Tim. *De Vrede van Utrecht, Rastadt en Baden en de Oostenrijkse Nederlanden*. p. 68-69.

⁸⁰ Maarschalk De Villars, Parijs, 9 april 1718, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 77, 20v-23r.

⁸¹ DE BACKER, Tim. *De Vrede van Utrecht, Rastadt en Baden en de Oostenrijkse Nederlanden (1713-1731)*. Leuven (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Katholieke Universiteit Leuven), 2007, 181p.

⁸² Anonieme mémoire, s.l., 15 oktober 1720, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 81, f. 265r-268v.

⁸³ D’Huxelles, Parijs, 3 september 1716, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 73, f. 315r-317r.

rivieren met zich meebracht. Mortagne zelf was in bezit van Frankrijk, maar het mocht er geen versterkingen of sluizen bouwen; en het was voornamelijk omtrent welke plaatsen nu wèl, en welke niet tot Mortagne's *dépendances* behoorden, dat de hevigste discussies zouden worden gevoerd. Frankrijk wilde namelijk de scheepvaart in de volledige regio van Condé tot Mortagne beheersen, terwijl Oostenrijk wilde vermijden dat Frankrijk de vaarbelasting op die manier kon ontwijken.⁸⁴ Voor de Franse delegatie – waarbinnen een zieke Bernières in december 1716 door de baron van Woerden was vervangen – was begin 1717 de prioriteit duidelijk: “*Il est vray que Vezon et Brasmenil, aussy bien que Blandain, sont d’une petite importance, ... Mortagne est plus important*”⁸⁵.

Vanaf het najaar van 1716 verliepen de onderhandelingen in Rijsel wel meer en meer in een erg gespannen sfeer. In januari 1717 schreef Woerden over de “*discussions désagréables*” tijdens de laatste bijeenkomsten, voornamelijk omtrent Oostenrijkse claims dat Frankrijk toegiften zou hebben gedaan betreffende Mortagne, terwijl de Franse onderhandelaars dit ten stelligste ontkenden.⁸⁶ Vooral bij Frankrijk valt een erg onwrikbare opstelling te ontwaren, die op verontwaardiging werd onthaald bij de Oostenrijkse gezanten. Die stelden meermaals protestmémoires op om die – volgens hen doelbewuste – Franse vertraging van de onderhandelingen aan te klagen.⁸⁷ Tevergeefs, want door inadequate reactie van de Franse delegatie op die klachten, zou Oostenrijk zich eind januari terugtrekken uit de onderhandelingen, wat het einde van het – kortstondige en onvruchtbare – congres van Rijsel betekende. Later zou beslist worden dat de onderhandelingen omtrent de grenzen rechtstreeks in Parijs zouden worden gevoerd, tussen Königsegg en Villars, maar hier kom ik in een volgend hoofdstuk op terug.

Het verloop van de onderhandelingen en de machtsverhoudingen in Rijsel van maart 1716 tot januari 1717, lijken haast een afspiegeling van de verschuivingen op het Europese schaakbord. Van een geïsoleerd Frankrijk in het voorjaar van 1716, evolueerde de situatie voor Oostenrijk eind 1716 en begin 1717 – toen de Triple Alliantie werd getekend – in minder gunstige richting. De erg wantrouwige en vijandige, weliswaar nog steeds louter diplomatieke, confrontaties tussen Frankrijk en Oostenrijk, zowel op internationaal als op regionaal vlak, zijn tekenend voor de Bourbon-Habsburgse verstandhouding begin 1717. Die was zeker en vast niet hartelijk te noemen.

Niet enkel in Rijsel veruitwendigde zich dit wederzijdse wantrouwen tussen beide kronen. Zoals hierboven al kort vermeld, beperkten de grensgeschillen zich niet louter tot Vlaanderen en Henegouwen. Ook in Luxemburg waren er betwistingen omtrent bepaalde grensdorpen, die voornamelijk door de inning van in- en uitvoerrechten op handelswaar voor problemen zorgden. Bovendien waren die geschillen ook nauw verbonden met de problematiek van Franse enclaves in de Oostenrijkse Nederlanden, of Oostenrijkse in Frankrijk. Die zorgden ervoor dat men niet van het ene naar het andere grensdorp kon reizen zonder over vreemd grondgebied te moeten. Een geschil dat al even aansleepte en in de komende jaren voor heel wat

⁸⁴ DE BACKER, Tim. *De Vrede van Utrecht, Rastadt en Baden en de Oostenrijkse Nederlanden*. p. 72-73.

⁸⁵ Woerden, Rijsel, 17 januari 1717, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 74, f. 44v.

⁸⁶ Woerden, Rijsel, 10 januari 1717, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 74, f. 33r.

⁸⁷ DE BACKER, Tim. *Idem*. p. 104-105.

klachtenbrieven en mémoires zou zorgen, was de oprichting van een douanekantoor op het grondgebied van de abdij van St.-Hubert.

In St.-Hubert zouden *fermiers*, keizerlijke functionarissen uit de Nederlanden, erg hoge douanerechten eisen op de handelswaar van Franse koopmannen. Dit was enorm nadelig, gezien het kantoor namelijk midden op de weg van het Franse Sedan naar het prinsbisdom Luik, de zogenaamde *chemin neuf*, lag. Die weg was cruciaal voor zowel de Franse handel met Luik en de Republiek, als voor deze met het Noord-Duitse regio's in het Heilig Roomse Rijk.⁸⁸ Bovendien was de *chemin neuf* ook van groot strategisch belang, want ze zorgde voor een vrije passage voor Franse troepen naar Luik of de Republiek, zonder over vijandig grondgebied te moeten.

Verder werden niet enkel douanerechten geëist van Franse handelaars, maar vonden ook nu en dan confiscaties van Frans handelswaar plaats. Een zaak die over enkele jaren zou uitlopen, was de confiscatie van 12 koetsen en bijhorende goederen van de Franse handelaar Hubert Hachette in september 1715. Die zaak, waarover heel wat heen en weer werd gecommuniceerd tussen magistraten van beide kronen, zorgde voor de nodige wrijving tussen Rossi en Prié. De starre houding van die twee diplomaten omtrent dit specifieke geschil is in feite erg representatief voor de algemene relatie tussen beide heren.

Zo is er een wezenlijk verschil te merken tussen de verstandhouding tussen Rossi en Prié, en de verstandhouding die Rossi met Königsegg had. Over die laatste schetste Rossi helemaal in het begin van zijn ambtstermijn in de Nederlanden een erg positief beeld. Hij berichtte dat hij goeie banden met Königsegg onderhield, dat de man gereserveerd, maar erg beleefd was en dat hij teken gaf van *bon sens*.⁸⁹ Ook wanneer hij over zijn gesprekken met Königsegg verslag uitbracht, valt af te leiden dat die een erg minzame en toegeeflijke houding tegenover Frankrijk had. Daarnaast onderhield Rossi nauwe contacten met Königseggs secretaris, de heer Tirling. Die had volgens Rossi's karakterschets een heel erg openhartig karakter, en Rossi zou hiervan meermaals gebruik maken om hem extra informatie te ontfutselen. Zo werd hij eind 1714 door Tirling uitvoerig ingelicht over de stand van zaken in de onderhandelingen omtrent de Barrière.

Die welwillende houding van Königsegg jegens Frankrijk zou er ook toe leiden dat Parijs hevig zou lobbyen om hem als ambassadeur in Parijs te ontvangen, toen bekend werd hij door de markies van Prié vervangen zou worden als gevolmachtigd minister van de Oostenrijkse Nederlanden. In december 1715 spreekt maarschalk d'Huxelles die wens zelfs expliciet uit in een rechtstreekse brief aan de Oostenrijkse diplomaat.⁹⁰ De Franse moeite zou lonen, want Königsegg zou vanaf 1717 Johan van Pentterriedter opvolgen als Oostenrijks ambassadeur in Parijs. Hij zou er bovendien een belangrijke rol spelen in de onderhandelingen over de grensbepalingen, na het afbreken van het congres van Rijssel in 1717.

⁸⁸ D'Huxelles, Parijs, 6 april 1717, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 74, f. 141r-155r.

⁸⁹ Rossi, Brussel, 24 december 1714, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 68, f. 35r-39v.

⁹⁰ D'Huxelles, Parijs, 8 december 1715, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 70, f. 127r.

Die goeie verstandhouding tussen Rossi en Königsegg stond in schril contrast met de relatie tussen de Franse ambassadeur en de markies van Prié. Prié kwam weliswaar naar de Nederlanden op het moment dat de onderhandelingen over de Triple Alliantie werden gevoerd en de Frans-Oostenrijkse betrekkingen in het algemeen op een erg laag pitje stonden, maar er was sowieso een opvallend verschil te merken in de houding van deze Oostenrijkse minister ten opzichte van Rossi. Zo was er in december 1716 een eerste protocollaire kwestie waarin Prié na zijn aankomst in Brussel Rossi op een ongepaste manier zou hebben ontvangen door hem niet te laten neerzitten tijdens hun gesprek.⁹¹ Rossi voegde bovendien toe dat Prié hem erg kil behandelde, wat volgens hem als doel had: *“pour faire sentir aux Flamans par son exemple la manière dont la Cour de Vienne pense de la France”*⁹².

Daarnaast zou Prié volgens Rossi een erg vijandig discours over Frankrijk hanteren en gezegd hebben dat ze in de Nederlanden niet genoeg op hun hoede konden zijn voor hun Franse burenen.⁹³ Het is uiteraard belangrijk om die houding binnen de internationale politieke conjunctuur van dat moment te plaatsen, zoals we eerder ook zagen dat Rossi niet veel later het entourage van Prié verdacht van de verspreiding van het gerucht dat het Triple Alliantie-verdrag de Zuidelijke Nederlanden onder de zeemachten en Frankrijk verdeelde. Desalniettemin valt bij de – in de Nederlanden tevens erg onpopulaire – markies van Prié in het algemeen een veel sterkere terughoudendheid te merken jegens Frankrijk dan bij Königsegg het geval was geweest.

Door dit korte overzicht van de verschillende punten van wrijving tussen Frankrijk en de Oostenrijkse Nederlanden doorheen 1716 en 1717, wordt duidelijk dat de algemene Frans-Habsburgse internationale relaties ook binnen deze specifieke regionale context in de diplomatieke verstandhouding doorschemeren. Samen met de zich opstapelende grensgeschillen na een onsuccesvolle conferentie in Rijssel en met de kille houding van de markies van Prié, valt in het algemeen een sterk wantrouwen vanuit Wenen te ontwaren.

Na de zomer van 1717, wanneer Filips V van Spanje zijn eerste militaire ondernemingen in Italië was gestart, werd de argwaan van het geïsoleerde Oostenrijk almaar heviger. Wanneer de keizer zijn troepen uit de Nederlanden zou halen om naar Italië te kunnen sturen, zou vanuit Wenen geëist worden dat Prié ervoor zorgde dat de nationale infanterietroepen in de Oostenrijkse Nederlanden werden aangevuld.⁹⁴ De verdediging van de Nederlanden tegen haar onvoorspelbare zuiderburen moest ten allen tijde gegarandeerd blijven. Enkele maanden later zouden beide kronen zich echter – noodgedwongen – verenigen in de Quadruple Alliantie tegen Filips V. Het is nu echter de vraag of die diplomatieke alliantie werkelijk voor een solide bondgenootschap, of tenminste voor een hartelijkere verstandhouding in de Nederlanden zorgde.

⁹¹ D’Huxelles, Parijs, 18 december 1716, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 72, f. 188r-189r.

⁹² Rossi, Brussel, 8 december 1716, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 72, f. 194r-197v.

⁹³ Rossi, Brussel, 11 december 1716, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 72, f. 198r-200v.

⁹⁴ Rossi, Brussel, 14 september 1717, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 72, f. 209r-211r.

2.3 Spaanse dreiging in Italië en een noodgedwongen Quadruple Alliantie in 1718

De aanleiding voor de Quadruple Alliantie was de militaire agressie vanwege Filips V van Spanje, die nog steeds de bij Utrecht verloren Spaanse territoria in Italië claimde. Die ambitie was er na Utrecht voortdurend gebleven, maar onder invloed van Filips' Italiaanse vrouw Elisabeth Farnese en voornamelijk van haar landgenoot en eerste minister Giulio Alberoni, werden ook concrete stappen ondernomen om die te verwezenlijken. Om de Italiaanse gebieden van het Oostenrijkse juk te "bevrijden" werd het Spaanse leger versterkt en werd de *Armada* uitgebouwd. In augustus 1717 werden die dan ook voor de eerst maal opnieuw ingezet, toen Filips V enkele escadrons naar Sardinië stuurde, om er het eiland in korte tijd te heroveren op de Oostenrijkse keizer. Die kon, onder andere door de oorlog met Turkije in de Balkan, op dat moment nog niet onmiddellijk de oorlog aan Filips V verklaren. Bovendien zou hij bondgenoten nodig hebben om een oorlog tegen Spanje te voeren, en daarvoor zou hij nog enkele toegiften moeten doen.

In het voorjaar van 1717, toen nog geen militaire stappen waren ondernomen, maar de onenigheden tussen Filips V en Karel VI de andere Europese grootmachten wel enorm zorgen baarden, drongen Frankrijk en Engeland al sterk aan op onderhandelingen bij beide vorsten. Naast Filips' claims op de Italiaanse territoria – en bovendien ook nog steeds op de Franse troon – had Karel VI van zijn kant ook zijn aanspraken op de Spaanse troon nog niet laten vallen. Het plan van Frankrijk en Engeland was aanvankelijk om de twee staten met elkaar te proberen verzoenen, maar dan moesten Filips V en Karel VI hun territoriale of dynastieke aanspraken aan de kant schuiven, wat geen van beiden zomaar wilde doen.⁹⁵

Daarnaast speelde de sluimerende tweestrijd tussen de twee politieke kampen aan het Franse hof ook geen onbelangrijke rol in het verloop van de onderhandelingen. De oude Franse aristocratie, met maarschalk d'Huxelles op kop, was allerminst van zins om met de Habsburgse ervvijand een alliantie te smeden en bleef steeds bij de Regent ijveren om de Spaanse koning te steunen in zijn strijd tegen de keizer in Italië. Ze rekenden er bovendien op dat Filips V wel vanzelf zijn claims op de Franse troon zou opgeven. Daartegenover stond Dubois, die ten allen tijde de Anglo-Bourbonse alliantie wilde garanderen. Hiervoor zou Frankrijk echter wel haar Engelse verdragspartner moeten volgen, die door het verdrag van Westminster uit 1716 aan Oostenrijk was gelieerd.

Dit bracht de Regent opnieuw in een moeilijke positie. Als Filips V en Alberoni echter zouden blijven weigeren om aan de gestelde voorwaarden te voldoen, zou Frankrijk uiteindelijk geen andere keuze resten dan met Oostenrijk in zee te gaan. Na de inval van Filips V in Sicilië zouden de gesprekken met Oostenrijk dan ook worden hernomen eind 1717 en zou het verdrag voor een Quadruple Alliantie voorgesteld worden. De grote lijnen van dat verdrag hielden in dat Karel VI zijn eisen op de Spaanse troon moest opgeven en dat hij Toscane, Parma-Piacenza en Porto Longone op Elba aan Don Carlos, de zoon van Filips V en Elisabeth Farnese moest afstaan. Daarnaast was er een geheime clausule die Sicilië aan de

⁹⁵ DUPILET, Alexandre. *Le Cardinal Dubois*. p. 143.

keizer garandeerde, ten koste van de hertog van Savoie, bondgenoot van Filips V. Tenslotte werd toegevoegd dat als Filips zich niet aan de voorgestelde voorwaarden zou houden, de leden van de Quadruple Alliantie de oorlog aan Spanje zouden verklaren.

De uiteindelijke ondertekening van het verdrag had echter nog heel wat voeten in de aarde, gezien Karel VI er allesbehalve happig op was om zijn rechten op de Spaanse troon op te geven. Pas in april 1718, wanneer de militaire dreiging in Italië steeds groter werd, gaf de keizer toe. Een vergeefse poging van de Franse ambassadeur in Spanje, de markies van Nancre, om het pad te effenen voor een akkoord met Spanje om tot de alliantie toe te treden, stootte op een ongewillige Filips V, sterk beïnvloed door kardinaal Alberoni.⁹⁶ De finale ondertekening van het verdrag werd eveneens door de machtsstrijd aan het Franse hof tegengehouden. D'Huxelles, en andere leden van het *vieille Cour*, maakten tijdens Dubois' diplomatieke missie in Londen gebruik van diens afwezigheid om op de Regent in te spelen en de alliantie met Oostenrijk en de mogelijke oorlog met de kleinzoon van Lodewijk XIV als waar hoogverraad af te schilderen. Midden juni 1718 had Spanje echter opnieuw een grote Spaanse vloot te water gelaten en in juli vielen Spaanse troepen Sicilië binnen. Dit voerde de druk nog meer op en zou er uiteindelijk voor zorgen dat het verdrag van de Quadruple Alliantie op 2 augustus in Londen getekend werd. Dit verdrag verenigde de Regent dus officieel in een alliantie met Karel VI, wat een unieke – doch kortstondige – *renversement des alliances* betekende.

Deze alliantie ging niet gepaard met uitermate enthousiaste sentimenten vanwege beide partijen. In Frankrijk was het oude hof allesbehalve happig geweest op een bondgenootschap met Habsburg en in Wenen bestond in de aanloop naar de Quadruple Alliantie – niet geheel onterecht – nog een heel sterk wantrouwen tegenover Frankrijk. Ook in Brussel hadden de geruchten over Frans-Spaanse collaboratie zich vanaf eind 1717 exponentieel opgestapeld. Die geruchten gingen steeds samen met de angst dat Frankrijk daarnaast de Zuidelijke Nederlanden zou willen annexeren. In december berichtte Rossi:

“Les mauvais esprits aussy bien que les mecontents du gouvernement present continuent de debiter dans le public, que le Roy va augmenter considerablement ses troupes, pour executer le dessein que sa Majesté a de se joindre au Roy d'Espagne pour faire la guerre à l'Empereur, aussy bien que pour s'emparer des Paisbas.”⁹⁷

Die geruchten over Franse steun aan Spanje en een mogelijke annexatie of verdeling van de Nederlanden, blijven door Rossi vermeld worden gedurende de volledige eerste helft van 1718. Tegelijk vond toen ook reeds enkele maanden een toename van de infanterie-troepen in de Zuidelijke Nederlanden plaats. Ook daarover bracht de markies van Rossi vanaf oktober 1717 erg gedetailleerd verslag uit, op expliciete vraag van d'Huxelles.⁹⁸

⁹⁶ DUPILET, Alexandre. *Le Cardinal Dubois*. p. 157.

⁹⁷ Rossi, Brussel, 21 december 1717, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 76, f. 159v-160r.

⁹⁸ D'Huxelles, Parijs, 25 september 1717, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 76, f. 7r-9v.

De toename van de nationale troepen in de Oostenrijkse Nederlanden is niet erg verwonderlijk, gezien Wenen haar eigen keizerlijke troepen in gereedheid moest brengen voor de oorlog in Italië. Het is echter veelbetekenend dat het voor Oostenrijk een absolute prioriteit was dat de verdediging van de Nederlanden tegen Frankrijk ten allen tijde gegarandeerd moest blijven. Frankrijk had in het voorjaar van 1718 namelijk nog steeds geen alliantie met Karel VI getekend, en het was bij het Oostenrijkse bestuur ook niet onbekend wat de ambities waren van het aanzienlijke aandeel Spaansgezinde politici aan het Franse hof. Tot die fractie behoorde bovendien ook d'Huxelles, de man die aan het hoofd van de *Conseil des affaires étrangères* stond en – in theorie – besliste over het Franse buitenlandse beleid. Dit was echter buiten Dubois gerekend, die een geduchte rivaal vormde voor d'Huxelles en de Spaansgezinde Franse aristocratie. Op de afloop van die machtsstrijd tussen deze twee fracties kom ik in een volgend hoofdstuk terug. Wat echter wel vaststaat, is dat het aantal Franse politici dat zonder aarzelen een Frans-Spaanse Bourbon-alliantie zou sluiten en de oorlog aan de Habsburgse keizer zou verklaren, in het voorjaar van 1718 nog verontrustend hoog was.

Bovendien was er niet alleen in Parijs een sterke Spaanse aanhang, ook in de Oostenrijkse Nederlanden was het *anjouisme* nog niet volledig verdwenen. Leden uit de hoge adel, zoals de prinsen de Ligne en Chimay en de hertog van Havré, stonden bijvoorbeeld bekend als trouwe aanhangers van Filips V van Spanje.⁹⁹ Zoals eerder reeds besproken, kreeg Rossi ook regelmatig verklaringen van loyaleiteit aan Frankrijk van leden uit de Zuid-Nederlandse adel. Die verschillende loyaleiteiten bij de adel en de bourgeoisie zouden in combinatie met enkele andere factoren voor onrust zorgen in de Oostenrijkse Nederlanden. Die onrust versterkte het wantrouwen bij het bestuur enkel maar meer.

De Nederlanden verkeerden reeds enkele jaren in een economische impasse, die er door de Spaanse Succesieoorlog niet beter op was geworden, en binnen de Brabantse corporaties heersten sluimerende spanningen.¹⁰⁰ In combinatie met de uiteenlopende sympathieën voor vijanden van de Oostenrijkse keizer en met de traditie van stedelijk particularisme in de Zuidelijke Nederlanden, zorgde dit in het voorjaar van 1718 voor enkele opstoten van rebellie in Brussel, Antwerpen en Mechelen. De macht van het Oostenrijkse bewind was in de beginjaren nog erg fragiel geweest en begin 1718 kwam de autoriteit van het bestuur dus voor het eerst echt onder vuur te liggen. Dit zorgde voor een terechte bezorgdheid bij de markies van Prié en ook Wenen maakte zich zorgen. Het Oostenrijkse bestuur had nu niet enkel de Franse zuiderburen te vrezen, ook binnenlandse oproer bedreigde het nieuwe bewind. Die onrust zou ook één van de belangrijke katalysatoren voor de toename van de troepen in de Oostenrijkse Nederlanden vormen.

Over die binnenlandse ontevredenheid berichtte de markies van Rossi overigens uitermate gedetailleerd aan d'Huxelles. In tegenstelling tot de eerste maanden van *la Régence*, waar Frankrijk erg voorzichtig met Fransgezinde of anti-Oostenrijkse sentimenten omsprong, werd er vanaf 1717 steeds meer aandacht aan besteed en moest Rossi er actiever verslag over uitbrengen. D'Huxelles had reeds in mei 1717 expliciet

⁹⁹ VAN GELDER, Klaas. *Regime change at a distance*. pp. 208-209.

¹⁰⁰ *Ibidem*. pp. 238-242.

van Rossi verzocht om met argusogen de evolutie van de autoriteit van de keizer in de Oostenrijkse Nederlanden te volgen.¹⁰¹ Frankrijk was zich namelijk heel sterk bewust van de fragiele macht van de keizer in de Nederlanden en de ontevredenheden in de regio, die in combinatie met de Spaans- of Fransgezinde sentimenten mogelijks ooit in het voordeel van Frankrijk zouden kunnen spelen.

In december 1717 berichtte Rossi bijvoorbeeld erg enthousiast dat ondanks de inauguratie van de keizer in de Oostenrijkse Nederlanden, zijn heerschappij in de regio nog allesbehalve aanvaard werd en *“s’il y avoit une guerre qui pust mettre la France en estat de les appuyer, ils ne se declarassent ouvertement de vouloir devenir ses sujets”*¹⁰². Dit soort uitspraken vormt bovendien een rode draad in de brieven van Rossi eind 1717 en begin 1718, en bij uitbreiding ook in de jaren die volgden. Bij het vermelden van de ontevredenheden in de Oostenrijkse Nederlanden, heeft hij het heel vaak ook over de wil bij de bevolking om onder Franse heerschappij terecht te komen, al dan niet via een nieuwe oorlog. Na de goedkeuring van de keizer voor de Quadruple Alliantie in april 1718, schrijft Rossi zelfs dat de Zuid-Nederlandse adel ondanks die Quadruple Alliantie nog steeds hoopte dat Spanje die regeling niet zou aanvaarden en dat een oorlog hen bijgevolg onder een andere (lees: Franse) soeverein zou brengen.¹⁰³

In verband met die ontevredenheid en het verlangen om onder Frans bestuur te komen, heeft Rossi het in 1718 over een *“sentiment presque general”*¹⁰⁴; dat niet alleen in Brussel, maar even goed in Gent, Brugge en Oostende aanwezig was. Over de ontevredenheid ten opzichte van het Oostenrijkse bewind bestond in het voorjaar van 1718 geen twijfel, maar of de Fransgezindheid in de regio zo wijdverspreid was als Rossi in zijn correspondentie soms doet uitschijnen, is niet helemaal zeker. Op zich is het in de context van dit onderzoek ook niet bijzonder essentieel om te weten hoe waarheidsgetrouw Rossi’s beschrijvingen van die sentimenten werkelijk waren. Wat vooral van belang is, is net die aanhoudende belangstelling zelf.

Met name de blijvende interesse van de Franse diplomaat voor die eventuele Fransgezinde sympathieën, en voor de hiaten in de Oostenrijkse autoriteit in de Nederlanden, is heel betekenisvol. Of in de Oostenrijkse Nederlanden nu al dan niet een aanzienlijke hoeveelheid Fransgezindheid aanwezig was of niet, maakt in principe niet uit. Het is boven alles veelzeggend dat Rossi er in zijn correspondentie zo veel aandacht aan besteedt, en af en toe zelfs de mogelijke toekomstperspectieven benoemt die deze sympathieën – in combinatie met ontevreden sentimenten jegens het Oostenrijkse bewind – bieden voor Frankrijk. Ook d’Huxelles hechtte vanaf 1717 aanzienlijk meer belang aan de nauwgezette opvolging van die ontevredenheid. Hij verzocht zijn ambassadeur doorheen 1717 meermaals expliciet om hem erover op de hoogte te blijven houden.

Die belangstelling van beide Franse diplomaten toont opnieuw aan dat het idee van een uitbreiding van het Franse koninkrijk met de regio van de Oostenrijkse Nederlanden niet volledig uit het denken van de Franse politieke bovenlaag was verdwenen. In de eerste maanden van *la Régence* had d’Huxelles Rossi

¹⁰¹ D’Huxelles, Parijs, 7 mei 1717, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 75, f. 220r.

¹⁰² Rossi, 10 december 1717, Brussel, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 76, f. 143v-144r.

¹⁰³ Rossi, 26 april 1718, Brussel, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 78, f. 178r-179v.

¹⁰⁴ Rossi, 18 januari 1718, Brussel, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 78, f. 80v.

dan wel heel expliciet opgedragen om met de Fransgezinde sentimenten niets aan te vangen en er zo veel mogelijk afstand van te nemen, nu wilde hij er toch gedetailleerd over op de hoogte worden gehouden. Ondanks het feit dat d'Huxelles Rossi nog steeds tot diplomatieke voorzichtigheid aanmaande en dat er in deze periode van politieke onrust in de Nederlanden niets concreets door Frankrijk werd ondernomen, blijft de territoriale ambitie af en toe het hoofd boven water steken als een, weliswaar onscherp, maar toch gegeerd toekomstperspectief.

Het is uiteraard vanzelfsprekend dat het uiteindelijke beleid ten opzichte van de Nederlanden in die periode niet louter door die ambities gestuurd werd, en dat heel wat andere factoren, zoals de internationale context in Europa, een rol speelden. Die internationale politieke situatie zou er zeker na de Quadruple Alliantie van de zomer van 1718 voor zorgen dat de territoriale ambities van Frankrijk op Habsburgs grondgebied niet meer dan onbestemde ideeën zouden blijven, en niet in concrete plannen werden omgezet. Daarnaast wilden de Regent – en zijn aan invloed winnende rechterhand Dubois – nog altijd het liefst van al een nieuwe Europese oorlog vermijden, om het Franse koninkrijk te laten recupereren van het woelige begin van de achttiende eeuw. Laat een oorlog nu echter wel de enige manier geweest zijn waarop het mogelijk leek om de Nederlanden ooit nog aan het Franse koninkrijk toe te voegen.

De belangstelling van Rossi en – in iets mindere mate – d'Huxelles voor de pro-Franse en anti-Oostenrijkse sentimenten, toont daarenboven wel aan dat het wantrouwen van het Oostenrijkse bestuur van de Nederlanden niet volledig ongegrond was. Zeker in aanloop naar de Quadruple Alliantie, zou men op basis van de verslagen van Rossi niet zeggen dat beide dynastieën werkelijk toenadering tot elkaar zochten en dat er een vorm van vertrouwen ontstond. In het voorjaar van 1718 was het Oostenrijkse wantrouwen niet enkel van toepassing op die Franse territoriale ambities in de Nederlanden, maar was het ook heel sterk gelinkt aan de eerder besproken algemene angst voor een Bourbon-alliantie tussen Frankrijk en Spanje. Oostenrijk beseftte maar al te goed dat het er baat bij had dat Frankrijk zich niet met Spanje zou verenigen in het nakende conflict. In maart schrijft Rossi dat wanneer hij het met Prié had over de op handen zijnde Quadruple Alliantie, die laatste hem benadrukte hoe de Oostenrijkse keizer van Filips V niets te vrezen had zolang Frankrijk zich maar niet bij Spanje aansloot.¹⁰⁵

Oostenrijk had omwille van haar benarde diplomatieke positie en de toenemende Spaanse dreiging in Italië haar inherente ressentiment jegens Frankrijk aan de kant moeten schuiven. In april 1718 had de keizer, zoals hierboven reeds beschreven, ingestemd met de Quadruple Alliantie. In diezelfde maand schreef Rossi dat hij een veranderende houding bij de markies van Prié opmerkte. Hij hield een veel minder vijandig discours over Frankrijk, in verhouding met zijn vroegere taal, en hij zou bovendien veel minder hevig ijveren voor de snelle reparatie en uitbreiding van de grensvestingen met Frankrijk.¹⁰⁶ Rossi herkende in Prié naar eigen zeggen een kalmte die hij tot dan toe nooit eerder bij hem had opgemerkt. De

¹⁰⁵ Rossi, 29 maart 1718, Brussel, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 78, f. 130v-131r.

¹⁰⁶ Rossi, 19 april 1718, Brussel, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 78, f. 164r-167r.

Spaanse dreiging in Italië had in het voorjaar van 1718 dan wel de keizer en de Regent in elkaars armen gedreven, een erg hartelijke omhelzing was het niet.

Vanwege Oostenrijk bleef er steeds de angst dat de Spaansgezinde factie aan het Franse hof alsnog de bovenhand zou krijgen en dat de Regent met Filips V in zee zou gaan. Het was voornamelijk die laatste die in het voorjaar van 1718 de grootste bedreiging voor de keizer vormde, evenwel niet echt in de Oostenrijkse Nederlanden, maar vooral in zijn Italiaanse gebieden. Toch vreesde de graaf Wrangel, de Oostenrijkse commandant in Brussel, zelfs even dat Spanje het op de Nederlanden had gemund en via de haven van Oostende het gebied zou willen binnenvallen.¹⁰⁷ Daarenboven was hij ervan overtuigd dat de ontevreden inwoners van de Zuidelijke Nederlanden – waarvan een groot deel bovendien nog anjouwse sentimenten koesterde – een eventuele Spaanse inval met plezier zouden faciliteren. Bijgevolg pleitte Wrangel er dan ook voor om de havenwerken in Oostende te bespoedigen en uit te breiden.

Van Franse kant was de Quadruple Alliantie evenmin volkomen van harte. Guillaume Dubois had – samen met de Britse Stanhope – dan wel de kaart van de diplomatieke verzoening met Oostenrijk getrokken, het Franse *vielle Cour* stond daar helemaal niet achter. Zoals eerder in dit hoofdstuk werd besproken, zouden die blijven pleiten bij Filips van Orléans om een Bourbon-alliantie met Filips V tot stand te brengen. Desalniettemin zou die machtsstrijd aan het Franse hof in het najaar van 1718 finaal gesetteld worden, wat de overwinning van Dubois op de Spaansgezinde Franse aristocratie zou betekenen. Hierop ga ik in het volgende hoofdstuk dieper in.

Het wederzijdse wantrouwen tussen beide dynastieën bleef, ondanks de Quadruple Alliantie, dus onaangeroerd. Eén ambitie bleek echter sterker dan die eeuwenoude Bourbon-Habsburgse afgunst. De meeste Europese grootmachten, waarvan de schatkisten nog recupereerden van de recente Spaanse Successieoorlog, wilden – met Frankrijk en Engeland op kop – bovenal een nieuwe internationale oorlog vermijden. Dit was niet per se enkel te danken aan *balance of power*-overwegingen, ondanks het discours dat – zeker vanwege de Regent – rond dat Europes machtsevenwicht werd opgehangen. Ook nationale factoren, het ontbreken van voldoende financiële middelen en de politieke machtsstrijd aan het Franse hof, waren voor die vreedzame houding verantwoordelijk. Die houding veruitwendigde zich uiteindelijk in de Triple en Quadruple Allianties. De ambitie van Stanhope en Dubois bleef ook steeds – althans tot aan de uitendelijke oorlogsverklaring eind 1718 – om Filips V tot die alliantie te laten toetreden. Dat was echter buiten die Spaanse *cavalier seul* en zijn invloedrijke eerste minister Alberoni gerekend. Die zouden het enige obstakel vormen dat gedurende het regentschap van de hertog van Orléans een gepacificeerd Europa in de weg stond.

¹⁰⁷ Rossi, 11 mei 1718, Brussel, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 78, f. 195r-199r.

2.4 Tussenconclusie

Frankrijk was dankzij de Triple Alliantie van januari 1717 in een veel sterkere internationale positie terechtgekomen. De Regents vertrouweling Dubois, die steeds voor een coalitie met Engeland had gepleit, kon hiermee een eerste belangrijk diplomatiek wapenfeit op zijn conto schrijven. Hij moest het met zijn politiek van Anglo-Bourbonse toenadering voortdurend opnemen tegen een nog steeds erg machtig Frans hof, waar het merendeel van de aristocratie pleitte voor een dynastieke unie met Filips V van Spanje. Deze tweespalt in het Franse politieke landschap zou een grote invloed hebben op het buitenlandse beleid van de Regent. Het zorgde er in 1716 voor dat Dubois' plannen voor een verdrag met Engeland door sterke binnenlandse tegenstand vertraagd werden en in 1718 deed zich een gelijkaardig scenario voor bij de onderhandelingen voor de Quadruple Alliantie met Oostenrijk. De uiteindelijke realisatie van die verdragen zou dus een belangrijke overwinning van de Regent op dat *vieille Cour* betekenen en zouden Dubois een prominentere rol in het Franse buitenlandse beleid geven.

Dubois en zijn Britse collega Stanhope werkten een systeem uit waarbij theoretische principes werden gekoppeld aan de concrete belangen van hun naties. Zo hanteerde Frankrijk een discours dat de nadruk legde op een Europees machtsevenwicht en het behoud van vrede via de bekrachtiging van de vredesverdragen van Utrecht. Dit pacifisme werd echter evenzeer gestimuleerd door de geïsoleerde diplomatieke positie waar Frankrijk in 1716 uit moest zien te geraken en door de angst voor een nieuwe Europese oorlog. Die kon het Franse koninkrijk namelijk niet meer verduren. Ondanks het feit dat de "pragmatische" Quadruple Alliantie heel wat kritiek te verduren kreeg, zowel toen als later door bepaalde historici, installeerde die door Frankrijk en Engeland geconstrueerde unie wel een systeem dat – afgezien van de oorlog van de Quadruple Alliantie zelf – meer dan twintig jaar Europese vrede garandeerde.

De Quadruple Alliantie verhinderde echter niet dat de feitelijke verstandhouding van Frankrijk met Oostenrijk, en de Oostenrijkse Nederlanden in het bijzonder, er niet bepaald beter op werd. De Spaanse dreiging had Oostenrijk politiek bijna geïsoleerd en de keizer moest uiteindelijk noodgedwongen de diplomatieke banden met Frankrijk aanhalen, maar van een werkelijk wederzijds vertrouwen was zeker en vast geen sprake. Vooral vanwege Oostenrijk was er een heel sterke argwaan omtrent de mogelijke Franse ondernemingen. Dat wordt onder andere duidelijk door het erg stoeve verloop van de grensonderhandelingen in Rijssel, die zelfs vroegtijdig afspringen door een terugtrekking van de Oostenrijkse gezanten. Daarnaast is ook de niet uitermate hartelijke verstandhouding van de markies van Prié met de Franse ambassadeur Rossi tekenend voor de Frans-Oostenrijkse relaties op dat moment.

In de Oostenrijkse Nederlanden heerste bovendien de historisch gegronde vrees voor Franse expansie in hun gewesten. Die vrees veruitwendigde zich ten tijde van de Triple Alliantie bijvoorbeeld in geruchten over een onderlinge verdeling van de regio tussen Frankrijk en de zeemachten. In de maanden voor de ondertekening van de Quadruple Alliantie, kwam er voor het Oostenrijkse bewind de – niet geheel ongegronde – angst voor een Frans-Spaanse alliantie bij. Niet enkel het aanzienlijke aantal Spaansgezinden aan het Franse hof in Parijs, maar ook de *anjouisten* in de Oostenrijkse Nederlanden, baarden Wenen zorgen. In 1717 en 1718 had zich in de Oostenrijkse Nederlanden namelijk een sterke ontevredenheid ontwikkeld bij de bevolking. Die ontevredenheid, geworteld in de Nederlandse traditie

van stedelijk particularisme, was in de hand gewerkt door economische laagconjunctuur en door spanningen binnen de brabantse gilden en ze zou tot oproer leiden in aanloop naar de zomer van 1718. De stedelijke onrust in 1718 betekende een eerste grote uitdaging voor de keizerlijke autoriteit, die nog allesbehalve stevig verankerd was in de Zuidelijke Nederlanden. Daarin speelden het anjouisme en andere loyauteiten aan vijanden van Karel VI geen onbelangrijke rol.

Aan die Spaans- of Fransgezinde sentimenten besteedde de markies van Rossi, ditmaal wel in opdracht van d'Huxelles, vanaf 1717 steeds meer aandacht. Hij deed dit in combinatie met gedetailleerde verslaggeving over de politieke onrust en de anti-Oostenrijkse stemmen in de Nederlanden. Hij beschrijft de Franse loyauteit in de Oostenrijkse Nederlanden als een "*sentiment presque general*" en wanneer hij het over de wensen van de ontevreden burgers heeft, schetst hij nu en dan een toekomstplan met de Franse vorst als soeverein van de regio. Of de Fransgezindheid in de Zuidelijke Nederlanden werkelijk zo aanzienlijk was als Rossi deed uitschijnen, staat niet vast. De manier waarop en het enthousiasme waarmee hij hierover verslag uitbracht, verraadt echter wel dat het idee van de Zuidelijke Nederlanden als Frans grondgebied nog niet volledig uit het denken van Franse politici was verdwenen. Dit toont ook aan dat het Oostenrijkse wantrouwen ten opzichte van de Franse territoriale ambities niet volledig ongerechtvaardigd was.

Niettemin werd met die ambities in 1718 uiteraard niets concreets ondernomen door Frankrijk. De Regent en zijn nieuwe sterke man Dubois waren namelijk boven alles van plan om de vrede zo lang mogelijk te proberen bewaren en het leek erop dat enkel een oorlog of militair optreden in de regio ertoe in staat zou zijn om de Franse ambities in de Nederlanden te realiseren. De internationale situatie, en de Frans-Oostenrijkse vereniging in de Quadruple Alliantie in augustus 1718, vergde van Frankrijk een vreedzame diplomatieke houding ten opzichte van die Oostenrijkse Nederlanden. Tegenover dit pacifistische buitenland-discours van Frankrijk stond echter wel een binnenlandse onrust die in de loop van 1718 haar orgelpunt zou bereiken.

3. De oorlog van de Quadruple Alliantie: gespannen rust in de Oostenrijkse Nederlanden (tweede helft 1718 –1721)

3.1 De oorlog tegen Alberoni: Frans-Oostenrijkse diplomatieke unie neemt wederzijds wantrouwen niet weg

3.1.1 Een autoriteitscrisis voor de Regent

Op basis van de inleidende contextualisering over *la Régence* en de voorgaande hoofdstukken werd reeds duidelijk dat de binnenlandse machtsbasis van de Regent in Frankrijk vanaf zijn aantreden in 1715 erg fragiel was, en dat dit gedurende de eerste jaren van zijn regentschap ook zou blijven. Het parlement van Parijs, aan wie hij zijn regentschap grotendeels te danken had, en de oude Franse aristocratie zouden lange tijd een weerbarstig blok aan zijn politieke been blijven. De hertog van Orléans had nochtans het systeem van de *polysynodie* opgericht als middel om die – grotendeels Spaansgezinde – adel te proberen beteugelen.

Die verschillende raden zouden echter gevaarlijk blijken, gezien ze bijvoorbeeld sterke oppositie vormden bij de onderhandelingen voor de Quadruple Alliantie. Vooral maarschalk d’Huxelles, voorzitter van de *Conseil des affaires étrangères*, had tijdens de onderhandelingen voor die alliantie – en deze voor de Triple Alliantie twee jaar eerder – zijn invloed gebruikt om de plannen van de Regent en Dubois te dwarsbomen. Er heerste in die periode, het voorjaar van 1718, een *Fronde*-sfeer in Parijs. Die zou tot na de zomer blijven voortduren en betekende een significante autoriteitscrisis voor Filips van Orléans.¹⁰⁸

De Regent was ervan overtuigd geweest dat het systeem van de *polysynodie* het ideale bestuursstelsel was voor het begin van zijn regentschap, om eventuele tegenwerking van de aristocratie van dichtbij te kunnen ontwapenen, maar een ludovicaans absolutistisch model bleef het ideaal. In september 1718, na de hevige tegenstand die d’Huxelles en anderen hadden geboden tegen de Quadruple Alliantie, schafte de Regent de *polysynodie* af. De invloedrijke leden van de Franse adel die in die raden hadden gezeteld, wilden Frankrijk bij voorkeur samen met Spanje in een oorlog tegen de Habsburgse erfvijand zien, en dit gaf een heel slecht signaal aan de Regents kersverse geallieerden, George I en Karel VI. Die binnenlandse ondermijning van zijn buitenlandse beleid kon Filips van Orléans wel missen en de enige oplossing leek de terugkeer naar het systeem van *secrétaires d’Etat*. Die door het staatshoofd aangestelde functionarissen uit de *noblesse de robe*, zoals Guillaume Dubois, waren veel loyaler dan de Spaansgezinde *noblesse d’épée*.

Met deze zet werden invloedrijke aristocraten als Torcy, de Villars en d’Huxelles hun politieke macht ontnomen. Alexandre Dupilet duidt september 1718 aan als de start van de “autoritaire” periode van *la Régence* (1718-1723). Die periode was voorafgegaan door een eerder “liberale” fase (1715-1718).¹⁰⁹ De Regent nam in 1718 de macht steviger in eigen handen en de Franse institutionele organisatie kwam

¹⁰⁸ DUPILET, Alexandre. *Le Cardinal Dubois*. p. 159.

¹⁰⁹ DUPILET, Alexandre. *La Régence absolue : Philippe d’Orléans et la polysynodie*. pp. 331-332.

opnieuw dichter bij het vorstelijk absolutisme aan te liggen. Dubois, die in feite al enkele jaren officieus het buitenlandse beleid van de Regent mee vormgaf, nam nu officieel de taak van d'Huxelles over. Zijn doel als *secrétaire d'Etat* van buitenlandse zaken was duidelijk. Als peetvader van de recent gesloten allianties was het zijn verantwoordelijkheid om deze fragiele bouwwerken te onderhouden en de vrede in Europa te proberen bewaren.

Die binnenlandse onrust in Frankrijk en de interne "machtswissel" van d'Huxelles en Dubois, in combinatie met de focus op de onderhandelingen voor de Quadruple Alliantie, zorgden ervoor dat de communicatie van Parijs met ambassadeur Rossi in 1718 wat verwaarloosd werd. Rossi kreeg van eind januari tot eind september slechts één brief van d'Huxelles, wat in schril contrast stond met de relatief frequente correspondentie die de minister van buitenlandse zaken de vorige jaren met de ambassadeur onderhield. Zo kreeg Rossi bijgevolg ook geen specifieke beleidslijnen vanuit Parijs mee en bestaat het grootste deel van het bronnenmateriaal in die periode dus louter uit éénrichtsverkeer, meerbepaald verslaggeving van Rossi. Zoals in het vorige hoofdstuk uitgebreid werd geïllustreerd, geeft zijn verslaggeving in die periode echter wel een beeld van de – niet altijd even enthousiaste – sentimenten die in de Zuidelijke Nederlanden en bij het Oostenrijkse bestuur heersten omtrent die Quadruple alliantie of de aankomende oorlog in Italië. Daarnaast toonden zijn bijzondere aandacht voor de ontevredenheid jegens het Oostenrijkse bestuur en zijn reflecties over de toekomst van de Nederlanden een blijvende territoriale belangstelling voor de regio aan.

Vanaf oktober 1718 wordt de frequente correspondentie van Parijs met Brussel hernomen, ditmaal echter door Dubois in plaats van d'Huxelles. Die zal echter niet onmiddellijk veel concrete directieven omtrent de Oostenrijkse Nederlanden naar Rossi zenden, gezien de aandacht eind 1718 vooral naar de troebelen in Italië ging. Daarnaast vond in december 1718 ook een nieuwe crisis plaats in Parijs, die alle aandacht van de Regent en Dubois opeiste, namelijk het Cellamare-complot. Dat complot, genoemd naar Antonio del Giudice, prins van Cellamare en Spaans ambassadeur in Parijs, was een door Alberoni aangehitste samenzwering om de hertog van Orléans het Franse regentschap te ontnemen en Filips V als regent voor zijn neefje, de toekomstige Lodewijk XV, te benoemen.

Het plan van de prins van Cellamare werd gesteund door enkele binnenlandse vijanden van de Regent, zoals de hertogin en de hertog van Maine. Die laatste, een bastaardzoon van Lodewijk XIV, zou op basis van diens testament aanvankelijk het regentschap van Frankrijk verkrijgen, maar dankzij Filips van Orléans' lobbywerk had het Parlement van Parijs dat testament nietig verklaard en de hertog van Orléans als regent van Frankrijk uitgeroepen. Die politieke coup zou de hertog van Maine vernederd achterlaten, maar vooral zijn echtgenote zou – verbitterd om die zet van de hertog van Orléans – concreet actie ondernemen om het Franse regentschap uit de handen van Filips van Orléans weg te nemen.

Alberoni, die al via verschillende kanalen had geprobeerd om interne onrust aan te wakkeren in Frankrijk en Engeland¹¹⁰, en de hertogin van Maine vormden de perfecte combinatie van twee politieke figuren die

¹¹⁰ DHONDT, Frederik. *Balance of Power and Norm Hierarchy*. pp. 110-111.

er allebei belang bij hadden om Filips V van Spanje aan het hoofd van het Franse koninkrijk te zien. Vanaf mei 1718 begonnen Cellamare en de hertogin met de eerste gesprekken over een eventueel complot en tegen december 1718 was het plan geconcretiseerd naar het gevangen nemen van de Regent tijdens de middernachtmis van Kerstmis. Vervolgens zou Filips V van Spanje tot regent van Frankrijk worden uitroepen. Het complot werd echter net op tijd onmaskerd. Dankzij inlichtingen van Engeland en door snel en accuraat handelen van *secrétaires d'Etat* Dubois en Le Blanc werden de betrokken samenzweerders probleemloos opgepakt en verbannen.¹¹¹

Het Cellamare-complot betekende alweer een nieuwe uitdaging voor de autoriteit van de hertog van Orléans, die doorheen 1718 heel wat klappen te verduren kreeg. Tegelijkertijd bleek het verijdelen ervan voor de Regent een manier om zijn interne machtspositie wederom steviger te consolideren. Tenslotte vormde de samenzwering ook het ideale voorwendsel voor de Regent en Dubois om begin 1719 uiteindelijk de oorlog te verklaren aan Spanje in navolging van haar Engelse verdragspartner, die dit al in november 1718 had gedaan. De *casus belli* voor Engeland was het afbreken van de Spaans-Britse handel, de arrestatie van alle Engelse consuls en handelaars in Spaanse havens en de confiscatie van hun goederen in september 1718. Die Engelse oorlogsverklaring betekende, volgens het verdrag van de Quadruple Alliantie, dat Frankrijk moest volgen. De oorlogsverklaring van de Regent was echter niet zo evident als deze van George I.

Met de ogen van het *vieille Cour* – dat radicaal tegen een oorlog tegen Spanje gekant was – nog steeds priemend in zijn rug, had Dubois in 1718 nog het liefst van al een pacifistische oplossing kunnen bereiken met Filips V. Daarnaast moest hij ook voor de Franse publieke opinie zien te verantwoorden dat een oorlog tegen een Franse erfgenaam gevoerd zou worden. Hoe moest hij verklaren dat nu een oorlog zou gevoerd worden tégen Spanje en aan de zijde van Engeland en Oostenrijk, terwijl de Spaanse Successieoorlog, die diezelfde Franse erfgenaam op de Spaanse troon moest installeren tegen de zin van Engeland en Oostenrijk in, nog zo vers in het geheugen zat. De ontmaskering van het Cellamare-complot gaf Dubois dan ook het ideale excuus om op 9 januari 1719 de oorlog te verklaren aan Spanje, of meer specifiek aan kardinaal Alberoni, om de publieke opinie niet al te vijandig tegen de kleinzoon van Lodewijk XIV te kanten.¹¹²

Voor de Regent was het eind 1718 ook geen optie meer om met Filips V in zee te gaan. Dat zou een openlijke schending van de verdragen van Baden en Rastatt zijn en zou tot oorlog met Oostenrijk en alle andere Europese grootmachten leiden.¹¹³ Zo'n hernieuwde oorlog van de Bourbon-dynastie tegen de rest van Europa, zowel aan de grens met de Oostenrijkse Nederlanden, als in het Rijnland en aan de Italiaanse grenzen, zoals dit ook tijdens de onsuccesvolle Spaanse Successieoorlog het geval was geweest, kon Frankrijk zich niet opnieuw veroorloven. Dubois besliste uiteindelijk om zijn Engelse verdragspartner te volgen en samen met Oostenrijk oorlog te voeren tegen Spanje. Die oorlog tegen Filips V en Alberoni was

¹¹¹ DUPILET, Alexandre. *Le Cardinal Dubois*. p. 190-192.

¹¹² BÉLY, Lucien. *Les relations internationales en Europe*. p. 445.

¹¹³ DHONDT, Frederik. *Balance of Power and Norm Hierarchy*. p. 118.

het enige grote militaire conflict tijdens *la Régence* en moest het enige obstakel dat de verwezenlijking van een gepacificeerd Europa in de weg stond, namelijk de ambities van Alberoni, uit de weg ruimen.¹¹⁴

Militaire confrontaties tussen Franse en Spaanse troepen in 1719 vonden plaats in Baskenland en Catalonië, evenals in de Amerikaanse kolonies Florida en Louisiana. In de Italiaanse gebieden vochten Britse en Keizerlijke troepen succesvol tegen Spanje en daarnaast stuurde Alberoni tevergeefs een Spaanse vloot naar de Schotse kusten om de Jacobieten te steunen in hun rebellie tegen George I. Op het gedetailleerde militaire verloop van de oorlog van de Quadruple Alliantie ga ik in deze masterscriptie niet dieper in. Wel is het belangrijk om weten dat de Frans-Oostenrijkse relaties in deze periode gezien moeten worden binnen die bredere internationale context van de oorlog tegen Spanje en de Frans-Oostenrijkse samenwerking in de Quadruple Alliantie.

3.1.2 Scherpere grensgeschillen in de Oostenrijkse Nederlanden en Oostendse commerciële expansie

Officieel waren Frankrijk en Oostenrijk op internationaal vlak diplomatiek verenigd in een alliantie tegen Spanje, maar doorheen 1718 en 1719 zou wederzijds wantrouwen en Oostenrijkse vrees voor Frans-Spaanse hereniging een zware hypotheek leggen op werkelijke toenadering tussen de dynastieën van Habsburg en Bourbon. Ook in de Oostenrijkse Nederlanden werden de Frans-Oostenrijkse relaties gekenmerkt door een geladen sfeer, die tot sluimerende spanningen en nu en dan tot een openlijk incident leidde. Ondanks het door diplomaten van beide kronen gehanteerde discours, dat de recente diplomatieke unie benadrukte en de belangen van de Regent en de keizer aan elkaar verbond, heerste in de Oostenrijkse Nederlanden een gespannen rust.

In de maanden na de ontmaskering van het Cellamare-complot werd de angst van Oostenrijk omtrent de pogingen van Filips V om de Spaanse partij in Frankrijk achter hem te krijgen enkel maar groter. Ook bij het Oostenrijkse bestuur in Brussel was de angst voor de Spaansgezindheid in Frankrijk – maar eveneens in de Nederlanden zelf – duidelijk merkbaar. Bij de verslaggeving van Rossi over zijn ontmoetingen met Prié wordt duidelijk dat die zich heel sterk zorgen maakte over de *“brigues que le ministère d’Espagne continue de faire en France pour y exciter des troubles”*¹¹⁵. De Regent moest volgens Prié meer maatregelen nemen tegen die plannen van Filips en Alberoni om de Spaansgezinde partij in Frankrijk tegen het bestuur op te zetten. Zouden die plannen slagen, dan kwam in Frankrijk namelijk Filips V aan de macht, gesteund door het oude aristocratische anti-Habsburgse Hof, wat ongetwijfeld een nog verdere verslechtering van de Frans-Oostenrijkse verstandhouding zou betekenen.

Dat kon de markies van Prié in de Oostenrijkse Nederlanden wel missen, gezien de reeds gespannen verhouding met Frankrijk in verband met de grensgeschillen en gezien de nog fragiele autoriteit van het Oostenrijkse bewind in de Nederlanden. Daarnaast was Prié zich ook bewust dat in de Oostenrijkse Nederlanden zelf een aanzienlijk deel van de hoge adel nog Spaansgezinde sentimenten koesterde, wat

¹¹⁴ DUPILET, Alexandre. *Le Cardinal Dubois*. p. 185.

¹¹⁵ Rossi, Brussel, 2 mei 1719, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 79, f. 310r-312r.

steeds een bedreiging voor de keizerlijke autoriteit bleef. De Frans-Oostenrijkse relaties in de Nederlanden werden er gedurende de Oorlog van de Quadruple Alliantie dus allesbehalve beter op. Voornamelijk met betrekking tot de grensregeling zou het ongenoegen in deze periode een hoogtepunt bereiken en tot enkele concrete botsingen leiden.

Na het afbreken van de conferentie in Rijsel in januari 1717 was overeengekomen dat de onderhandelingen omtrent de grensregeling in Parijs zouden worden gevoerd. Daar zou aan de hand van het uitwisselen van memoranda met de respectievelijke eisen van beide staten verder over de verdeling van de grensdorpen worden onderhandeld. Voor die commissie was vanwege Oostenrijk Jozef van Königsegg aangesteld, die tegen de zomer van 1717 in Parijs aankwam. Enkele maanden later was de baron de Fonseca eveneens in naam van Oostenrijk naar Parijs gezonden, om Königsegg bij te staan. In de loop van 1717 en 1718 was omtrent de grensregeling echter niets concreets uit de bus gekomen.

Beide partijen bleven een onverzettelijke houding aannemen, waardoor geen concrete vooruitgang werd geboekt. Aan het einde van de zomer van 1718 had in Parijs bovendien een machtswissel plaatsgevonden. Voordien was de maarschalk van Villars verantwoordelijk geweest voor de onderhandelingen, maar door de afschaffing van de *polysynodie* in september 1718 kwam Claude Le Blanc als *secrétaire d'Etat* aan het hoofd van het ministerie van Oorlog te staan en zou hij die onderhandelingen verder moeten onderhouden. Die interne reorganisatie in combinatie met de woelige internationale conjunctuur zorgde ervoor dat onderhandelingen omtrent de Frans-Nederlandse grens ietwat lager op de politieke agenda kwamen te staan.

Dit wilde niet zeggen dat in de Oostenrijkse Nederlanden zelf, de grensgeschillen ook op de achtergrond verdwenen, integendeel. Tussen eind 1718 en het najaar van 1719 zou de onvrede aan de grenzen enkel maar bitterder worden. Talloze brieven in de correspondentie van Rossi met Parijs gaan in deze periode over de betwiste regio's en de respectievelijke claims van beide partijen. Een groot deel van die brieven was afkomstig van particulieren, die via verzoekschriften hun belangen probeerden te verdedigen en deze op de agenda van de onderhandelingen probeerden te krijgen. In een anonieme Franse *mémoire* uit november 1718 worden de voor Frankrijk belangrijke punten nog eens duidelijk opgelijst.¹¹⁶ Gezien er volgens de auteur reeds lang niets meer besproken was tussen Frankrijk en Oostenrijk, restte hen niets anders dan schriftelijk de respectievelijke eisen te communiceren en die waren voor Frankrijk in vijf grote categorieën onder te verdelen.

De eerste kwestie betrof de betwiste grensdorpen of enclaves. Meer specifiek ging dit over de plaatsen Blandain, Vezon en Brasmenil; en Mortagne en haar *dépendances*. Ten tweede was er de problematiek van de vrijheid van scheepvaart op de Leie, Deule, Schelde en Scarpe. Die belastingvrije vaart was voor Frankrijk veruit de meest cruciale kwestie. Vervolgens moest ook worden gecommuniceerd over de wederzijdse uitwisselingen van geënclaveerde plaatsen onder beide heerschappijen. Tot nu toe hadden ze daar erg weinig succes mee gehad, terwijl dit voor beide vorsten van belang zou zijn volgens de auteur.

¹¹⁶ Anonieme *mémoire*, s.l., november 1718, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 79, f. 122r-124v.

Deze thematiek past binnen de breder doorgedreven evolutie van de Franse noordgrens naar wat Vauban enkele decennia eerder het *pré carré* had genoemd. Zo'n driedubbele versterkte *pré carré*-grenslijn was minder grillig – zie: minder geëncloveerd – en bijgevolg beter de verdedigen tegen vijandige troepen. Vanaf het laatste kwart van de 17e eeuw werd dit uitgangspunt een leidmotief van Frankrijk tijdens oorlogen en vooral in de daaropvolgende vredesverdragen. Ook in Franse brieven of memoranda van particulieren omtrent hun belangen in de grensregio in deze periode, komt dit *pré carré*-gedachtegoed nu en dan terug.

De vierde kwestie in de grensonderhandelingen was de verdeling van de renten in het toenmalige West-Vlaanderen – de zogenaamde “*pays Rétrocédés*” – en tenslotte waren er ook alle aanspraken van particulieren. Die laatste claims konden in twee groepen worden verdeeld; de aanspraken van particulieren waarin de Franse vorst een direct belang had en de aanspraken van diegenen aan wie de Franse vorst enkel maar zijn bescherming bood. Het is dit laatste punt waarover in de correspondentie tussen Rossi en Parijs honderden brieven en verzoekschriften zijn terug te vinden, waarin talloze uiteenlopende individuen of gemeenschappen hun – voornamelijk financieel-economische – belangen bij Franse functionarissen verdedigen. Het is voor deze masterscriptie echter niet relevant om op elk van die verschillende kwesties die door particulieren werden aangebracht, dieper in te gaan.

Zoals in hoofdstuk 2 van deze masterscriptie reeds even werd aangehaald, ging wel een aanzienlijk deel van die brieven van particulieren omtrent de grensregio van Frankrijk met Luxemburg. Die gingen voornamelijk over de douanebureau's die daar onder het Oostenrijkse bewind waren opgericht. Aanvankelijk was dit enkel het bureau in St.-Hubert op de *chemin neuf*, maar in 1719 werd in Luxemburg een tweede bureau opgericht dat nadelig was voor de Franse belangen, meer bepaald in Falmignoul. Na de oprichting van het douanebureau in St.-Hubert, vlak op de route die van Sedan naar Luik liep, hadden Franse handelaars namelijk een alternatieve route moeten aansnijden. Deze liep via de weg die van Givet over Dinant naar Luik voerde. Niet toevallig werd enkele maanden hierna net op deze alternatieve handelsroute een nieuw douanekantoor opgericht door Oostenrijk, wat de Franse handel met Luik, de Republiek en de Duitse staten wederom grondig dwarsboomde. Dit zorgde ervoor dat in 1719 niet enkel omtrent St.-Hubert, maar nu ook met betrekking tot Falmignoul, wrijvingen tussen Frankrijk en Oostenrijk zouden plaatsvinden.

In de zomer van 1719 klaagde Rossi de zaak van St.-Hubert meermaals aan bij de markies van Prié, maar die laatste hield hieromtrent een onwrikbare houding aan. Het gebied waarop St.-Hubert en het desbetreffende douanebureau gelegen waren, viel niet onder Franse soevereiniteit (na de de teruggave van alle Luxemburgse veroveringen door Frankrijk bij de Vrede van Nijmegen in 1678), maar onder Oostenrijkse. Waar Frankrijk zich echter op probeerde te beroepen, was haar “eeuwenlange” rol als beschermheer van de neutraliteit en onafhankelijkheid van de abdij van St.-Hubert en haar omgeving. Hiervoor werden lange memoranda opgesteld, die de geschiedenis van de abdij en de rol van Frankrijk hierin uiteenzetten. In augustus zond Dubois ook zelf enkele Franse memoranda naar Rossi omtrent St.-Hubert, die van pas konden komen voor zijn herhaaldelijke verzoeken aan Prié om het douanebureau te sluiten. In één van die brieven vat hij de Franse situatie duidelijk samen:

“Le Roy ne pretend point la souveraineté de l’abbaye de St. Hubert, ainsy l’induction que le procureur general de Luxembourg tire par rapport aux autres abbayes fondées par Charlemagne n’est pas juste, mais l’obligation dans laquelle sa Majesté se trouve de luy continuer la protection qu’elle a toujours eu des Roys ses predecesseurs et l’interest que sa Majesté a de ne pas laisser etendre la souveraineté de l’Empereur sur un pays limitrophe de sa frontière, et de conserver la liberté du chemin par lequel ses sujets font leur commerce avec le Pays de Liege et la Basse Allemagne, sont des raisons suffisantes pour l’autoriser à s’opposer à l’entreprise formée par sa M.I. pour reunir ladite abbaye à la province de Luxembourg.”¹¹⁷

Frankrijk wilde niet dat de keizer zijn soevereiniteit in dit grensgebied vergrootte om de handel van Franse onderdanen te boycotten. Daarnaast wilde Dubois bovendien niet dat de kwestie van St.-Hubert in de Grote Raad van Mechelen of de Raad van Brabant werd beslist, maar dat deze besproken werd in Parijs binnen het kader van de grensregeling. Wel moest de markies van Rossi in de Nederlanden zelf reeds de sluiting van het douanekantoor proberen te verkrijgen, wat echter een weinig succesvolle missie was.

In het najaar van 1719 werd de situatie er voor Frankrijk dus enkel maar slechter op, zeker toen door Oostenrijk het tweede douanebureau werd opgericht op de route van Frankrijk naar Luik in Falmignoul. In oktober ging Rossi nu ook voor dit bureau meermaals de sluiting gaan verzoeken bij Prié. Na de oprichting van dit tweede douanekantoor en in de gesprekken van Rossi met Prié erover, wordt de sfeer ook steeds grimmiger en de toon steeds scherper. Wanneer Dubois op 8 oktober opnieuw instructies geeft aan Rossi omtrent St.-Hubert en Falmignoul, werd een duidelijk dreigement geuit: *“Vous luy faites entendre que s’il differe plus long temps la suppression de ce Bureau , son A.R. ne pourra pas se dispenser de faire establir aussy de nouveaux bureaux sur cette même frontière pour traverser le commerce des sujets de l’Empereur”¹¹⁸.*

Indien Oostenrijk de douanekantoren dus niet sluitte, zou Frankrijk zich genoodzaakt zien om wraak te nemen door ook grensbureaus op te richten op haar grondgebied. Dit dreigement werd doorheen oktober en november 1719 meermaals door Dubois en Rossi herhaald. Deze toon vertoont een wezenlijk verschil met deze enkele maanden eerder, toen Dubois nog een erg diplomatische en gematigde houding aannam en meende dat *“l’alliance étroite qui est entre le Roy et l’Empereur, a empesché sa Majesté de se servir des mêmes moyens qui ont esté pratiqués par les Roys ses predecesseurs pour empescher cette usurpation”¹¹⁹.* Eind 1719 verhinderde de Quadruple Alliantie al niet meer dat Frankrijk economische represailles tegen haar verdragspartner zou ondernemen.

De douanebureaus die door Oostenrijk waren opgericht, werden bovendien niet enkel door Frankrijk verfoeid. Ook voor de Luikse handel met Frankrijk waren de bureaus in St.-Hubert en Falmignoul uiteraard nefast. Die ontevredenheid zou eind oktober zelfs zo’n hoogtepunt bereiken dat het tot een incident zou

¹¹⁷ Dubois, Parijs, 15 augustus 1719, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 80, f. 71v-72r.

¹¹⁸ Dubois, Parijs, 8 oktober 1719, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 80, f. 145r.

¹¹⁹ Dubois, Parijs, 15 augustus 1719, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 80, f. 81r-82v.

leiden in Falmignoul. De dag waarop Rossi nogmaals de sluiting van dat douanebureau was gaan vragen bij de markies van Prié, hadden de Staten van Luik namelijk aan enkelen de opdracht gegeven om er de grenspalen met het wapenschild van de keizer neer te halen en weg te nemen. Dit leidde tot hevige ongenoegen bij het Oostenrijkse bestuur. Prié verdacht Frankrijk er bovendien van om ook bij dat plan betrokken te zijn geweest. Het incident leidde tot een verdere verslechtering van de Frans-Oostenrijkse verstandhouding in de Zuidelijke Nederlanden, die aan het einde van 1719 een dieptepunt leek te hebben bereikt. Frankrijk wilde koste wat kost de sluiting van de bureaus in St.-Hubert en Falmignoul bekomen en het Oostenrijkse bestuur koesterde overigens nog steeds een heel sterk wantrouwen tegen haar onvoorspelbare zuiderburen.

Die argwaan en de intensiteit ervan worden ook doorheen het jaar 1719 steeds heviger. Nu en dan kwam in de Nederlanden reeds een gerucht de kop opsteken dat die angst voor Frankrijk bevestigde, zoals in juli, toen het de ronde ging dat Frankrijk militaire voorbereidingen aan het treffen was en hiervoor artillerie naar Duinkerke had gezonden.¹²⁰ In december lieten enkele Oostenrijkse officiers zich zelfs al ontvallen *“que la première guerre que l’Empereur aura sera contre la France”*¹²¹. Een lange – door Frankrijk onderschepte – brief van Oostenrijks ambassadeur Pendterriedter uit Parijs gericht aan de markies van Prié, op de voorlaatste dag van het jaar, schetst mooi hoe het Oostenrijkse wantrouwen aan het einde van 1719 een nieuw hoogtepunt bereikte. Hij beschrijft hoe hij in Parijs ziet dat heel wat mensen een *“oeil fort attentif”* op de gebeurtenissen in de Oostenrijkse Nederlanden houden en rekenen op de *“mecontentement general”* die er heerst. Hierover maakt Pendterriedter zich sterke zorgen en hij ijvert voor maatregelen:

*“Cependant comme l’occasion fournit souvent le pretexte, et que les facilités qu’on s’imagine entraînent quand on se voit le pouvoir en main, il est de la sagesse que les Etats qui sont exposés se tiennent sur leur gardes, et couvrent plus qu’ils peuvent le faible par où ils pourroient avoir à craindre. Ce qui est positif est que la France par le progres prodigieux qu’elle fait par l’arrangement de ses finances, et par l’augmentation considerable qu’Elle fait actuellement de ses forces, tant par terre que par mer, se met dans un etat à reprendre son ancienne puissance et superiorité sur ses voisins, et quoy que le Prince qui la regente à present, ait donné jusqu’icy toutte sorte de marques de sa droiture et bonne foy, et qu’il marque meme une envie de vivre en paix et bonne harmonie avec ses voisins et surtout avec S.M.I. et C., il est neanmoins certain aussy qu’il se trouve environné d’un grand nombre de gens presque aussy copieux qu’il y a de sujets en France qui pensent differemment, et qui par le penchant naturel à cette nation luy inspirent et le sollicitent à des sentiments opposés, peut estre mesme dans des vues qui sont contraires à ses interets.”*¹²²

¹²⁰ Dubois, Parijs, 5 juli 1719, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 79, f. 392r-393r.

¹²¹ Rossi, Brussel, 22 december 1719, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 80, f. 201r-202v.

¹²² Pendterriedter, Parijs, 30 december 1719, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 82, f. 205r-208v.

De Oostenrijkse Nederlanden dienden dus op hun hoede te zijn en de verdediging aan de grens met Frankrijk ten allen tijde gegarandeerd. De Franse economie was zich aan het herstellen en ook de militaire slagkracht van Frankrijk werd opnieuw opgetrokken, wat er volgens Pendterriedter voor zorgde dat Frankrijk in 1719 opnieuw een gevreesde mogendheid werd voor haar buurlanden. Daarnaast was hij ook achterdochtig omtrent het pacifistische discours dat door de Regent werd gehanteerd over de Franse buurlanden onder keizerlijk bestuur, gezien het grote aantal mensen aan het Franse hof dat daar anders over dacht. In het vervolg van de brief zou hij het nog uitgebreid hebben over die aristocratische partij in Parijs, die er alles aan deed om Frankrijk aan Spanje te alliiëren.

Het ontging dus ook Oostenrijkse gezanten niet dat een aanzienlijk deel van de oude aristocratie in Parijs zich eind 1719, anderhalf jaar na de ondertekening van de Quadruple Alliantie, nog steeds in het oude gedachtegoed van de Bourbon-Habsburgse rivaliteit en de afkeer voor het Habsburgse bewind in de Zuidelijke Nederlanden bleef wentelen. Dit bleef dan ook tot sterke argwaan leiden bij het Oostenrijkse bestuur in de Nederlanden. Het klopt zeker en vast dat de ontevredenheid in de Oostenrijkse Nederlanden door Parijs met argusogen werd gevolgd en dat de afgunst voor het Oostenrijkse bestuur voor enthousiasme zorgde bij Rossi, maar over concrete ondernemingen in de Oostenrijkse Nederlanden wordt in deze periode nog niet gesproken. We zullen echter zien dat dit in de laatste jaren van *la Régence* wel explicieter zal worden gedaan.

In deze periode blijft Rossi voorlopig echter louter verslag uitbrengen van die sentimenten van leden uit de Zuid-Nederlandse adel, weliswaar met af en toe een subtiele vermelding van de mogelijkheden die dit eventueel zou bieden als het tot een gewelddadig conflict zou komen in de regio. Zoals in de voorgaande periodes worden de sluimerende ambities om de Nederlanden bij Frankrijk te annexeren slechts sporadisch en weinig concreet besproken in de vorm van een verafgelegen toekomstperspectief. Hier komt bovendien ook bij dat niet enkel het Oostenrijkse bestuur er een wantrouwige houding op nahield jegens Frankrijk, maar dat dit ook omgekeerd het geval was.

In de Nederlanden werd namelijk sinds enkele jaren gewerkt aan de uitbreiding van de haven in Oostende. Dit was niet louter uit militaire overwegingen, want de uitbreiding ging bovendien gepaard met een uitbouw van de handel vanuit die stad, die ook Franse handelaars aantrok. Reeds in 1716 berichtte Rossi over de plannen van een handelaar uit Saint-Malo, Gollet de la Merveille, om vanuit Oostende een handelsexpeditie naar Oost-Indië te organiseren.¹²³ Doorheen 1717 brengt Rossi op vraag van d'Huxelles regelmatig verslag uit van de plannen van Merveille en de interesse die ze bij de markies van Prié zouden opwekken. Vanaf 1718 wordt Parijs ook gedetailleerd op de hoogte gebracht over de werken in Oostende. Doorheen de maanden maakt Frankrijk zich echter duidelijk steeds meer zorgen over die ontwikkelingen in de havenstad, en over de interesse van Franse handelaars in die Oostendse ondernemingen. In januari 1719 schrijft Rossi:

¹²³ Rossi, Brussel, 25 december 1716, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 72, f. 211r-213r.

“J’ay encore reflechy qu’il paroist que le Roy n’a pas de moindres raisons de deffendre ses sujets de s’associer aux negocians d’Ostende pour ces commerces, puisqu’outre les raisons ordinaires d’Etat, qui ne permettent pas de contribuer aux avantages et à l’aggrandissement d’un etat voisin, ce commerce attireroit à Ostende les pilotes, matelots et outres gens de mer de Dunkerque et de Calais, ce qui seroit prejudiciable au Royaume, qui est au contraire interessé à le traverser.”¹²⁴

Frankrijk was lang niet de enige Europese grootmacht die zich zorgen maakte over de Oostendse commerciële expansie, ook de twee zeemachten lieten hun ongenoegen hierover expliciet horen. Dit ongenoegen zou er in de hieropvolgende jaren niet op achteruitgaan, integendeel, de oprichting van de Oostendse Compagnie in 1722 zou door een stroom van protest gevolgd worden. In 1719 was het nog niet tot de oprichting van een eigen handelscompagnie gekomen, maar de commerciële activiteiten in Oostende wekten bij de buurlanden van de Oostenrijkse Nederlanden dus wel al argwaan op. Die argwaan had ervoor gezorgd dat Rossi reeds in 1718 af en toe een persoon naar Oostende stuurde om er verslag uit te brengen van de militaire of commerciële ontwikkelingen.

Vanaf juli 1719 verschijnt ook een eerste brief van de hand van die geheime correspondent, Du Coudray, in de correspondentie van Rossi.¹²⁵ Du Coudray brengt op dat moment verslag uit van de naderende aankomst in de haven van Oostende van een Frans schip dat van China terugkwam. Rossi had hem namelijk gevraagd wat gedaan kon worden om te verhinderen dat dit schip met Frans handelswaar in de Oostendse haven zou aanmeren om er haar lading te lossen, wat hij koste wat kost wilde vermijden. De plannen die Du Coudray voorstelde om dit te verhinderen, gingen van het contacteren van de *commissaire de la marine* in Saint-Malo om interesse te tonen in de cargo van het schip, tot het tegenvaren met een kleiner bootje om het schip rechtsomkeer te laten maken richting een Franse haven. Een jaar later, in juli 1720, maakt Rossi officieel melding bij Dubois van de zending van Du Coudray naar Oostende, om er vanaf dan permanent de ontwikkelingen in Oostende van dichtbij in de gaten te houden. De permanente zending van die geheime gezant kwam er nadat reeds enkele maanden concretere geruchten de ronde deden over de oprichting van een keizerlijke handelscompagnie in Oostende.

Het wederzijdse Bourbon-Habsburgse wantrouwen speelde dus ook in de Oostenrijkse Nederlanden, waar het keizerlijke bewind het Franse militaire en financiële herstel vreesde en waar Frankrijk zorgvuldig de Oostendse commerciële expansie in de gaten hield. Bovenop die wederzijdse argwaan voor elkanders militaire en commerciële slagkracht, waren er de bittere grensgeschillen in Luxemburg en de tergend lang aanslepende onderhandelingen hierover in Parijs, die ervoor zorgden dat de verstandhouding tussen beiden – ondanks hun diplomatieke vereniging in de Quadruple Alliantie – op een erg laag pitje kwam te staan. In de daaropvolgende maanden zou een Frans-Spaanse toenadering de temperatuur van de Bourbon-Habsburgse diplomatieke relaties bovendien nog verder onder het vriespunt doen zakken.

¹²⁴ Rossi, Brussel, 20 januari 1719, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 79, f. 238r-239r.

¹²⁵ Du Coudray, Oostende, 14 juli 1719, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 80, f. 21r-22v.

3.2 Een fragiele vrede in Europa: Frans-Spaanse toenadering en Oostenrijkse isolatie

3.2.1 De “nieuwe” Triple Alliantie en het congres in Cambrai

De oorlog van de Quadruple Alliantie zou voor Filips V een mislukking blijken te zijn. Het werd relatief snel duidelijk dat het Spaanse leger onmogelijk in z'n eentje de troepen van de Quadruple Alliantie zou kunnen overwinnen op de verschillende fronten in Europa en in de Amerikaanse kolonies. Begin december viel de oorlogszuchtige kardinaal Alberoni, die verantwoordelijk werd geacht voor de rampspoed waarin hij Spanje door de oorlog had gebracht, publiekelijk in ongenade en werd hij uit Spanje verbannen. Niet veel later, op 17 februari 1720, trad Filips V officieel toe tot de Quadruple Alliantie in Den Haag. Dit betekende het einde van de oorlog en niet alleen een overwinning van de geallieerden, maar vooral van het duurzame diplomatieke alliantie-systeem dat door Dubois en Stanhope was geconstrueerd.

Het Franse alliantie-complex werd enkele maanden later bovendien uitgebreid met een Frans-Spaanse hereniging. Émile Bourgeois veroordeelde die zet als een verloochening van het eigen – zorgvuldig door Dubois uitgewerkte – diplomatieke systeem en een teken van compleet politiek pragmatisme van de Regent.¹²⁶ Dupilet daarentegen, benadrukte dat Dubois al enkele maanden interesse was beginnen opbrengen voor een Bourbon-hereniging met Spanje, in het kader van het “*rééquilibrer le subtil édifice des alliances françaises*”¹²⁷. Veel meer dan politiek pragmatisme, was het een uitgekiend plan van Dubois.

Vanaf het najaar van 1720 was Frankrijk aan het Spaanse hof begonnen met lobbyen voor een hernieuwde Frans-Spaanse alliantie. De Franse eisen aan Spanje omvatten de erkenning van de hertog van Orléans als regent, en steun aan zijn rechten op de troon indien Lodewijk XV zou komen te sterven. Die laatste eis moest finaal de mogelijke aanspraken van Filips V op de Franse troon elimineren. Spanje vroeg op haar beurt gratie voor de betrokkenen in het Cellamare-complot, voorspraak voor de teruggave van Gibraltar door Engeland en tenslotte steun voor de Spaanse eisen op de Italiaanse staten in het geval het tot een nieuwe oorlog met Oostenrijk zou komen. Die laatste eis zou uiteraard nooit door Frankrijk aanvaard worden. Dubois had niet vijf jaar lang aan zijn diplomatiek *chef d'oeuvre* gewerkt, om het Europa – en vooral het Frankrijk – dat erdoor was ontstaan, opnieuw in een algemene oorlog te storten. Frankrijk wilde een alliantie mét Spanje, maar daarom nog niet openlijk tégen de keizer. Dat zou pas een volledige verloochening van de diplomatieke systeem van Dubois geweest zijn, om de stelling van Bourgeois te corrigeren.

Op 27 maart 1721 werd in Madrid de Frans-Spaanse conventie getekend. Die alliantie werd op een traditionele manier bekrachtigd door het arrangeren van een dubbelhuwelijk van enerzijds de dochter van Filips V, infante Maria Anna Victoria, met Lodewijk XV en anderzijds de dochter van de Regent, Louise-Elisabeth, met de Spaanse prins Luis, Filips' oudste zoon.¹²⁸ Het was echter nooit de bedoeling van de Regent om met dit familiepact de alliantie met Engeland te verraden, gezien dit George I rechtstreeks in de armen van de keizer zou drijven. In een afzonderlijk artikel van het Frans-Spaanse alliantieverdrag

¹²⁶ BOURGEOIS, Émile. *La Diplomatie secrète au XVIIIe siècle*. p. 209.

¹²⁷ DUPILET, Alexandre. *Le Cardinal Dubois*. p. 223.

¹²⁸ BLACK, Jeremy. *From Louis XIV to Napoleon*. p. 74.

stond daarom dat de unie ook aan Engeland moest worden voorgesteld.¹²⁹ Daar was een ruime maand eerder bovendien een belangrijke voorstander van Dubois en de Regent overleden, James Stanhope. Stanhope en Dubois worden algemeen door heel wat historici gekwalificeerd als de architecten van het post-Utrechtse diplomatieke systeem en met het overlijden van zijn Engelse evenknie, verloor Dubois een invloedrijke vriend op het Angelsaksische schiereiland.¹³⁰

Stanhope's opvolger, Charles Townshend, was – ondanks minder nauwe affiniteit met Frankrijk – wel een grote voorstander van betere relaties met Spanje en was bovendien van plan om het diplomatieke beleid van zijn voorganger verder te zetten. Wanneer het nieuws over de onderhandelingen voor de Bourbon-alliantie, die aanvankelijk in het grootste geheim plaatsvonden, de Engelse regering ter ore kwam, zou niet gearzeld worden om ook tot die alliantie toe treden. Townshend probeerde aanvankelijk nog te eisen van Frankrijk dat het verklaarde nooit de Nederlanden binnen te vallen, maar die voorwaarde werd radicaal verworpen door Dubois en de Regent.¹³¹

Die weigering, in combinatie met de eerdere Frans-Spaanse familiale hereniging, betekende dat Frankrijk niet meer zomaar de door Engeland uitgestippelde diplomatieke koers volgde. De Regent had de solide positie van Frankrijk op het Europese schaakbord hersteld. Op 13 juni 1721 werd een nieuwe Triple Alliantie getekend. Het stevige Frans-Britse partnerschap verkoos een unie met Spanje boven een alliantie met de keizer. Dit betekende dat Karel VI in een geïsoleerde positie terechtkwam tegenover het Franse alliantie-systeem met de grootmachten uit Noord- en Zuid-Europa, respectievelijk Engeland en Spanje.

De Europese grootmachten waren het iets meer dan een jaar geleden, aan het einde van de oorlog van de Quadruple Alliantie, eens geworden over het organiseren van een vredescongres. De voorwaarde stond in het achtste artikel van het verdrag van de Quadruple Alliantie, waartoe Spanje aan het einde van die oorlog toetrad in Den Haag.¹³² In de eerste helft van het jaar 1720 werd druk heen en weer gebakkeleid over waar dat congres zou moeten plaatsvinden. De Regent had aanvankelijk Parijs voorgesteld, maar dit was uit den boze voor de Oostenrijkse keizer. Die zag de onderhandelingen bij voorkeur in een stad in het Duitse rijk, zoals Nancy in Lotharingen, doorgaan. De markies van Prié pleitte volgens Rossi tevens ijverig om de vredesonderhandelingen in de Zuidelijke Nederlanden te laten doorgaan.¹³³ Het werd uiteindelijk Cambrai, de stad die niet toevallig de zetel van Dubois' aartsbisdom was. In een brief aan Rossi op 12 juli 1720 over de keuze voor die stad, beschrijft Dubois de beslissing als "*une politesse de M. de Pentherriedter pour moy*"¹³⁴. Het feit dat Frankrijk uiteindelijk aan het langste eind trok en het gastland van de vredesconferentie zou worden, weerspiegelde veelbetekenend de internationale machtsposities tussen Habsburg en Bourbon in 1721.

¹²⁹ DUPILET, Alexandre. *Le Cardinal Dubois*. p. 232.

¹³⁰ DHONDT, Frederik. *Balance of Power and Norm Hierarchy*. pp. 171-172.

¹³¹ BÉLY, Lucien. *Les relations internationales en Europe*. p. 450.

¹³² DE BACKER, Tim. *De Vrede van Utrecht, Rastadt en Baden en de Oostenrijkse Nederlanden*. p. 120.

¹³³ Rossi, Brussel, 16 februari 1720, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 81, f. 9r-10v.

¹³⁴ Dubois, Parijs, 12 juli 1720, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 81, f. 87v.

Het doel van het congres in Cambrai was volgens rechtshistoricus Dhondt niet zomaar het voorkomen van een nieuwe oorlog, maar in de eerste plaats het bestendigen van de juridische orde van Utrecht. Het vredesverdrag tussen Spanje en Oostenrijk moest er in detail worden uitgewerkt.¹³⁵ Vooral Oostenrijk, dat vanuit een zwakkere positie naar Cambrai zou trekken, drong in 1721 heel sterk op de opening van dat congres aan. Voor het drievuldige diplomatieke blok dat tegenover hem stond, was er veel minder haast bij.

Pas in oktober 1722, meer dan twee jaar na de beslissing om een vredescongres te houden, waren de diplomaten van de vier belangrijkste spelers in Cambrai toegekomen. Dit betekende nog niet dat hiermee de onderhandelingen van start gingen. Door protocollair en juridisch gekibbel, onder andere omtrent de brieven uit Wenen voor de expectatieve investituur van Don Carlos in Parma-Piacenza en Toscane, zouden de uiteindelijke onderhandelingen pas in april 1724 van start gaan. Zowel de Regent, als kardinaal Dubois, zouden de eigenlijke discussies in Cambrai dus niet meer meemaken.

In de maanden tussen de vrede in Den Haag in 1720 en de opening van het congres in 1722, werd door Frankrijk voortdurend een pacifistisch discours gehanteerd, dat op de *tranquillité générale* in Europa focuste. Zelfs in de aanloop naar de onderhandelingen met Madrid voor een hernieuwde Frans-Spaanse alliantie, pretendeerde Frankrijk dat de *“bonne intelligence”* tussen de Regent en de keizer primeerde. Zo schreef Dubois in juli 1720:

*“Les bruits que l’on repand de nos liaisons particulieres avec l’Espagne sont sans aucun fondement aussy bien que nos preparatifs de l’augmentation de nos troupes, et autres choses de cette espece. L’intention et l’interest portent egalement S.A.R. à vouloir uniquement maintenir le Royaume en paix, et les engagements qu’elle a pris avec l’Empereur pour la tranquillité generale.”*¹³⁶

Die uitspraak zou echter veel meer discours, dan oprechte overtuiging blijken te zijn. Minder dan acht maanden later was de Franse alliantie met de keizer reeds verlaten voor een Frans-Spaanse unie, waartoe Engeland niet veel later ook toetrad. De Regent en George I bleven uiteraard nog steeds gebonden aan de bepalingen van het verdrag van Londen uit 1718, maar de diplomatieke vereniging van Frankrijk, Engeland en Spanje zorgde wel voor een benauwd gevoel in Wenen.¹³⁷ In 1721 was in Europa bijgevolg geen echte *balance of power* te bespeuren, ondanks de vrede in Den Haag of de plannen voor een vredescongres. Dupilet claimt dat *“en pacifiant l’Europe, Dubois avait définitivement réussi à pacifier la France du Regent”*¹³⁸, maar die uitspraak is in feite slechts gedeeltelijk correct.

¹³⁵ DHONDT, Frederik. “Review “Onnekink (David) & De Bruin (Renger). De Vrede van Utrecht (1713), 2012” In: *Revue belge de philologie et d’histoire*, 2013, 91 (4), p. 1341.

¹³⁶ Dubois, Parijs, 12 juli 1720, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 81, f. 87v.

¹³⁷ DHONDT, Frederik. “La représentation du droit dans la communauté des diplomates européens des ‘Trente Heureuses’ (1713-1740).”, p. 512.

¹³⁸ DUPILET, Alexandre. *Le Cardinal Dubois*. p. 232.

Het klopt dat de schijnbaar pacifistische buitenlandse politiek van Dubois een instrument was voor de binnenlandse politiek, dat als doel had de vrede in Frankrijk te verzekeren en de macht van de Regent te bestendigen. Europa was echter nog niet fundamenteel gepacificeerd, laat staan politiek of diplomatiek uitgebalanceerd. De eeuwenoude Bourbon-Habsburgse weegschaal van politieke preponderantie hing in 1721 namelijk meer naar de Franse kant hellen, wat Oostenrijk zorgen baarde en de verstandhouding tussen beide kronen in de Nederlanden bovendien enkel maar meer verhardde. Bij Frankrijk zouden naast de economische pesterijen door het Oostenrijkse bestuur, ook de steeds concreter wordende plannen voor een Oostendse handelscompagnie, evenzeer zorgen voor grotere ergernis.

3.2.2 Oostenrijkse economische pesterijen: sabotage van de Franse handel

De verstandhouding tussen Habsburg en Bourbon in de Oostenrijkse Nederlanden werd in de voorbije jaren gekenmerkt door een onrustige entente, een oppervlakkige rust die door onderliggende spanningen op internationaal en regionaal vlak nooit voor een oprechte harmonie tussen beide staten zorgde. Parallel met de internationale ontwikkelingen van de laatste maanden, die Karel VI in 1721 min of meer in dezelfde geïsoleerde positie plaatsten waarin de Regent zich in 1716 bevond, zouden die Frans-Habsburgse betrekkingen in de Oostenrijkse Nederlanden enkel maar meer verhardden in de toekomst. Het Oostenrijkse wantrouwen jegens Frankrijk en haar mogelijke territoriale ambities werd reeds geïllustreerd aan de hand van de in het vorige hoofdstuk beproken brief van de Oostenrijkse ambassadeur in Parijs, Pendterriedter, aan de markies van Prié eind 1719. Enkele weken later bewijst het gelijkstemmige antwoord van Prié dat die argwaan ook bij het Oostenrijkse bestuur in de Nederlanden aanwezig was:

“Je conviens avec vous Monsieur, qu’on ne scauroit tenir les yeux trop ouverts sur la conduite de la France, et qu’il n’y a pas beaucoup à compter sur cette bonne intelligence que des interets fort accidentels ont cimenté, lesquels viendront peut estre bientost à cesser, apres que M le Duc Regent aura obtenu le but qu’il s’est proposé. [...] Je say fort bien que ces Paysbas austriens sont les plus exposez, parce qu’ils sont le plus éloignez du corps de la monarchie d’Allemagne et le plus a portée des invasions de la France, laquelle a toujours fait cette guerre avec beaucoup d’aisance et pourra la recommencer comme elle fait du tems passé avec beaucoup d’avantage.”¹³⁹

Van de door Frankrijk duchtig gepredikte “*bonne intelligence*” tussen de Regent en de keizer blijft volgens Prié niet veel meer over. De alliantie tussen beide mogendheden, die door hoogst toevallige gemeenschappelijke belangen – zie: de oorlog tegen Filips V – tot stand was gekomen, zou weldra ophouden te bestaan. De regent had volgens de brief zijn doel, het verkrijgen van de absolute macht in Frankrijk, bereikt, en vormde dankzij het herstel van Frankrijk opnieuw een reëel gevaar voor de Nederlanden. Die waren tenslotte het meest afgezonderde en kwetsbaarste gebied van de Habsburgse

¹³⁹ Prié, Brussel, 2 maart 1720, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 83, f. 22v-23r.

monarchie, dat had de lange geschiedenis van Franse invallen in de Habsburgse Nederlanden wel uitgewezen.

In de meer dan twintig pagina's tellende brief schetst Prié vervolgens een verontrustend, doch plausibel, doemscenario over de toekomst van de Oostenrijkse Nederlanden. Door intern gekibbel in de Republiek, vreesde Karel VI niet volledig op de Staatse hulp te kunnen rekenen voor de verdediging van de Nederlanden als het tot een Franse inval zou komen. Indien Frankrijk er daarnaast in zou slagen om via de Jacobieten onrust te stoken in Engeland, zou de Republiek haar verdragspartner daar bovendien steun moeten leveren, wat de Oostenrijkse Nederlanden gevaarlijk kwetsbaar overliet voor eventuele Franse militaire ondernemingen, *“puisque'il seroit presque impossible que l'Empereur pût le soutenir tout seul contre une puissance aussy formidable et voisine que la France”*¹⁴⁰.

De keizer had de Staatse en de Britse steun nodig voor de verdediging van de Nederlanden tegen Frankrijk. Met de gestage aanvulling van de Franse schatkist en de oorlog van de Quadruple Alliantie die op z'n einde liep, wat heel wat Franse troepen terug beschikbaar stelde, leek de dreiging van Bourbon in de Oostenrijkse Nederlanden groter dan ooit. Wanneer op de koop toe de Triple Alliantie tussen Frankrijk, Engeland en Spanje werd beklonken in juni 1721, stond Oostenrijk nog geïsoleerder tegenover dit diplomatieke blok en reflecteerde die Habsburgse benauwdheid zich in het beleid dat in de Zuidelijke Nederlanden tegenover Frankrijk werd gevoerd.

Zoals eerder reeds besproken, was vooral het economische beleid dat door het Oostenrijkse bestuur in de Nederlanden tegen Frankrijk werd gevoerd, een manier om de Franse belangen tegen te werken. De douanebureau's in St.-Hubert en Falmignoul, gelegen op de belangrijkste verbindingswegen van Frankrijk met Luik, waren al enkele jaren lang een noemenswaardig twistpunt tussen beide staten. Vanaf het najaar van 1720 zou Oostenrijk echter nog bijkomende economische maatregelen treffen tegen Frankrijk, ditmaal met het excuus dat de Nederlanden beschermd moesten worden tegen de pest, die zich vanuit Marseille verspreid had over Frankrijk.

Die pestepidemie, de laatste grote pestepidemie die in Frankrijk zou woeden, zou tussen mei 1720 tot augustus 1722 met wisselende intensiteit in totaal meer dan 100 000 slachtoffers maken in de brede omgeving van Marseille in het zuiden van Frankrijk.¹⁴¹ Veel verder naar het noorden breidde de pestepidemie zich niet uit, maar toch zou de markies van Prié de epidemie gebruiken als voorwendsel om in de Nederlanden heel protectionistische maatregelen te nemen tegen Frankrijk.

In oktober 1720 bracht Rossi verslag uit van de beslissing van de Raad van State in de Nederlanden om een door troepen bewaakte linie te vormen van Namen tot Oostende, die ervoor moest zorgen dat niemand die van Frankrijk kwam de Nederlanden kon intrekken zonder eerst aan quarantaine of andere observatieprocedures te zijn onderworpen.¹⁴² In diezelfde maand vaardigde Prié een officiële ordonnantie

¹⁴⁰ Prié, Brussel, 2 maart 1720, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 83, f. 24r.

¹⁴¹ LUCENET, Monique. *Les grandes pestes en France*. Parijs, Aubier, 1985, p.264.

¹⁴² Rossi, Brussel, 15 oktober 1720, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 81, f. 258r-259v.

uit die de gedetailleerde restricties in de havens en op land uiteenzette. Bij elke boot die een haven binnenvaarde bijvoorbeeld, waren de sloepmeesters verplicht voor het schip te gaan varen en te onderzoeken van waar het afkomstig was. Als het een Frans schip was, moest het onmiddellijk terug het ruime sop kiezen; als het een Nederlands schip was of een schip onder een nog andere vlag, maar wel afkomstig van een Franse haven, dan moest het in quarantaine.¹⁴³ Elk schip moest daarnaast *lettres de santé* uit hun vertrekhaven kunnen afleveren. Op land was het enkel nog toegestaan om de Nederlanden te betreden via de zogenaamde *grands chemins*, de grote heirbanen die de regio doorkruisten, waar strenge grenscontroles zouden plaatsvinden.¹⁴⁴ Ook op land diende een gezondheidscertificaat te worden voorgelegd, zonder geraakte men de Nederlanden niet meer binnen.

De douane-maatregelen werden dus op korte tijd ongelofelijk aangescherpt, wat uiteraard nog nefaster was voor de Franse handel, zowel deze over land als deze via de Zuid-Nederlandse havens. Zo berichtte Rossi's geheime gezant in Oostende, Du Coudray, eind oktober bijvoorbeeld al over een geval waarbij een Frans schip afkomstig uit Marseille niet in de haven mocht aanmeren.¹⁴⁵ Men zei in Oostende dat Prié aanvankelijk het order zou hebben gegeven het schip en de bemanning buiten de haven te verbranden, maar dat was vermoedelijk slechts een gerucht. Dat gerucht was wel veelbetekenend voor Prié's reputatie in de Nederlanden en bij de Franse gezanten. Uiteindelijk werd de bemanning in quarantaine geplaatst, onder militaire bewaking, in een hut in de duinen.

Vanuit Parijs kreeg Rossi al snel de opdracht om aan de markies van Prié over te brengen dat de buitensporig strenge maatregelen ongelofelijk schadelijk waren voor Frankrijk en om hem te verzoeken de maatregelen op te schorten of te versoepelen. Prié hield echter een onwrikbare houding aan en weigerde aanvankelijk iets aan de getroffen maatregelen te veranderen. Hierop werd eind november een duidelijk dreigement geuit door Dubois, die stelde dat:

*“Il est certain que si ces precautions inutiles estoient portées au point d’interrompre, et de rendre couteux et difficile le passage et le commerce des personnes et des marchandises du Royaume venant de lieux non suspects, l’on ne pourroit s’empescher d’apporter de notre part des memes obstacles à l’egard des sujets de l’Empereur.”*¹⁴⁶

Hier dreigde Dubois dus openlijk met het nemen van vergeldingsmaatregelen tegen handelaars uit de Oostenrijkse Nederlanden. Dit is een duidelijk teken dat de Franse ergernis omtrent alle economische hindernissen vanwege het keizerlijke bestuur in de Nederlanden tot een culminatiepunt was gekomen en dat het diplomatische tolereren van die maatregelen ook haar grenzen had. Dubois erkende dat het uiteraard verstandig was om maatregelen te nemen tegen een pestepidemie, maar beschouwde deze

¹⁴³ Kopie van keizerlijke ordonnantie bij brief Rossi, Brussel, 17 oktober 1720, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 83, f. 147r.

¹⁴⁴ *Ibidem*, f. 148r.

¹⁴⁵ Du Coudray, Oostende, 24 oktober 1720, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 81, f. 296r-298v.

¹⁴⁶ Dubois, Parijs, 22 november 1720, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 81, f. 317r-v.

uiterst draconische veiligheidsvoorschriften als zwaar overdreven, gezien de pest zich zelfs in noordelijkere regio's in Frankrijk nog niet had verspreid.

Prié zou ondanks dit dreigement echter voet bij stuk houden en geen teken geven van de intentie om de getroffen maatregelen te versoepelen. Hij zou op het dreigement van Frankrijk geantwoord hebben "*que le Regent estoit le maitre de prendre telles mesures que son Altesse Royale jugera convenir au bien des sujets de Sa Majesté, mais qu'elles leurs feroient plus de tor qu'à ceux de S.M.I.*"¹⁴⁷. Prié maakte zich geen zorgen over die economische represailles van Frankrijk, die volgens hem nadeliger zouden zijn voor de Franse handelaars dan voor deze uit de Oostenrijkse Nederlanden.

Desondanks zou Prié volgens Rossi snel inzien dat die vergeldingsmaatregelen wel degelijk schadelijk bleken voor de Zuid-Nederlandse handelaars. Eind november 1720 werd door Frankrijk namelijk effectief een ordonnantie uitgevaard "*qui deffend l'entrée dans le Royaume des marchandises susceptibles du mal contagieux venant des Pais-bas Autrichiens, aussi bien que celle des personnes sans certificat de santé*"¹⁴⁸. Die ordonnantie vormde een bijna directe nabootsing van de keizerlijke ordonnantie tegen Frankrijk, wat duidelijk aantoonde dat dit om een wraakactie vanwege Frankrijk ging.

Een actie die niet volledig vruchteloos zou blijken, gezien Prié volgens Rossi niet veel later al begon in te zien dat de onderbreking van de handel met Franse onderdanen, door de rigoureuze maatregelen die getroffen waren, ook voor handelaars uit de Oostenrijkse Nederlanden nadelig was.¹⁴⁹ Daarnaast toont de vergeldingsactie bovendien aan dat een punt was bereikt waarop de Frans-Oostenrijkse geschillen in de Nederlanden niet meer louter door diplomatiek overleg tussen Rossi en Prié werd geregeld, maar waarop door Frankrijk nu ook concrete acties werden ondernomen tegen de economische pesterijen van het Oostenrijkse bestuur.

Toch waren die tegenmaatregelen niet volledig doeltreffend, in die zin dat de oorspronkelijke Oostenrijkse ordonnantie officieel nog tot januari 1723 – lang na het uitdoven van de pestepidemie in de Provence – van kracht zou blijven. Wel valt uit de verslaggeving van Rossi af te leiden dat ondanks de ordonnantie, de facto wel een versoepeld beleid werd gevoerd door het Oostenrijkse bewind. Vanuit de Nederlanden werd amper nog over de verordeningen en hun gevolgen bericht, tot juni 1721. Dan zou Du Coudray, de Franse gezant in Oostende, aangegeven dat de maatregelen, niettegenstaande de versoepelingen van de voorbije maanden, sinds enkele weken weer met volle kracht op Franse schepen werden toegepast in de haven.¹⁵⁰ Toeval of niet, maar de heropleving van die strenge controles door het keizerlijke bewind vond net plaats in de periode waarin op het internationale niveau de Triple Alliantie van Frankrijk, Engeland en Spanje werd beklonken.

¹⁴⁷ Rossi, Brussel, 26 november 1720, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 81, f. 326v.

¹⁴⁸ Rossi, Brussel, 29 november 1720, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 81, f. 329r-v.

¹⁴⁹ Rossi, Brussel, 10 december 1720, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 81, f. 339r-340v.

¹⁵⁰ Du Coudray, Oostende, 21 juni 1721, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 84, f. 271r-274r.

Het Oostenrijkse wantrouwen tegenover het “herstelde” Frankrijk bleef dus standvastig aanhouden, zo niet toenemen, en dit reflecteerde zich in het vijandige beleid dat door het keizerlijke bestuur in de Nederlanden ten opzichte van Frankrijk werd gevoerd. Daarnaast valt het ook af te leiden uit de blijvende geruchten die over Frankrijk en haar slechte bedoelingen de ronde bleven doen in de Nederlanden, zoals het gerucht dat Frankrijk haar troepen in Frans-Vlaanderen aanvulde in 1720¹⁵¹, of het gerucht dat in de Franse havens een gigantische vloot werd bewapend in 1721¹⁵². Dubois probeerde die geruchten steeds te counteren door te verwijzen naar de “*bonne intelligence*” tussen de Regent en Karel VI, dewelke men via die geruchten zou proberen verstoren. We moeten echter constateren dat in 1721 al lang niet meer van een goeie verstandhouding tussen beide staten kan worden gesproken en dat dit discours dus steeds ongeloofwaardiger wordt en een soort lege diplomatieke huls lijkt.

Of de argwaan van het Oostenrijkse bestuur in de Nederlanden jegens de Franse ambities terecht was of niet, lijkt ook in deze periode weinig plausibel. In vergelijking met de erg frequente verslaggeving van Rossi over de ontevreden sentimenten in de Nederlanden in 1717 en 1718, en de reflecties over de Franse ambities die hiermee vaak gepaard gingen in zijn brieven, was het de laatste twee jaren iets stiller hieromtrent. Dit was uiteraard voor een groot deel een gevolg van het feit dat het ook in de Oostenrijkse Nederlanden zelf iets minder onrustig was. Daarnaast verzocht Dubois, die vanaf eind 1718 de touwtjes van maarschalk d’Huxelles overnam, ook veel minder actief van Rossi om hierover verslag te blijven uitbrengen. Niettemin gaven de beschrijvingen die Rossi gebruikte op de sporadische momenten waarop hij wel over de Fransgezinde sentimenten praatte, weg dat hij nog steeds niet uitsloot dat de Nederlanden ooit weer onder Frans gezag zouden komen te vallen. Zo schreef hij in september 1720 als aanvulling op een brief van Du Coudray:

*“Jen’ay rien à y ajouter, non plus qu’à ce qu’il temoigne du mecontentement de ces peuples et de leur penchant à se soustraire à la domination de la maison d’Autriche. Puisqu’outre ce que j’ay eû l’honneur de vous en dire en plusieurs occasions, je ne doute pas que vous n’ayez sceû le compte plus estendu que j’ay eû celle d’en rendre aussy plusieurs fois avant votre avenement au ministère, par lequel j’ay fait remarquer leur raison d’interest tant publique que particuliere, sont de preferer la domination du Roi à celle de tout autre puissance.”*¹⁵³

Het bespreken van de ontevredenheid in de Oostenrijkse Nederlanden door Rossi is een belangrijke constante voor de hele periode van *la Régence*, maar in bepaalde periodes – zoals in 1717-1718 en in de hierna volgende periode van 1722 tot 1723 – gebeurde dit frequenter dan andere. In deze periode tussen 1719 en 1721 wordt aan de ontevreden of Fransgezinde sentimenten in de Nederlanden iets minder aandacht besteed en wordt over de Franse ambities in de Zuidelijke Nederlanden niet erg openlijk gesproken. Dit wil echter allerm minst zeggen dat de Franse territoriale interesse in de Nederlanden was uitgestorven, zoals we in het laatste hoofdstuk van deze masterscriptie zullen aantonen. In de laatste

¹⁵¹ Rossi, Brussel, 18 juni 1720, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 81, f. 76r.

¹⁵² Dubois, Parijs, 14 maart 1721, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 84, f. 16r-164v.

¹⁵³ Rossi, Brussel, 17 september 1720, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 81, f. 209r-v.

jaren van *la Régence* zouden de expansieve aspiraties namelijk explicieter – en bijzonder veel concreter – worden uitgedrukt.

3.2.3 De economische zeepbel van John Law en vrees voor de Oostendse Compagnie

In 1720 en 1721 was de economische situatie in Frankrijk allerminst voorspoedig te noemen. Even had Frankrijk een florerende economie gekend, door het financiële beleid van de Schotse John Law, maar in mei 1720 zou de volledige instorting van diens precaire economische systeem de Franse staatskas opnieuw een flinke slag toedienen. In combinatie met die povere Franse schatkist, zouden de economische pesterijen van het Oostenrijkse bestuur in de Nederlanden en vooral de stijgende economische activiteit in Oostende, de Franse politici steeds meer zorgen baren. Een beknopt overzicht van de bloei en neergang van het zogenaamde *système de Law*, dat voor enkele voorspoedige jaren had zorgde tijdens *la Régence*, is hier op zijn plaats.

De in Londen ter dood veroordeelde econoom Law had in de jaren voor de oprichting van zijn Franse staatsbank reeds doorheen Europa rondgezworven om overheden te overtuigen een bank te mogen oprichten en een nieuw soort (fiduciair) betaalmiddel in te voeren om de grillige goud- en zilverkoersen te vervangen.¹⁵⁴ Over dit systeem had hij in 1705 een eigen werk gepubliceerd, "*Money and Trade*"¹⁵⁵, en had hij een voorstel ingediend bij het Schotse parlement, dat dit verwierp. In Frankrijk daarentegen, vond hij wel een geïnteresseerd publiek. Zoals doorheen deze masterscriptie reeds meermaals aangehaald, verkeerde de Franse schatkist in erbarmelijke staat in de jaren na de Spaanse Successieoorlog. Bij uitbreiding kan eigenlijk gezegd worden dat die Franse staatsschuld een chronisch probleem was doorheen de gehele 18e eeuw, enkele korte periodes – zoals de efemere economische hausse onder Law – uitgezonderd. De Franse staat spendeerde meer dan het eigenlijk maar ontving aan belastingen, met enorme militaire investeringen als één van de grootste kosten.

Naast een politiek en diplomatiek herstelproces, moest de Regent gedurende zijn regime dus ook een economische reparatie van het Franse koninkrijk zien te verwezenlijken. Hiervoor was John Law de juiste man op het juiste moment, gezien de beloftes van voorspoed en welvaart die hij met zijn economisch systeem maakte. Een eerste voorstel voor het oprichten van een staatsbank in oktober 1715, net na het aantreden van de hertog van Orléans als regent, werd nog verworpen, maar Law kreeg wel de toestemming een privé-bank op te richten. In mei 1716 werd de *Banque Générale* opgericht. De bank, waarvan het kapitaal voor driekwart uit obligaties en schuldbrieven bestond, vaardigde ook bankbiljetten uit.¹⁵⁶ Law richtte zich niet enkel op het binnenlandse economische systeem, hij koppelde er ook de exploitatie in de Franse kolonies aan. In 1717 richtte hij de Mississippi Compagnie, officieel de *Compagnie d'Occident*, op. Die compagnie, die de exploitatie van Louisiana in Nieuw-Frankrijk voorzag, werd

¹⁵⁴ VELDE, François R. "John Law's System." In: *The American Economic Review*, 2007, 97 (2), p. 276.

¹⁵⁵ Oorspronkelijke uitgave: LAW, John. *Money and Trade considered: with a proposal for supplying the nation with money*. Edinburgh, Andrew Anderson, 1705, 244p.

¹⁵⁶ DUPILET, Alexandre. *Le Cardinal Dubois*. p. 216.

gekoppeld aan de *Banque Générale* en na een succesvolle promotiecampagne nam de interesse in aandelen van de Mississippi Compagnie spoedig toe.

Door het succes van Laws ondernemingen werd – op zijn verzoek – de private *Banque Générale* eind 1718 genationaliseerd in de *Banque Royale*, waardoor de door Law uitgegeven biljetten het wettig betaalmiddel werden. De *Compagnie d'Occident* werd in juli 1719 omgedoopt tot de *Compagnie des Indes Orientales* en bemachtigde op den duur het monopolie op de volledige Franse overzeese handel. De koersen van Laws aandelen gingen enkel nog maar in stijgende lijn en de Franse staatsschuld leek bijna afgelost. Bovendien kon de oorlog van de Quadruple Alliantie dankzij die economische hausse in 1719 en begin 1720 vrijwel probleemloos worden gefinancierd.¹⁵⁷ Begin 1720 zouden de staatsbank en de Indische compagnie fusionneren en wordt Law tevens benoemd tot *contrôleur général des Finances*.

Via het systeem van Law was Frankrijk dus uit zijn schulden geraakt, maar door de enorme speculatie waaraan de aandelen van de Compagnie onderhevig waren, was veel te veel papieren geld in omloop gebracht. Om die inflatie op te lossen, moest Law overgaan tot het devalueren van de bankbiljetten, wat het vertrouwen van de bevolking in Laws systeem verpulverde. De prijs van aandelen stortte ineen en de bank werd overrompeld. In mei 1720 werd de omvang van de zogenaamde “Mississippi-zeepbel” finaal duidelijk, Law kwam langs alle kanten onder vuur te liggen en enkele maanden later zou hij door de Regent naar Rome worden verbannen. In augustus besliste men om de bank te sluiten, maar de *Compagnie des Indes* te laten bestaan. Daarnaast moesten papieren bankbiljetten progressief uit de omloop worden gehaald en werden goud- en zilvermunten opnieuw het officiële betaalmiddel.¹⁵⁸

Het financiële debacle in Frankrijk kende z'n Engelse tegenhanger in de zogenaamde *South Sea Affair*, die tussen 1720 en 1721 een hoogtepunt bereikte en ook onder de noemer van de “Zuidzee bubbel” de geschiedenisboeken zou ingaan. De economische ontwikkelingen in Frankrijk werden door de andere Europese grootmachten trouwens op de voet gevolgd. Zo keek ook de markies van Prié vanuit de Oostenrijkse Nederlanden afwisselend met verbazing en met wantrouwen naar het door Law geconstrueerde systeem in Frankrijk.¹⁵⁹ Dubois heeft het met betrekking tot de schokabsorptie na de ineenstorting van het systeem in augustus 1720 over “*l'arrangement de nos finances, qui tranquillise tout le monde*”¹⁶⁰.

Frankrijk verkeerde vanaf de zomer van 1720 dus opnieuw in een economische laagconjunctuur, die er gedurende de resterende jaren van *la Régence* niet bijzonder veel gunstiger op zou worden. Specifiek in relatie met de Oostenrijkse Nederlanden komt daar bovendien bij dat vanwege het keizerlijke bestuur nog steeds een aanhoudende boycot van de Franse handel met Luik, de Republiek en de Duitse staten werd geïnstigeerd, via de grensbureaus in St.-Hubert en Falmignoul. Die kwestie blijft de gemoederen bij de Franse handelaars, evenals de gezanten in de Nederlanden, dan ook herhaaldelijk verhitten. Een andere –

¹⁵⁷ VELDE, François R. “John Law's System.”, p. 277.

¹⁵⁸ DHONDT, Frederik. *Balance of Power and Norm Hierarchy*. p. 167.

¹⁵⁹ VAN GELDER, Klaas. *Regime change at a distance*. p. 288.

¹⁶⁰ Dubois, Parijs, 12 augustus 1720, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 81, f. 131r.

nog belangrijkere – kwestie die de Franse economie bedreigde, waren de steeds concreter wordende ontwikkelingen in Oostende voor de oprichting van een Indische compagnie. Die *Generale Keizerlijke en Koninklijke Indische Compagnie* zou uiteindelijk pas officieel worden opgericht in december 1722, maar de economische activiteiten van de Oostendse haven namen in de jaren daarvoor onafgebroken toe, met enkele commerciële expedities die reeds vanuit de haven waren vertrokken.

Met de eigen Franse *Compagnie des Indes* op het randje van bankroet, was de mogelijkheid van een handelscompagnie in Oostende, op minder dan 50 kilometer van de Franse grens, een steeds groter wordende bron van ongerustheid in Parijs. Zoals reeds eerder vermeld, werd in juli 1720 een Franse geheime gezant, Du Coudray, permanent naar Oostende gezonden, om er de boel in de gaten te houden en frequent verslag uit te brengen aan de markies van Rossi in Brussel. Die voegde kopieën van Du Coudrays verslaggeving toe aan zijn eigen correspondentie met Dubois in Parijs. Daarnaast circuleerden vanaf 1720 ook opnieuw ideeën voor het installeren van een Franse consul in de Oostendse haven.

In een anonieme *mémoire* van de *Conseil de la Marine* in februari 1720, heeft men het over de recente beslissing van Engeland om een consul in Oostende aan te stellen en over het belang van zo'n diplomaat in dienst van Frankrijk in die havenstad.¹⁶¹ Reeds in april 1715 had Frankrijk – toen nog onder het bestuur van Lodewijk XIV – hier het belang van ingezien en was de heer Picon de Leze in de hoedanigheid van *commissaire de la Marine* naar Oostende gestuurd. Diens aanwezigheid werd toen echter niet gesmaakt door de Franse handelaar en avonturier Gollet de la Merveille, die op dat moment in Oostende een handelsexpeditie aan het voorbereiden was. Gezien die Picon de Leze Franse handelaars verbood om schepen onder Oostenrijkse vlag uit te rusten voor handelsondernemingen, zou de la Merveille er voor gezorgd hebben dat Picon de Leze terug werd gehaald naar Parijs.

In 1720, nadat Engeland op haar beurt een consul had aangesteld in Oostende, kwam het idee ook in Frankrijk opnieuw aan de oppervlakte. Zo'n consul zou, volgens voornoemde *mémoire* van de *Conseil de la Marine*, enerzijds kunnen waken over de belangen van de Franse natie en de handel en zeevaart van Franse onderdanen; en anderzijds diende die te verhinderen dat marine-officiers of matrozen uit Duinkerke – of andere Franse havens – deserteerden om bij de nieuwe compagnie in Oostende in dienst te treden. Het verlies van Franse onderdanen aan de handelsactiviteiten in Oostende, zo blijkt uit de bronnen voor quasi de hele periode, bleek een diep gewortelde angst bij het Franse bestuur.

Wanneer Du Coudray in juli 1721 vernam dat in één van de voorstellen voor de oprichting van de Oostendse Compagnie een clausule was geïntegreerd die stelde dat geen enkele buitenlandse onderdaan belangen zou mogen hebben in de compagnie (en er dus geen aandelen zouden worden mogen verkocht aan vreemde investeerders), sprak hij dan ook expliciet zijn hoop uit dat die clausule doorgevoerd zou

¹⁶¹ Anonieme *mémoire* *Conseil de la Marine*, Parijs, februari 1720, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 83, f. 15r-v.

worden, want *“cela empechera les francois de s’interessar dans cette compagnie et les obligera de s’attacher au commerce du Royaume au lieu de faire valloir celluy cy”*¹⁶².

Doorheen 1720 en 1721 werd regelmatig over de voordelen van zo’n Franse consul gereflecteerd. Zo stelde Du Coudray bovendien zichzelf voor om die functie waar te nemen, maar voorlopig werd nog niemand officieel benoemd.¹⁶³ Hierdoor bleef Du Coudray louter in de hoedanigheid van een geheime gezant Parijs op de hoogte houden over de ontwikkelingen in Oostende. Hij moest in opdracht van Rossi enerzijds proberen te achterhalen welke Franse handelaars specifiek betrokken waren in de Oostendse handel, gezien dit erg ongunstig was voor de Franse handel, en anderzijds kreeg hij ook de opdracht mee om gedetailleerd verslag uit te brengen van de werken in de haven van Oostende. Dit was uiteraard uit commerciële overwegingen, maar vermoedelijk was hier ook enige militaire interesse mee gemoeid. In deze periode kwam die nog niet echt expliciet aan bod, maar in 1722 zou Du Coudray wel een uitvoerig en minitueus uiteengezet militair veroveringsplan voor de haven van Oostende aan Parijs bezorgen. Hierop kom ik in het laatste hoofdstuk van deze masterscriptie terug. In die laatste maanden van *la Régence* worden die Franse ambities in de Nederlanden namelijk explicieter gemanifesteerd.

Naast de directe verslaggeving ter plaatse door Du Coudray, werd ook tussen Rossi en Dubois steeds meer gereflecteerd over de betekenis van de compagnie voor de internationale politiek, zowel voor de positie van Karel VI, als voor deze van andere Europese grootmachten. Het was namelijk duidelijk dat ook de andere Europese handelsnaties, met de twee zeemachten Engeland en de Republiek op kop, allerm minst gediend waren met de plannen voor een keizerlijke handelscompagnie in Oostende. Karel VI zat bovendien al in een nogal geïsoleerde internationale positie door de Triple Alliantie van Frankrijk, Engeland en Spanje uit juni 1721. De oprichting van de Oostendse Compagnie eind 1722 zou Oostenrijk zonodig nog meer van haar traditionele bondgenoten afzonderen.

Die trokken namelijk ongelofelijk hevig in het verweer tegen de rechten van de keizer om koloniale handelsondernemingen op te richten.¹⁶⁴ Du Coudray zou eind 1721 pleitten voor een vereniging van alle Europese grootmachten tegen de keizer: *“pour faire echouer leurs desseins a ces egards dez le commencement, il seroit ce semble à propos de traverser leur negoce à la coste d’Afrique, ce qui sera facile sy les principales puissances de l’Europe qui y ont des etablissements veullent s’unir, ou s’entendre, comme elles ont interest de faire”*¹⁶⁵. De houding van Du Coudray was in 1721 dus erg vijandig en strijdvaardig, en pleittte voor het actief saboteren van de Oostendse initiatieven op alle mogelijke manieren, door zich met alle Europese grootmachten tegen Oostenrijk te verenigen. Dubois zou echter een andere houding aannemen, die heel wat diplomatischer was. Hier kom ik in het laatste hoofdstuk in detail op terug.

¹⁶² Du Coudray, Oostende, 17 juli 1721, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 84, f. 307r.

¹⁶³ Du Coudray, Oostende, 21 juni 1721, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 84, f. 265r-269r.

¹⁶⁴ VAN GELDER, Klaas. *Regime change at a distance*. pp. 263-286.

¹⁶⁵ Du Coudray, Oostende, 3 september 1721, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 84, f. 351r-v.

Over de periode tussen 1720 en 1721 – en bij uitbreiding ook al enkele jaren daarvoor – kan geconcludeerd worden dat niet alleen vanwege Oostenrijk argwaan bestond. Ook vanwege Frankrijk ontwikkelde zich een hernieuwd wantrouwen jegens haar Habsburgse erfvijand aan de noordelijke grens van het koninkrijk. Dit bestond dan echter vooral uit een bezorgdheid omtrent de economische ondernemingen waarop het Oostenrijkse bestuur in de Nederlanden broedde, gezien Karel VI zich op politiek-diplomatiek vlak in een iets zwakkere positie bevond en dus geen al te directe bedreiging vormde op militair vlak. Op dat vlak was dan ook vooral het Oostenrijkse wantrouwen gegrond, gezien Frankrijk van de Spaanse Successieoorlog was hersteld en langzaam met hernieuwde en toenemende territoriale interesse naar haar bovenburen zou gaan kijken. Dit zullen we verder uitdiepen in het volgende en laatste hoofdstuk van deze masterscriptie.

3.3 Tussenconclusie

Officieel gezien waren Frankrijk en Oostenrijk tussen 1718 en 1720 elkaars bondgenoten via de Quadruple Alliantie. Wanneer we daarentegen naar de Frans-Oostenrijkse relaties in de Nederlanden kijken, lijkt die “*bonne intelligence que des interets forts accidentels ont cimenté*”¹⁶⁶ – zoals de markies van Prié die samenwerking in 1720 bestempelde – allerm minst een oprecht harmonieuze verstandhouding tussen Habsburg en Bourbon. In Frankrijk had de vijandigheid tegenover Habsburg zeker in 1718 nog welig getierd onder de Spaansgezinde hoge aristocratie in de raden van de *polysynodie*. De politieke macht van dat *vielle Cour* werd in september van dat jaar echter wel gekortwiekt, door de afschaffing van de *polysynodie*. Hierna nam de anglofiele Guillaume Dubois definitief de politieke touwtjes van het Franse buitenlandse beleid over van de pro-Spaanse maarschalk d’Huxelles. Dit wilde niet zeggen dat de anti-Oostenrijkse sentimenten in Parijs als sneeuw voor de zon verdwenen, maar de houders ervan verloren wel hun rechtstreekse invloed op de Franse internationale politiek.

Het beleid van Dubois had Frankrijk in 1718 dus via een alliantie tegen Spanje aan Engeland en Oostenrijk gebonden, maar het wederzijdse wantrouwen tussen Frankrijk en Oostenrijk bleef in de Nederlanden voortdurend bestaan, zo niet toenemen. Vanwege Oostenrijk manifesteerde zich zeker vanaf eind 1719 een sterke argwaan voor het zich herstellende Frankrijk, dat financieel en militair uit het door de Spaanse Successieoorlog veroorzaakte dal was geklommen. Zowel de markies van Prié in Brussel, als Oostenrijks ambassadeur Pentterriedter in Parijs, drukten hun angst voor de Franse ambities met de Oostenrijkse Nederlanden uit. Daarnaast gingen in de Nederlanden regelmatig geruchten over militaire voorbereidingen in Frankrijk de ronde. Na 1721 zou dit wantrouwen van Oostenrijk zo’n hoogtepunt bereiken, dat werkelijk intensiever aan de militaire verdedigingswerken en de troepenverdeling in de Nederlanden zou worden gewerkt, maar dit zal vooral in het laatste hoofdstuk verder toegelicht worden.

Wel kunnen we stellen dat het Oostenrijkse wantrouwen niet geheel onterecht was. Dat Rossi tussen 1718 en 1720 met argusogen – en vaak met enthousiasme – bleef opvolgen hoe de ontevredenheid in de Nederlanden jegens het Oostenrijkse bestuur zich ontwikkelde, is veelbetekenend. Dat de Franse correspondenten nog niet over concrete territoriale ondernemingen spraken, betekende niet dat dit in de laatste jaren van *la Régence* niet meer kon gebeuren. Zoals we in het volgende hoofdstuk zullen zien, werd die territoriale interesse van Frankrijk in de Nederlanden tijdens de laatste maanden van het regentschap van Filips van Orléans namelijk wel degelijk weer expliciet vernoemd.

Vanwege Frankrijk was er in deze periode niet alleen die onderhuids aanwakkerende ambitie met betrekking tot de Oostenrijkse Nederlanden, maar was er toch ook enige argwaan jegens de economische ontwikkelingen die er plaatsvonden. Zelf verkeerde de Franse schatkist, na een kortstondig welvarend intermezzo onder het systeem van Law, vanaf de tweede helft van 1720 opnieuw in erbarmelijke staat. Ook de nationale koloniale handelscompagnie, de *Compagnie des Indes*, verkeerde op de rand van bankroet. In de Oostenrijkse Nederlanden werden via de haven van Oostende daarentegen succesvolle

¹⁶⁶ Prié, Brussel, 2 maart 1720, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 83, f. 22v-23r.

handelsondernemingen opgestart en werden er steeds concretere plannen voor een keizerlijke compagnie op tafel gelegd bij de markies van Prié. Omwille van die Franse bezorgdheid hieromtrent, werd in juli 1720 dan ook een geheime gezant naar Oostende gezonden en kwamen steeds meer stemmen op om een officiële Franse consul in de haven te installeren.

Tussen 1718 en 1720 kon ondanks de Quadruple Alliantie dus allesbehalve van een werkelijke toenadering tussen de Regent en de keizer gesproken worden. De Frans-Spaanse toenadering in 1721, bevestigd met een conventie in Madrid in maart 1721, en de daaropvolgende toetreding van Engeland in die “aangepaste” Triple Alliantie in juni 1721, zou een nog zwaardere hypotheek leggen op een goeie verstandhouding tussen Frankrijk en Oostenrijk. De Regent was sterker uit de oorlog van de Quadruple Alliantie gekomen dan Karel VI, Frankrijk bevond zich politiek en militair opnieuw in een solide positie. Waar de Quadruple Alliantie tegen Filips V had gediend, dienden de noordelijke (Britse) en zuidelijke (Spaanse) allianties van Frankrijk om de keizer diplomatiek te verzwakken. Ondanks het door Dubois volgehouden discours van de *bonne intelligence* tussen de Regent en de keizer, zonken de diplomatieke temperaturen van de Frans-Oostenrijkse verstandhouding in 1721 verder onder het vriespunt.

De internationale isolatie van Oostenrijk zou hierna enkel nog meer in de hand worden gewerkt door de oprichting van de keizerlijke handelscompagnie in Oostende, die door nagenoeg elke Europese grootmacht op protest zou worden onthaald. Door haar diplomatieke isolatie op het Europese schaakbord gedroeg het Oostenrijkse bestuur in de Nederlanden zich ten opzichte van Frankrijk enigszins als een kat in het nauw. Zo werden in 1720 onder het voorwendsel van de pestepidemie in de Provence uiterst rigoureuze economische maatregelen tegen Frankrijk genomen, die de handel van Franse onderdanen saboteerden. Kort na de ondertekening van de Triple Alliantie tussen Frankrijk, Engeland en Spanje werden die maatregelen niet toevallig opnieuw hevig aangescherpt.

Ondanks het feit dat Europa na de oorlog van de Quadruple Alliantie enige tijd geen grote oorlogen meer zou kennen, werd dus wel degelijk een drukke machtsstrijd gevoerd, hetzij onder diplomaten aan de Europese hoven, en niet door soldaten in veldslagen. In het succes van het vredescongres in Cambrai werd maar erg weinig vertrouwen geplaatst, vooral vanwege Oostenrijk, dat vanuit een diplomatiek zwakkere positie naar de onderhandelingstafel zou trekken. Naarmate het einde van Filips' regentschap in Frankrijk naderde, zou de vrees in de Oostenrijkse Nederlanden voor een nieuwe Europese oorlog herhaaldelijk in de correspondentie van Rossi worden vermeld. De Frans-Habsburgse relaties evolueerden van 1718 tot begin 1722 dus van een gespannen rust naar een aanwakkerende onvrede, die er in de laatste maanden van *la Régence* enkel maar merkbaarder op zou worden. Hiermee gepaard, zouden ook de territoriale ambities in de Zuidelijke Nederlanden opnieuw expliciet in de Franse correspondentie worden besproken.

4. Het herstelde Frankrijk en een geïsoleerd Oostenrijk in een geapaiseerd Europa: oude ambities opnieuw aan de oppervlakte (1722-1723)

4.1 Aangescherpte militaire verdediging in de Oostenrijkse Nederlanden

In de voorgaande hoofdstukken werd ondertussen al voldoende duidelijk dat Frankrijk door Oostenrijk en het bestuur in de Nederlanden – en bij uitbreiding ook door andere Europese grootmachten – opnieuw als een bedreigende militaire natie werd beschouwd. Die bezorgdheid zou tijdens de laatste maanden van het regentschap van de hertog van Orléans onmiskenbaar tot een hoogtepunt komen. Niet geheel onterecht, gezien parallel met die bekommernis, de Franse ambities in de Oostenrijkse Nederlanden ook opvallend veel en nadrukkelijker werden besproken in de correspondentie tussen Frankrijk en haar gezanten in de Nederlanden. Op die laatste ontwikkeling wordt in het tweede deel van dit hoofdstuk ingezoomd, eerst zal worden besproken hoe de Oostenrijkse argwaan zich concreet manifesteerde na 1721.

In deze periode verliepen de internationale relaties in het algemeen relatief gespannen. Ondanks het einde van de oorlog van de Quadruple Alliantie en het geplande vredescongres in Cambrai, was er tussen de Europese grootmachten allesbehalve een algemeen vertrouwen of politieke gemoedsrust waar te nemen. De Bourbon-hereniging in 1721 had de keizer een onontkoombaar gevoel van isolatie bezorgd, dat tijdens de resterende maanden van *la Régence* permanent merkbaar zou zijn. In augustus 1722 werd, na het eerder geplande dubbelhuwelijk in 1721, bovendien nog een bijkomstig Frans-Spaans huwelijk bekrachtigd, tussen Don Carlos en Mademoiselle de Beaujolais, de tweede dochter van de Regent. Dit huwelijk werd door Oostenrijk als een regelrechte provocatie ervaren. Pendterriedter, lid van de Oostenrijkse delegatie in Cambrai en voorheen Oostenrijks ambassadeur in Parijs, reageerde op dat nieuws met de veelbetekenende woorden “*Hé bien, vive la guerre!*”.¹⁶⁷

In Wenen heerste er dus heel wat argwaan omtrent mogelijke Frans-Spaanse ondernemingen en vreesde men voor een internationale coalitie tegen Oostenrijk. Daarnaast kreeg de keizer ook heel wat tegenstand van Engeland en de Republiek met betrekking tot de oprichting van de Oostendse Compagnie. Het congres in Cambrai, waar men overigens nog niet eens officieel met de onderhandelingen was begonnen, verliep dan ook niet in een uitermate aimabele sfeer. Zoals eerder reeds vermeld, manifesteerde de onmin zich onder andere in protocollair gevit omtrent de expectatieve investituur van Don Carlos in Parma-Piacenza en Toscane. De ontvangst van die investituursbrieven zou door Dubois in december 1722 als noodzakelijke voorwaarde worden gesteld voor de opening van de conferentie. Al bij al zou het echter nog een tijdje duren voor die investituursbrieven werkelijk in Cambrai zouden aankomen, waardoor Dubois op 7 augustus 1723 een ultimatum stelde aan Wenen en verklaarde dat verder uitstel een algemene Europese oorlog betekende.¹⁶⁸ Die bilaterale discussies over de expectatieve investituur werden

¹⁶⁷ DHONDT, Frederik. *Balance of Power and Norm Hierarchy*. p. 199.

¹⁶⁸ *Ibidem*. p. 202.

pas in november 1723 finaal afgehandeld. Veel meer dan een vredesconferentie, zou het congres in Cambrai –in de maanden vóór de werkelijke onderhandelingen in 1724 – vooral een plek van zinderende politieke spanningen zijn. Voor Filips V was het bovenal een gelegenheid om zijn belangen in Italië, en vooral deze van zijn zoon Don Carlos, tegenover de keizer op te eisen. Dit zorgde voor voortdurende onmiskenbare spanning tussen de Spaanse en Oostenrijkse delegaties. Daarnaast had de Franse delegatie, die samen met deze van Engeland officieel de bemiddelingsrol waarnam in Cambrai, bovendien de instructie meegekregen om de Spaanse eisen verder uit te voeren.

Die diplomatieke isolatie van Oostenrijk in Cambrai, waar de internationale machtsverhoudingen zich op kleine schaal manifesteerden, ging gepaard met een opwelling van Oostenrijks wantrouwen, niet alleen in Wenen, maar evenzeer in Brussel. Het is binnen dit internationale perspectief dat Rossi in het voorjaar van 1722 meermaals berichtte dat in de Nederlanden steeds meer vermoedens heersten dat er mogelijk een nieuwe oorlog zat aan te komen. In april zou Prié naar Wenen schrijven over zijn bezorgdheid omtrent de verdediging van de Nederlanden, die volgens hem binnen de 3 à 4 maanden volledig onder Franse bezetting zouden vallen als het tot een oorlog tegen Frankrijk zou komen.¹⁶⁹ Dat was mogelijk zelfs nog een hoopvolle schatting. In de inleidende contextualisering werd reeds benadrukt hoe de Barrière, die net als functie had de Zuidelijke Nederlanden tegen militaire ondernemingen vanwege Frankrijk te beschermen, militair helemaal niet zo pertinent was. De defensieve capaciteit ervan zou niet voldoende geweest zijn om de Nederlanden werkelijk tegen een Franse inval te beschermen.

Vanaf 1722 deden ook geruchten de ronde dat Spanje allerm minst van plan was de stipulaties van het verdrag van de Quadruple Alliantie te volgen en dat Karel VI weldra in een nieuwe oorlog tegen Spanje, en ditmaal ook tegen Frankrijk zou terechtkomen.¹⁷⁰ Prié kreeg van Wenen dan ook orders om de verdedigingswerken in de Oostenrijkse Nederlanden te herstellen en het land in opperste staat van verdediging te brengen. Zo werd hem in mei een eerste maal opgedragen om herstellingen aan de vestingwerken in Bergen en Charlemont te laten uitvoeren.¹⁷¹ Eind 1722 schreef Rossi tevens dat zijn gezant in de grensregio van de Oostenrijkse Nederlanden, de heer Thirion, berichtte dat de maatregelen tegen verrassingen aan de grens met Frankrijk al zo ver gingen, dat de poorten slechts van tien uur 's ochtends tot half vier 's namiddags geopend werden.¹⁷² Daarnaast werden in dezelfde periode ook werken uitgevoerd in Oostende, die lieten uitschijnen dat een forser garnizoen in de stad gelegerd zou worden.¹⁷³

De verscherping van de verdedigingsmaatregelen ging ook in het voorjaar van 1723 door, met een herhaald order van Wenen om de grensplaatsen van de Oostenrijkse Nederlanden met Frankrijk in staat van verdediging te stellen en hen van proviand en munitie te voorzien. Gezien de erbarmelijke staatsfinanciën van de Nederlanden in de eerste jaren onder Oostenrijks bestuur, werden die

¹⁶⁹ Rossi, Brussel, 8 april 1722, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 85, f. 94r-95v.

¹⁷⁰ Rossi, Brussel, 29 april 1722, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 85, f. 116r-118r.

¹⁷¹ Rossi, Brussel, 6 mei 1722, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 85, f. 124r-125v.

¹⁷² Rossi, Brussel, 23 december 1722, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 86, f. 224r-226r.

¹⁷³ Du Coudray, Oostende, 24 december 1722, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 86, f. 228r-232r.

verdedigingsmaatregelen echter gemakkelijker van op afstand opgelegd door Wenen, dan concreet uitgevoerd ter plaatse. Die afstand tussen het bestuur in Brussel en het keizerlijke hof in Wenen, en de complicaties die dit in de eerste jaren van het Oostenrijkse bewind in de Nederlanden met zich mee bracht, worden overigens uitgebreid behandeld in het in 2016 verschenen boek van Klaas van Gelder, *“Regime change at a distance”*. Ook op het financiële beleid van het Oostenrijkse bestuur wordt in dat werk uitvoerig ingegaan.¹⁷⁴

Ondanks de niet altijd even evidente tenuitvoerlegging van de verdedigingsmaatregelen, bleven wel voortdurend nieuwe maatregelen komen. Vanaf het voorjaar van 1723 werd steeds meer druk gezet achter de verdedigingswerken, vooral in de barrièresteden Bergen en Charleroi. Een andere maatregel, die in maart van datzelfde jaar vanuit Wenen werd opgelegd, was de onmiddellijke vervanging van de grensgarnizoenen. Dit gebeurde al in maart in plaats van in mei, wanneer dit normaalgezien gebeurde. Bovendien, en nog belangrijker, kreeg Prié de specifieke instructie dat er moest gezorgd worden dat enkel Oostenrijkse troepen mochten gestationeerd worden op plaatsen die vlak aan Frankrijk grensden. De nationale troepen uit de Nederlanden dienden verder landinwaarts gelegd te worden.¹⁷⁵ Die laatste bepaling is erg veelzeggend voor de argwaan die er bij het Oostenrijkse bestuur heerste omtrent de mogelijks Fransgezinde sentimenten bij militaire officiers afkomstig uit de Nederlanden.

Het wantrouwen in de Oostenrijkse Nederlanden was ook bij de gezanten van de Republiek aanwezig. Ook de Republiek had in het najaar van 1722 herstellingen aan hun barrièrevestingen uitgevoerd. In maart 1723 berichtte Rossi over de verzameling van tarwe en haver en de vermeerdering van de cavalerie-regimenten in de barrièresteden met 10 paarden per compagnie.¹⁷⁶ Daarnaast werd door de Staten-Generaal eveneens erg veel druk gezet op de verdedigingswerken die in Namen waren gestart. Staatse ingenieurs onderzochten begin 1723 bijvoorbeeld of het mogelijk was om de burcht van Namen met een Maasarm te omringen en in de zomer bezochten gezanten van de Republiek de vestingen en magazijnen van de barrièresteden.¹⁷⁷

Men was dus niet enkel in Brussel, maar ook in Den Haag op zijn hoede voor een mogelijke oorlog. Naar de zomer van 1723 toe, werd die vrees enkel maar groter. Prié bezocht enkele forten en zond bovendien een volledige inventaris van alle versterkte vestingen in de Nederlanden naar Wenen. In juli kreeg hij, ondanks zijn tegenwerpingen over het gebrek aan geld, bovendien het bevel om zonder tijdverlies alle keizerlijke regimenten in de Nederlanden te rekruteren.¹⁷⁸ Over die aanpak van het Oostenrijkse bestuur oordeelde Rossi dat *“ces demarches ne laissent pas de paroître aux flamans de nouveaux signaux d’une guerre prochaine”*¹⁷⁹.

¹⁷⁴ VAN GELDER, Klaas. *Regime change at a distance*. hoofdstuk VII.

¹⁷⁵ Rossi, Brussel, 17 maart 1723, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 87, f. 132r-135v.

¹⁷⁶ Rossi, Brussel, 3 maart 1723, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 87, f. 109r-112r.

¹⁷⁷ Rossi, Brussel, 3 juli 1723, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 89, f. 9r-12r.

¹⁷⁸ Rossi, Brussel, 20 juli 1723, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 89, f. 39r-39r.

¹⁷⁹ Rossi, Brussel, 5 mei 1723, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 88, f. 37r.

Rossi volgde dit exponentieel stijgende Oostenrijkse wantrouwen op de voet en berichtte nauwgezet over alle militaire verdedigingsmaatregelen aan Versailles, waarheen de jonge Lodewijk XV in juni 1722 met zijn Hof was teruggekeerd.¹⁸⁰ Die verhuis beschouwt Alexandre Dupilet trouwens als een erg symbolische daad, parallel met het project van de hertog van Orléans en Dubois om meer autoritaire macht naar de Regent toe te trekken. In het proces van de politieke terugkeer naar een ludovicaans absolutisme, keerde men ook in de ruimte terug naar het toonbeeld en het theater van die absolutistische Franse monarchie onder de Zonnekoning. Met die stelling dat *la Régence* op politiek vlak een onmiddellijk voortvloeiende van het bestuur van Lodewijk XIV vormde, zeker vanaf 1718, zet Dupilet zich opnieuw af tegen het klassieke idee van een “vernieuwende” liberale *régence*, zoals die door Jules Michelet of Henri Leclercq werd voorgesteld.

Het wantrouwen jegens de steeds machtiger wordende Regent was tijdens de laatste maanden van *la Régence* dus groter dan ooit. Dit uitte zich in de Oostenrijkse Nederlanden ook in een enorm scepticisme ten opzichte van de opzet en het slagen van het congres van Cambrai. Dat congres zou achteraf gezien ook erg onsuccesvol blijken. Op basis van Rossi's verslaggeving wordt duidelijk dat dus ook vóór de onderhandelingen nog maar van start waren gegaan, in de Nederlanden maar weinig hoop op succes van dat congres leefde. Reeds begin 1722, enkele maanden na de Triple Alliantie van juli 1721, berichtte Rossi dat de graaf von Windischgrätz – een Oostenrijkse gezant in de Nederlanden – vermoedde dat Frankrijk en Spanje heimelijk veel meer overeenkwamen over de opening van een nieuwe oorlog, dan over de opening van de onderhandelingen.¹⁸¹ De vrees voor een onsuccesvol congres door sabotage vanwege de twee Bourbon-delegaties wordt veelvuldig door Rossi vermeld. Daarbij werd vaak toegevoegd dat, volgens heel wat personen in de Nederlanden, een vruchteloos congres zo goed als zeker een nieuwe Europese oorlog betekende.

In 1723 was die scepsis omtrent Cambrai alleen maar toegenomen. De Oostenrijkse graaf de Wrangel in Brussel drukte in januari naast zijn vrees voor een gefaald congres ook opnieuw de bezorgdheid uit omtrent de verdediging van de Nederlanden en de ergernis omwille van de financiële beperkingen die verdere verdedigingswerken onmogelijk maakten.¹⁸² Ook in de Republiek manifesteerde het wantrouwen zich in lage verwachtingen over het succes van het vredescongres in Cambrai. In een brief van Rossi uit maart 1723, beschrijft hij die Oostenrijkse en Staatse achterdocht omtrent de Franse intenties in Cambrai erg duidelijk:

“Monsieur le Marquis de Prié a écrit à la cour de Vienne, avoir des avis certains de Cambrai que si les plenipotentiaires d’Espagne y font des difficultés, ce n’est qu’à l’instigation de la France. Qu’il scait pareillement qu’on mande de Hollande à ce Ministre que S.A.R. ne sera rien moins que fa[...] de la rupture du Congres de Cambray et que cette rupture produise une guerre, parce qu’elle medite de faire la conquête des Paysbas pour lui estre donnés en

¹⁸⁰ DUPILET, Alexandre. *Le Cardinal Dubois*. p. 300.

¹⁸¹ Rossi, Brussel, 7 januari 1722, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 85, f. 10r-11v.

¹⁸² Rossi, Brussel, 6 januari 1722, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 87, f. 13r-14v.

souveraineté. Après avoir donné à Votre Eminence ces avis tels que je les ai reçus je ne dois pas non plus lui laisser ignorer que M. Pestors me parlât dernièrement par occasion à peu près dans ce sens, et qu'il ne répondit à toutes les raisons que je lui donnai pour le convaincre non seulement de l'envie sincère que le Roi et S.A.R. ont que le congrès de Cambray serve à affermir la tranquillité dans l'Europe, mais même de l'activité avec laquelle S.A.R. y contribue de tout son possible, que M. Pestors disje ne me répondis que par un souris qui ne laisse pas lieu de douter, qu'il n'est point du tout persuadé."¹⁸³

De vrees dat Frankrijk nog steeds sterke ambities had om de Zuidelijke Nederlanden te annexeren bij het Franse koninkrijk, door middel van een oorlog, bleef dus merkbaar aanwezig bij Oostenrijk en de Republiek. Naar het einde van 1723 toe, wanneer de hertog van Orléans na de dood van Dubois en de inwijding van Lodewijk XV nog enkele maanden de functie van eerste minister waarnam, werd die "*defiance inexprimable des desseins de la France*"¹⁸⁴ enkel maar sterker in concrete maatregelen en militaire verdedigingsacties omgezet. De insinuaties die in de Nederlanden werden gedaan omtrent de imminente dreiging die van Frankrijk uitging, waren volgens Rossi ook een manier van het Oostenrijkse bestuur in Brussel om de angst voor Frankrijk op te wekken in Wenen en duidelijk te maken dat de keizer de Republiek beter te vriend hield in verband met de Oostendse Compagnie.¹⁸⁵ Dit uiteraard omdat bij een eventuele Franse inval, de Staatse troepen onmisbaar waren voor de verdediging van de Oostenrijkse Nederlanden.

Het is nu uiteraard de vraag waar dit heel concrete wantrouwen vandaan kwam en hoe terecht het uiteindelijk zou zijn geweest. Wat waren de ultieme ambities of concrete intenties van Frankrijk in de Oostenrijkse Nederlanden tijdens de laatste maanden van Filips' regentschap en ministerschap? Zoals voorgaand reeds af en toe werd geïnsinueerd, zouden de historisch gegronde territoriale ambities van Frankrijk in het slotstuk van *la Régence* opnieuw meer aan de oppervlakte komen, wat kan verklaren waarom het wantrouwen jegens Frankrijk niet volledig ongegrond was. Ook zouden Franse gezanten in de Nederlanden een oorlog tegen de keizer niet volledig uitsluiten. Zo schrijft Du Coudray in juni 1723 dat "*sy le Congres de Cambray devenant infructueux, Sa Majesté se trouvoit obligée d'entrer en guerre contre l'Empereur*"¹⁸⁶. Du Coudray zou, evenals de markies van Rossi zelf, de nog steeds doorlevende ambitie om de Nederlanden te annexeren vanaf 1722 bovendien opnieuw expliciet in zijn brieven vernoemen. In het volgende deel van dit laatste hoofdstuk zal op de twee aspecten van die hernieuwde territoriale interesse worden ingegaan; enerzijds de toegenomen militaire prospectie en anderzijds de nadrukkelijke vermelding van de annexatie-ambities.

¹⁸³ Rossi, Brussel, 3 februari 1723, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 87, f. 77v-78r.

¹⁸⁴ Rossi, Brussel, 3 november 1723, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 90, f. 159r.

¹⁸⁵ Rossi, Brussel, 11 november 1723, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 90, f. 182r-187v.

¹⁸⁶ Du Coudray, Oostende, 16 juni 1723, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 88, f. 184r.

4.2 Heropleving van de Franse annexatie-ambities in de Oostenrijkse Nederlanden

Een eerste teken aan de wand dat Frankrijk mogelijk opnieuw sterkere interesse koesterde in een annexatie van de Zuidelijke Nederlanden, was de langzaam steeds frequentere consciëntieuze verslaggeving over alle militaire verdedigingswerken en voorbereidingen die in de Nederlanden werden uitgevoerd. Gedurende de voorgaande jaren van *la Régence* werd de verdediging van de Oostenrijkse Nederlanden namelijk niet uitermate frequent opgevolgd. Die toegenomen rapportage over de militaire situatie in de Nederlanden werd bovendien ook enkele malen expliciet door Versailles verzocht. Zo vroeg Dubois in mei 1722 van Rossi een gedetailleerd overzicht van de troepen die zich in de Nederlanden bevonden, zowel Oostenrijkse als Staatse, “*afin d’avoir une connoissance exacte des forces de nos voisins, pour connoitre par la leurs intentions*”¹⁸⁷. Daarnaast moest Rossi ook een uitgebreid inventaris opmaken van de staat van de Oostenrijkse Nederlanden; zoals het financiële bestuur, de administratieve organisatie etc.

Dubois, die in augustus 1722 zou worden benoemd tot eerste minster, een functie die sinds Mazarin niet meer was uitgeoefend, vroeg iets minder dan een jaar later zelfs heel concreet een plattegrond of tenminste een gedetailleerde omschrijving van de nieuwe verdedigingswerken in Namen, en dit zo snel mogelijk.¹⁸⁸ Dat verzoek kwam er vermoedelijk naar aanleiding van Rossi’s berichtgeving over de werken die door de Republiek werden uitgevoerd in die barrièrestad. Ondanks het feit dat Dubois die herstellingswerken, slechts als een voorzorgsmaatregel – en geen teken van naderende oorlog – beschouwde, vroeg hij één week later al opnieuw en met hevigere aandrang om een plattegrond of omschrijving op te sturen.¹⁸⁹

Die vraag van Dubois zorgde ervoor dat Rossi een geheime gezant, de heer de Woot de Trixhe, naar Namen zou sturen om er de gedetailleerde beschrijving van de verdedigingswerken te gaan opmaken.¹⁹⁰ Enkele dagen later al, ontving hij van die gezant de plannen van de werken, die hij in een bijlage met enkele bemerkings opstuurde. Over die werken in Namen oordeelde Rossi bovendien “*qu’il ne semble pas impossible qu’on le [Namur] gagnat si l’on avoit besoin de luy*”¹⁹¹. Rossi koppelde het rapporteren over de militaire herstellingswerken nu en dan aan strategische reflecties over de gevolgen die deze aanpassingen voor Frankrijk hadden. Die militaire verslaggeving van Rossi vond enerzijds plaats binnen het kader van het opvolgen van het groeiende wantrouwen in de Oostenrijkse Nederlanden en de defensieve maatregelen die bijgevolg werden getroffen; en anderzijds paste z’n verslaggeving ook binnen de steeds sluimerend aanwezig gebleven territoriale interesse in de Zuidelijke Nederlanden.

Die ambitie kwam vanaf 1722 opnieuw meer aan de oppervlakte, en werd uiteindelijk zelfs ondubbelzinnig bevestigd door enkele memoranda van Rossi en Du Coudray naar Versailles. De interesse

¹⁸⁷ Dubois, Parijs, 18 mei 1722, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 85, f. 130v.

¹⁸⁸ Dubois, Parijs, 19 maart 1723, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 87, f. 121r-128r.

¹⁸⁹ Dubois, Parijs, 26 maart 1723, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 87, f. 150r-153r.

¹⁹⁰ Rossi, Brussel, 26 maart 1723, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 87, f. 155r-167v.

¹⁹¹ Rossi, Brussel, 7 april 1723, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 87, f. 204r-v.

van Rossi voor de Fransgezindheid bij bepaalde figuren uit de hoge adel in de Oostenrijkse Nederlanden was opnieuw toegenomen. Aan die sentimenten had Rossi na 1719 wat minder aandacht geschonken. Daarvoor was de verslaggeving over de onrust in de Nederlanden als gevolg van de ontevredenheid jegens het Oostenrijkse bestuur vaak een aanleiding geweest om over die Fransgezinde sentimenten – en het mogelijke nut ervan voor Frankrijk – te reflecteren. Wel verdwijnen die sporadische vermeldingen van Fransgezindheid nooit volledig uit Rossi's brieven. Over het algemeen zien we doorheen de hele periode van *la Régence* af en toe meldingen ervan. Eerder dan een hernieuwing van verdwenen Franse territoriale ambities, was de opnieuw frequentere vermelding ervan, het terug aan de oppervlakte komen van steeds sluimerend aanwezig gebleven aspiraties.

Een tachtig pagina's tellende brief van Rossi uit augustus 1722, getiteld "*Relation des Paysbas*", zou uiteindelijk een eerste duidelijke indicatie geven dat de ambities van Frankrijk in de Nederlanden niet waren verdwenen.¹⁹² De aanleiding van de brief was het verzoek van Dubois in mei 1722 om een overzicht van de troepen in de Nederlanden en de algemene staat van de Oostenrijkse Nederlanden op te maken. Rossi ging echter verder dan wat Dubois hem had gevraagd. Na het grootste deel van de brief, waarin inderdaad gedetailleerde overzichten van de bestuurlijke, financiële en militaire stand van zaken werden gegeven; kwam Rossi namelijk bij de algemene sentimenten en de publieke opinie in de Nederlanden.

Hij benadrukte eerst en vooral hoe bij de bevolking nog steeds een heel sterk ongenoegen heerste met betrekking tot het Oostenrijkse bestuur, onder andere door de miskenning van stedelijke privileges, door de commerciële voordelen die aan de Republiek en Engeland werden toegekend en door de hoge bedden en subsidies die van de Staten werden gevraagd. Hierover concludeerde hij dat "*avec tout cecy, la dureté et la hauteur du Gouvernement Allemand acheve de degouter ces peuples de la domination de la Maison d'Autriche, qu'ils regardent comme un joug et un esclavage*"¹⁹³.

Van een schets van dat misnoegen bij de inwoners van de Oostenrijkse Nederlanden komt Rossi al snel opnieuw bij de bespreking van de blijvende Fransgezinde sentimenten bij de Zuid-Nederlandse adel. De rapportage over de ontevredenheid in de Nederlanden was vorige jaren – met een piek tijdens de woelige jaren 1717-1719 – reeds vaker een aanleiding geweest voor Rossi om er tegelijk de Franse sympathieën bij te behandelen. Hij concludeerde hierover in zijn "*Relation des Paysbas*" dat de bevolking, en voornamelijk de adel, nog steeds een hevige wens koesterde om onder heerschappij van Frankrijk te komen:

"Quoy qu'une grande partie de ces peuples aye encore de l'inclination pour l'Espagne, aussy bien que pour la personne de l'Electeur de Bavière, j'aye reconnu cependant à n'en pouvoir douter que les gens sensez, qui en font le plus grand nombre, continuënt de temoigner que la

¹⁹² Rossi, Brussel, 8 augustus 1722, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 85, f. 269r-309v.

¹⁹³ *Ibidem*, f. 303v.

domination du Roy leur seroit, aussy bien qu'à tout le Pays, incomparablement plus avantageuse qu'aucune autre."¹⁹⁴

Die nogal overdreven beschrijving van een quasi-algemeen aanwezig verlangen naar Franse overheersing moet uiteraard met een korrel zout worden genomen, maar de minutieuze aandacht van Rossi voor die sentimenten is wel veelzeggend. Die aandacht ging sinds kort ook opnieuw gepaard met het bespreken van de tactische voordelen die die sentimenten voor Frankrijk boden. Zo schreef hij reeds in februari 1722 dat de ontevredenheid in de Nederlanden zodanig groot was, dat zelfs de hertog d'Ursel, een vooraanstaand lid uit de hoge adel en de Raad van State, zijn misprijzen tegenover Wenen uitte.

Daarnaast beweerde d'Ursel letterlijk dat in het geval van een oorlog, de Nederlanden door die ontevredenheid moeiteloos in enkele dagen door Frankrijk onderworpen zouden kunnen worden, mits enkele toegiften aan de Republiek werden gedaan.¹⁹⁵ D'Ursels ontevredenheid jegens Oostenrijk kwam weliswaar voort uit een persoonlijke vete met de markies van Prié binnen de Raad van State, die binnen de algemenere context van spanning tussen de gevolmachtigd minister en de hoge adel paste.¹⁹⁶ Op d'Ursels uitspraken over de ontevredenheid in de Nederlanden en het gemak waarmee Frankrijk de regio zou kunnen veroveren reageerde Rossi veelbetekend: "*Je ne suis pas de l'avis de M Le Duc d'Ursel que pour parvenir a nous rendre maitres de ces pays cy, le Roy eut besoin des hollandois, y ayant d'autres mesures que celles que l'on pourroit prendre avec eux*"¹⁹⁷.

Rossi's militante discours werd heel wat explicieter naar de laatste maanden van *la Régence* toe, zo dus ook in zijn "*Relation des Paysbas*" aan Dubois in augustus 1722. Na zijn bespreking van de Fransgezinde sentimenten van de hoge adel in de Nederlanden, zou hij namelijk verdergaan met het schetsen van een mogelijk scenario waarin Frankrijk de Nederlanden zou kunnen of moeten overheersen:

*"En cas que les mesures que Son Altesse Royale prend avec tant de soins et de chaleur pour éloigner cette nouvelle guerre et pour affermir la tranquillité de l'Europe n'eussent pas le succes qu'elle en attend, et que par consequent, le Roy se trouvât dans la nécessité de prendre les armes pour s'opposer aux desseins ambitieux de la cour de Vienne et prevenir les coups de mauvaise foy qui luy sont assez ordinaires, je croy par une suite de mon zele pour le service de sa majesté, de mon attention de communiquer à V. Excellence une idée que j'ay formée aprez demeures reflexions, pour se rendre maistre de ces pays cy sans beaucoup de peine."*¹⁹⁸

In 1722 bleek – zoals in het begin van dit vierde hoofdstuk werd besproken – het Europese wantrouwen, evenals de scepsis ten opzichte van het slagen van de pacifistische doeleinden van Cambrai, enorm groot. Een nieuwe Europese oorlog werd daadwerkelijk als een mogelijk vooruitzicht beschouwd. Voor Rossi

¹⁹⁴ Rossi, Brussel, 8 augustus 1722, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 85, f. 304r.

¹⁹⁵ Rossi, Brussel, 5 februari 1722, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 85, f. 34r-36v.

¹⁹⁶ VAN GELDER, Klaas. *Regime change at a distance*. pp. 196-201.

¹⁹⁷ Rossi, Brussel, 5 februari 1722, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 85, f. 36r.

¹⁹⁸ *Ibidem*, f. 304v-305r.

vormde dit vermoedelijk dan ook de aanleiding om na de hierboven geciteerde reflectie in zijn "*Relation des Paysbas*" onmiddellijk te vervolgen met een volledig uitgekiend militair actieplan om doeltreffend en snel de Oostenrijkse Nederlanden te overmeesteren. Dat plan was hij naar eigen zeggen ook al langer aan het overpeinzen.

Specifiek zou Rossi ervoor pleiten om twee grote troepenformaties richting Brabant en Vlaanderen te laten marcheren om zo respectievelijk Brussel, Antwerpen en Mechelen; en Gent en Brugge te veroveren. Ze moesten de communicatie van de Republiek met de Zuid-Nederlandse grensvestingen afsluiten en ze moesten vooral snel te werk gaan, om Oostenrijk en de Republiek niet de tijd te gunnen de grensvestingen van extra mankracht en munitie te voorzien en de troepen in de Nederlanden in gereedheid te brengen. Rossi beschreef zelfs gedetailleerd hoeveel soldaten Frankrijk zou nodig hebben en in wat voor opstelling de troepen de respectievelijke provincies binnen moesten marcheren. Ook de haven van Oostende werd door Rossi als een derde invalsweg voorgesteld.

Met betrekking tot de haven van Oostende, werd er trouwens niet veel later door Rossi's gezant, Du Coudray, eveneens een gedetailleerd strategisch veroveringsplan opgesteld. In december 1722 stuurde Du Coudray een voorstel, getiteld "*Projet pour surprendre la ville d'Ostende*", naar Rossi, die het op zijn beurt aan Parijs overbracht.¹⁹⁹ Dat project was van toon erg gelijkaardig aan Rossi's actieplan, maar spitste zich specifiek toe op de verovering van Oostende. Du Coudray beschreef tot in de kleinste details hoe de stad overmeesterd diende te worden; van het ontschepen vanuit Duinkerke en het aantal manschappen dat voor de operatie nodig was, tot het nauwkeurige stappenplan om de stad binnen te geraken en uiteindelijk aan het stadhuis te eindigen en het garnizoen van de stad te overwinnen. Du Coudray beschouwde de verovering van Oostende als een gemakkelijke onderneming, die zo snel mogelijk diende uitgevoerd te worden indien het tussen een breuk zou komen tussen de keizer en de Regent.

Zowel het voorstel van Rossi, als dat van Du Coudray, toont aldus aan dat de Franse gezanten in de Nederlanden ook in vreedstijd erg concreet over de verovering van de Oostenrijkse Nederlanden reflecteerden. Een inval in de Nederlanden was dan ook één van de allereerste ondernemingen om uit te voeren indien het tot een nieuwe breuk tussen Habsburg en Bourbon zou komen, wat zeker in deze periode niet volledig werd uitgesloten. In het eerste deel van dit hoofdstuk werd die latente spanning in Europa, en hoe die zich in de Oostenrijkse Nederlanden in een permanent wantrouwen en aangescherpte verdedigingsmaatregelen tegenover Frankrijk manifesteerde, reeds uitvoerig behandeld. Dat wantrouwen blijkt op basis van deze documenten bijgevolg gerechtvaardigd. In tegenstelling tot de subtiele of ambiguë vermeldingen van een vaag verlangen om de Nederlanden ooit opnieuw onder Franse heerschappij te zien, zoals die gedurende het grootste deel van *la Régence* sporadisch voorkwamen in Rossi's correspondentie, worden hier expliciete voorstellen gedaan om de Oostenrijkse Nederlanden snel en doeltreffend militair te overmeesteren.

¹⁹⁹ Du Coudray, Oostende, december 1722, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 86, f. 257r-260r.

Uit beide memoranda kan dus worden afgeleid dat plannen voor een invasie van de Nederlanden ook tijdens het regentschap van de hertog van Orléans in het denken van bepaalde Franse politici circuleerde. Die vaststelling lijkt op het eerste gezicht misschien nog niet voldoende overtuigend om de anti-expansionistische these van Franse historici als Antoine en Bély volledig af te wijzen. Vaak wordt vanuit die hoek namelijk het argument gegeven dat het territoriaal verzadigde Frankrijk in de achttiende eeuw dan wel nog militaire invasies in de Nederlanden ondernam, maar dat dit louter vanuit defensieve overwegingen was. Die invallen in de Zuidelijke Nederlanden waren dan zogenaamd slechts tijdelijk, om het Franse *pré carré* tegen de Habsburgse dreiging vanuit het Noorden te verdedigen, en niet om de regio permanent bij het Franse koninkrijk te annexeren. Die these van pure “offensieve defensie” komt echter op wankelere fundamenten te staan door een andere brief van Du Coudray in december 1722, als vervolg op zijn project om Oostende te veroveren. Die brief, getiteld “*Projet d’un manifeste qui doit estre repandu dans le Paysbas Autrichien*”, toont namelijk aan dat verder werd gedacht dan louter de tijdelijke militaire bezetting van de Nederlanden.²⁰⁰

Het project dat Du Coudray voorstelde, betrof de verspreiding van een manifest, vlak nadat de Franse troepen de Oostenrijkse Nederlanden zouden hebben onderworpen en het land verder zouden binnentrekken. Dat manifest had een duidelijk doel:

*“On doit faire connoitre par ce manifeste que la plus part des provinces des Paysbas ayant estez autresfois sous la domination de la France, les roys predecesseurs de Sa Majesté n’ont pas laissé, depuis que ces provinces ont estez séparées de cette couronne, de regarder les peuples de ce Pays là en quelque facon comme leurs propres sujets, en leur accordans par tous les traittes de paix des avantages particuliers auxquels les autres nations etrangeres n’ont eu aucune part.”*²⁰¹

In dat manifest diende volgens Du Coudray dus expliciet vermeld te worden dat Frankrijk nooit had opgehouden met de inwoners van de Nederlanden als Franse onderdanen te beschouwen. Du Coudray ging daarna verder met allerhande vleierijen die de inwoners van de Nederlanden volgens hem graag wilden horen. Zo moest in het manifest bijvoorbeeld komen dat Lodewijk XIV tijdens de pacificatie van Utrecht steeds had geëist dat bij de overdracht van de Zuidelijke Nederlanden aan keizer Karel VI, nadrukkelijk werd vastgelegd dat de inwoners van de Nederlanden al hun privileges behielden. Het manifest moest vervolgens uitdrukken dat de Regent sinds de vredesverdragen echter met droefnis moest toezien hoe de privileges van de Zuid-Nederlandse burgers niet werden gerespecteerd door het Oostenrijkse bestuur.

Verder moest benadrukt worden hoe “*l’état du Royaume*” de Regent steeds verhinderd had om eerder actie te ondernemen en hem verplichtte om te wachten tot een geschikter moment om de wapens tegen de keizer op te nemen. Het manifest zou kortom in krachtige, vleierige bewoordingen duidelijk moeten

²⁰⁰ Du Coudray, Oostende, december 1722, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 86, f. 269r-271r.

²⁰¹ *Ibidem*, f. 269r-v.

maken dat Frankrijk met haar militaire inval in de eerste plaats het land kwam verlossen van het ondraaglijke juk van het keizerlijke bewind. Bovendien zou de Franse verlosser ervoor zorgen dat hun privileges wèl gevrijwaard werden en dat hen daarnaast ook andere, voornamelijk economische, voorrechten zouden worden verleend.

Dit project dat door Du Coudray werd uitgedacht, toont aldus aan hoe de ambities die in de hoofden van de Franse gezanten speelden, reeds verder gingen dan louter een tijdelijke bezetting van de Nederlanden. Het einddoel zou toch een duurzame annexatie van de Zuidelijke Nederlanden bij het Franse koninkrijk zijn en het was dan ook met dat oogmerk dat het manifest volgens Du Coudray verspreid diende te worden. Ook latere brieven van de Franse gezanten doen steeds meer uitschijnen hoe werkelijk verder gedacht werd dan de militaire verovering. Op 14 april haalde Rossi "*la manière de les gouverner*"²⁰² bijvoorbeeld opnieuw expliciet aan en benadrukte hij hoe Frankrijk erin kon slagen hun harten blijvend te veroveren door hun privileges te vrijwaren. Daarnaast werden ook de Fransgezinde sentimenten steeds meer besproken binnen het perspectief van een toekomstige inval of annexatie van de Oostenrijkse Nederlanden. Eind maart 1723 schrijft Rossi bijvoorbeeld dat hij nieuwe maatregelen zou hebben uitgedacht om toe te voegen aan het project van zijn "*Relation des Paysbas*" uit augustus 1722, om de inclinatie voor Frankrijk bij de Zuid-Nederlandse adel zinvoller te benutten.²⁰³ Hij bevestigde opnieuw frequenter de soliditeit en de – naar eigen zeggen – grote omvang van die Fransgezindheid en de voordelen die dit voor Frankrijk inhield.

De opvallend toegenomen militaire rapportage was een eerste subtiele indicatie van de Franse territoriale interesse in de Nederlanden, maar de nadrukkelijke vermelding van die annexatie-ambities door Rossi en Du Coudray zou dus finaal tegenspreken dat het expansionistische gedachtegoed bij Franse politici volledig verdwenen was. Dat is tenslotte ook niet erg verwonderlijk, gezien het slechts enkele jaren na het regime van Lodewijk XIV was en de Franse territoriale ambities met de Nederlanden onder diens bewind hun hoogtepunt hadden gekend. Bovendien was het ook onder zijn regime dat Rossi in dienst van Frankrijk was getreden.

Het feitelijke vervolg van de geschiedenis toont echter aan dat Frankrijk ondanks het voortleven van die ambities, tot aan de Napoleontische oorlogen begin 19^e eeuw niet meer officieel de Zuidelijke Nederlanden in het koninkrijk zou incorporeren. Tijdens de Oostenrijkse Successieoorlog zou Frankrijk de regio wel nog bezetten, maar bij de Vrede van Aken in 1748 zou Frankrijk de Nederlanden echter opnieuw afstaan. De masterscriptie van Pieterjan Schepens toonde in dat kader reeds aan hoe ook toen nog ideeën van gedeeltelijke of volledige annexatie hadden gecirculeerd, maar hoe strategische diplomatieke overwegingen er tenslotte voor zorgden dat de teruggave van de Nederlanden een vertrekpunt werd in de vredesonderhandelingen.²⁰⁴

²⁰² Rossi, Brussel, 14 april 1723, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 87, f. 233r.

²⁰³ Rossi, Brussel, 31 maart 1723, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 87, f. 181r-191r.

²⁰⁴ SCHEPENS, Pieterjan. *A Sketch of Policy*. pp. 140-141.

Ook binnen het kader van deze masterscriptie is het van belang om aan te stippen waarom gedurende *la Régence* niets concreets werd ondernomen, terwijl de ideeën over Franse overheersing in de Zuidelijke Nederlanden wel degelijk in het denken van Franse politici bleven rondhangen. Die ideeën waren namelijk niet enkel bij de Franse gezanten in de Nederlanden aanwezig, ook in Parijs circuleerden ze. Tegenover de uitgesproken houding van de Franse gezanten in de Oostenrijkse Nederlanden, staat echter wel een veel complexere attitude van eerste minister Dubois, die de eindbeslissingen over het Franse buitenlandse beleid nam.

We hebben reeds gezien dat in verband met het stijgende Europese wantrouwen en de frequente verslaggeving van Rossi over de militaire herstellingswerken in de Nederlanden, Dubois af en toe ook zelf had verzocht om een overzicht hiervan op te sturen. Maar ondanks die sporadische verzoeken om gedetailleerde militaire plannen over de verdediging van de Nederlanden op te sturen, hanteerde Dubois voorts wel altijd een discours dat consequent de *“tranquillité publique”* en de *“bonne intelligence”* tussen de Regent en de keizer benadrukte. In de houding van Dubois valt een soort tweespalt te bespeuren: enerzijds de argwaan tegenover die Habsburgse en Staatse militaire herstellingswerken aan de noordelijke grens van het Franse rijk, maar anderzijds ook het blijven propageren van de diplomatische hoop op een geweldloos bereiken van dat machtsevenwicht en van de Europese vrede.

Ook met betrekking tot de expliciete annexatie-ambities van de Franse gezanten in de Oostenrijkse Nederlanden, lijkt Dubois op het eerste gezicht relatief terughoudend. Waar Rossi en Du Coudray herhaaldelijk de geschikte voedingsbodem voor Franse overheersing in de Oostenrijkse Nederlanden beschreven om territoriale ambities te verwezenlijken, kwam daar vanwege Dubois vaak een matigende – of soms gewoon geen – reactie op. Hij benadrukte voortdurend hoe boven alles de vrede in Europa bewaard moest worden. Wat echter opvalt, is dat Dubois de Fransgezindheid – en de mogelijkheden die Frankrijk eruit kon halen – nochtans toch ook niet wilde zien uitdoven. In maart 1723 schreef hij dat hij enerzijds wilde dat de Fransgezinde leden uit de Zuid-Nederlandse hun sympathieën behielden, maar anderzijds mochten ze wel niet openlijk getoond worden, want *“si jamais il y avoit lieu d’en tirer quelque utilité pour le service de Sa Majesté, ce ne seroit qu’autant qu’elles seroient demeurées secretes”*²⁰⁵.

Niet veel later antwoordde Dubois overigens niet volledig afkeurend op Rossi’s brief van 31 maart, waarin die had geschreven dat hij nieuwe maatregelen zou hebben bedacht om beter gebruik te maken van de Fransgezinde sympathieën in de Oostenrijkse Nederlanden. Daarop schreef Dubois dat hij Rossi’s solide reflectie’s over die sympathieën loofde en dat hij een deel van zijn aandacht moest richten op het nauwkeurig observeren van wat in de Nederlanden werkelijk gebeurde, en een ander *“à imaginer les mesures propres à faire retirer [...] quelque fruit de ces memes dispositions, sur lesquelles neanmoins il ne faut former que de tres legeres esperances”*²⁰⁶. Dubois ging dus niet volledig mee in het ambitieuze discours van Rossi, die de Fransgezinde sentimenten als een garantie voor succes van een eventuele

²⁰⁵ Dubois, Versailles, 26 maart 1723, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 87, f. 150r.

²⁰⁶ Dubois, Versailles, 9 april 1723, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 87, f. 199r-v.

militaire invasie zag. Wel was Dubois erg opgetogen met de steunbetuigingen die Rossi bleef overbrengen. Zo schreef hij eind april dat:

“... c’est un avantage et une chose agréable que de pouvoir estre convaincu qu’à la premiere occasion on peut compter non seulement sur leurs concours à se donner un nouveau maitre, mais encore sur leur constance à demeurer sous la Domination du Roi s’ils y estoient une fois passés. [...] Il ne reste donc qu’à souhaiter que ces peuples persistent dans les sentimens ou ils sont jusqu’à ce que les conjonctures leur donnent lieu de les rendre effectifs.”²⁰⁷

Dubois was dus wel degelijk van mening dat de Fransgezinde sentimenten in de Nederlanden waardevol waren en in stand moesten worden gehouden voor mochten ze ooit van dienst kunnen zijn. Niettemin zag hij, in tegenstelling tot Rossi of Du Coudray, die sympathieën niet onmiddellijk van nut zijn in de nabije toekomst. Voor Dubois bleef de vrede in Europa boven alles primeren, wat hij tot aan zijn dood veelvuldig zou blijven herhalen. Zo schreef hij op 9 augustus 1723, één dag voor zijn overlijden, nog naar Rossi dat hij met diens reflecties over de Fransgezindheid in de Nederlanden – en wat Frankrijk ermee kon aanvangen – op dat moment niet zo heel veel was, *“puisque’elles seroient contraires au maintien de la paix, que Sa Majesté veut conserver”²⁰⁸*.

Het is, zoals eerder reeds werd aangehaald, op het eerste gezicht niet altijd duidelijk in welke mate het consequent volgehouden pacifistische discours van Dubois werkelijk louter door ideologie werd geschraagd. We zien wel dat het *balance of power*-discours doorheen de volledige periode van *la Régence* een soort constante blijft in zijn brieven aan Rossi. Daarnaast stellen we vast dat uiteindelijk ook geen stappen door Frankrijk worden ondernomen om dat machtsevenwicht te verbreken door werkelijk militaire ondernemingen uit te voeren.

Het is nu echter de vraag of dit door Dubois uitgestippelde beleid aan het einde van *la Régence* enkel en alleen door theoretische principes van machtsevenwicht werd gedirigeerd, of of andere – meer pragmatische – beweegredenen aan de grondslag ervan lagen. Zoals in de eerste fase van Filips’ regentschap de hevige binnenlandse oppositie, de uitgeputte staatskas en de naoorlogse internationale conjunctuur er mee voor zorgden dat geen ambitieus buitenlands beleid werd gevoerd, waren er in de laatste jaren van *la Régence* andere motieven. De erbarmelijke staatsfinanciën waren wel een constante die bleef meespelen bij het bepalen van de beleidslijnen door de Regent, maar vanaf 1718 zou vooral de figuur van Dubois een belangrijke rol spelen in het bepalen van het beleid ten opzichte van Oostenrijk.

Dubois incorporeerde veel minder die expansionistische of dynastieke aspiraties van de oude Franse aristocratie, en koos voor strategische allianties met oude aartsvijanden van Frankrijk. Dit deed hij in combinatie met een discours dat het Europese machtsevenwicht centraal stelde. Zijn gedachtegoed was echter niet alleen met die overwegingen gevuld. Uit voorgaande bronfragmenten kan namelijk worden afgeleid dat ook in Dubois’ discours toch af en toe flarden doorschemeren van de ambitie om ooit de

²⁰⁷ Dubois, Versailles, 23 april 1723, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 87, f. 282r-283r.

²⁰⁸ Dubois, Versailles, 9 augustus 1723, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 89, f. 70r.

Zuidelijke Nederlanden bij Frankrijk herenigd te zien. Die ideeën moesten echter finaal het onderspit delven tegenover het algemene belang van Frankrijk, dat Dubois als eerste minister ten allen tijde wilde te beschermen. Om het in zijn eigen woorden te omschrijven: *“il est des momens ou les affaires principales ne permettent pas d’agiter celles qui peuvent estre regardées comme subordonnées”*²⁰⁹.

Die *“affaires principales”* waren voor de Regent het behoud van de vrede en de – ondanks de gespannen diplomatieke relaties – geweldloze verstandhouding met de keizer, om in het koninkrijk bovendien binnenlandse rust te verzekeren. Dit verhinderde weliswaar volledig dat Frankrijk ook maar iets kon ondernemen om de ambities in de Nederlanden, die duidelijk bleven voortleven, te verwezenlijken. Enkel militaire actie leek op dat moment in staat om de Zuidelijke Nederlanden bij Frankrijk te annexeren, maar een nieuwe oorlog kon het Franse koninkrijk niet aan, dus voor Dubois was het dan ook vanzelfsprekend dat de ambities van politici als Rossi of Du Coudray in de nabije toekomst niet verwezenlijkt konden worden.

Na Dubois’ dood, wanneer de Regent nog even als eerste minister – en de facto beleidsvoerder – fungeerde tot aan zijn eigen dood in december 1723, bleef dit beleid verdergezet worden. Bij de dood van de Regent schreef Morville, die sinds enkele maanden de functie van minister van buitenlandse zaken had overgenomen, dat dit beleid ook na het overlijden van de hertog van Orléans zou worden verdergezet en dat de *“principes que l’on a suivis jusques à present pour maintenir la tranquillité publique”*²¹⁰ zouden worden nageleefd.

Het wantrouwen in Wenen en Brussel ten opzichte van de Franse territoriale ambities, was dus deels terecht en deels onterecht. We hebben vastgesteld dat de ideeën over annexatie van de Zuidelijke Nederlanden niet volledig verdwenen waren uit het denken van Franse politici, en zelfs erg expliciet gemanifesteerd werden in enkele memoranda van Rossi en Du Coudray. Finaal zou het Franse bestuur onder *la Régence* echter nooit verdere stappen ondernemen om die ideeën in concrete acties om te zetten, in weerwil van wat het Oostenrijkse bestuur in de Nederlanden ook mocht vrezen. Die argwaan, die bovendien wederzijds was, paste echter wel binnen de meer algemene gespannen verstandhouding tussen Frankrijk en Oostenrijk, die de laatste maanden – en bij uitbreiding bijna de volledige periode – van *la Régence* kenmerkte. In die spanning en dat wantrouwen, en dan voornamelijk dat van Franse kant, hadden ook de economische ontwikkelingen in Oostende geen onbelangrijke rol gespeeld. De uiteindelijke oprichting van de *Generale Keizerlijke en Koninklijke Indische Compagnie* in december 1722, zou hier in de laatste maanden van de hertog van Orléans’ regentschap al zeker geen verbetering in brengen, integendeel.

4.3 Het Franse beleid omtrent de Oostendse Compagnie

In vorige hoofdstukken werd reeds meermaals aangehaald hoe naast het Oostenrijkse wantrouwen ten opzichte van Frankrijk, ook in de omgekeerde richting al enkele jaren een argwanende houding te

²⁰⁹ Dubois, Versailles, 10 september 1722, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 86, f. 6v-7r.

²¹⁰ Morville, Versailles, 3 december 1723, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 90, f. 252r.

ontwaren was, niet in het minste omwille van de ontwikkelingen in de Oostendse haven. Tot eind 1722 hadden de handelondernemingen in Oostende louter uit particuliere expedities bestaan, waarover Rossi frequent verslag uitbracht. Reeds in de zomer van 1715 berichtte Rossi ook voor het eerst over de geruchten omtrent voorstellen voor de oprichting van een keizerlijke handelscompagnie, die het monopolie op de handelsexpedities vanuit Oostende zou verkrijgen.

Uiteindelijk zou het pas in december 1722 – onder aandringen van Karel VI – officieel tot de oprichting van de *Generale Keizerlijke en Koninklijke Indische Compagnie* komen, ondanks bezwaren van Eugène de Savoie en Prié dat dit zware diplomatieke gevolgen zou hebben.²¹¹ Die Compagnie verkreeg het monopolie op de handel van de Zuidelijke Nederlanden naar Oost- en West-Indië, en de Afrikaanse kusten. De vrees van Prié was gegrond gebleken, gezien tegen de oprichting van de Oostendse Compagnie heel erg snel internationale tegenwind zou komen, met Engeland en de Republiek als voornaamste tegenstanders.

In 1722 en 1723 neemt de verslaggeving omtrent de Oostendse Compagnie een bijzonder groot deel van de politieke correspondentie tussen Brussel en Versailles in. Het waren dan ook niet enkel de zeemachten die misnoegd de oprichting van de keizerlijke handelscompagnie in Oostende aanschouwden. Ook Frankrijk was niet bepaald opgezet met de maritieme economische concurrentie zo dicht bij de Franse grens. Naast dat motief van de eigen economische belangen, was er bovendien een tweede reden waarom de oprichting van de Oostendse Compagnie Frankrijk – en kardinaal Dubois in het bijzonder – zorgen baarde. De internationale oppositie die ertegen ontstond, vormde namelijk een significante dreiging voor de, door de Franse eerste minister eigenhandig en zorgvuldig geconstrueerde, Europese vrede. Desalniettemin zou Dubois erop aansturen om het Franse ongenoegen omtrent de Oostendse Compagnie niet openlijk te laten blijken en zou hij – samen met de Franse gezanten in de Nederlanden – geen uitgesproken standpunt in de zaak innemen. Bovendien lijkt een interessante tactische overweging, die door Franse politici werd gemaakt, de afzijdige attitude van Frankrijk ten opzichte van de hele kwestie mogelijks in de hand te hebben gewerkt.

Allereerst zorgde de officiële oprichting van de Oostendse Compagnie dus voor institutioneel steviger verankerde economische concurrentie voor de Franse handel. Reeds vóór december 1722 vormde de economische activiteit in de Oostendse haven al een dreiging voor de Franse handel. Herhaaldelijk werd in de correspondentie benadrukt hoe heel wat Franse handelaars aangetrokken werden in Oostende, waarmee Frankrijk belangrijke commerciële inkomsten verloor. Van de particuliere expedities vóór eind 1722 was zelfs 30,3% van de bemanning uit Frankrijk afkomstig.²¹² Dit aandeel zou echter wel dalen na de oprichting van de keizerlijke handelscompagnie, nadat Frankrijk sancties zou opleggen aan Fransen die in de Oostendse handel participeerden. Het ging voornamelijk over handelaars uit Saint-Malo, zoals de eerder besproken Merveille, die werden aangeworven omwille van hun maritieme en commerciële

²¹¹ VAN GELDER, Klaas. *Regime change at a distance*. p. 268.

²¹² VAN GELDER, Klaas. *Regime change at a distance*. p. 271.

expertise in de *mer du Sud*, de Chileense en Peruviaanse kusten aan de Stille Oceaan.²¹³ Daarnaast trokken na de sluiting van de haven in Duinkerke ook van daaruit handelaars, en vooral matrozen, naar Oostende.²¹⁴

Nog steeds gingen heel wat brieven in de Franse correspondentie over de aanstelling van een consul in Oostende, een functie voor dewelke ondanks goedkeuring van de Regent in 1720 niemand meer officieel zou worden aangesteld onder zijn regentschap.²¹⁵ Wel bleef Du Coudray nog steeds in Oostende, waar hij officieus de Franse belangen behartigde en de commerciële ontwikkelingen in de gaten hield. Ondertussen werd echter steeds meer duidelijk hoe nadelig de Oostendse handelsactiviteiten voor de Franse economie waren. Daarnaast waren Prié's beschermingsmaatregelen tegen de pestepidemie uit Marseille, die nochtans al lang was uitgeroeid, tot januari 1723 officieel nog altijd actief tegen Frankrijk. Die maatregelen hadden volgens Du Coudray als bijkomend gevolg dat Franse handelaars, wiens eigen schepen bij aankomst in Oostende lange tijd in quarantaine moesten, hun handelswaar via Oostendse schepen begonnen te vervoeren, wat eveneens nadelig was voor de Franse economie.²¹⁶

Ondanks het duidelijke Franse ongenoegen omtrent de Oostendse Compagnie, valt op dat vanuit Versailles desondanks geen uitgesproken protesterend discours over die handelscompagnie werd gehanteerd, zoals dit in Den Haag en Londen wel het geval was. Die oppositie van Oostenrijks traditionele bondgenoten had reeds vóór de oprichting van de Oostendse Compagnie een vlucht genomen. Er waren bijvoorbeeld strenge restricties opgelegd aan de eigen onderdanen in verband met het in dienst treden bij Zuid-Nederlandse handelsondernemingen en er waren economische sabotage-acties op poten gezet.

Daarnaast hadden ook daadwerkelijk enkele confrontaties op zee plaatsgevonden. Zo waren tussen 1718 en 1721 Zuid-Nederlandse schepen geconfisceerd of geweigerd te ravitailleren, in zowel Britse als Staatse koloniale nederzettingen. Die confrontaties zouden leiden tot een heuse pennenstrijd, waarin auteurs van beide kampen reflecteerden over het recht van Oostenrijk om die commerciële onderneming op te richten en meer algemeen ook over de vrijheid van de zeeën.²¹⁷ Uiteindelijk zouden beide zeemachten, ondanks hun eigen onderlinge concurrentie, waar Prié bovendien van trachtte te profiteren; de krachten bundelen om de Oostendse handelscompagnie tegen te werken. Daarnaast zouden ze ook Frankrijk in hun oppositie proberen te betrekken.

Die strategie was echter niet volledig succesvol, gezien de Regent niet van plan was een uitgesproken standpunt tegen de Oostendse Compagnie in te nemen door over te gaan tot gelijkaardige maatregelen of sabotage-acties. Wel werd, omwille van de economische schade die Frankrijk ondervond, enkele maanden na de oprichting van de keizerlijke compagnie, via een koninklijk edict, een boete van 3000^{lt} en een straf van verbanning opgelegd aan Franse onderdanen die belangen hadden in de Oostendse

²¹³ Du Coudray, Oostende, 27 september 1721, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 84, f. 363-365v.

²¹⁴ Anonieme mémoire *Conseil de la Marine*, Versailles, 31 juni 1723, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 88, f. 208r-210v.

²¹⁵ Dubois, Parijs, 7 augustus 1720, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 81, f. 131r-v.

²¹⁶ Du Coudray, Oostende, 12 september 1722, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 86, f. 19r-22r.

²¹⁷ VAN GELDER, Klaas. *Regime change at a distance*. p. 285.

Compagnie.²¹⁸ Een kleine twee maanden eerder, op 24 juni 1723, had de Britse overheid eveneens een streng anti-Oostends wetsvoorstel goedgekeurd, als aanvulling op een eerder statuut uit 1718. Desalniettemin zou Frankrijk naast die binnenlandse reglementering, niet zo'n manifest vijandige diplomatieke of economische oppositie voeren als de Republiek en Groot-Brittannië. In de correspondentie tussen Dubois en Rossi in 1723 komt dat afzijdige beleid ook duidelijk naar voren.

Het zouden – ondanks het officiële Franse discours dat Dubois uitdroeg – niet alleen pacifistische motieven zijn, die ervoor zorgden dat Franse politici zich in 1723 niet in het hevige diplomatieke conflict rond de Oostendse Compagnie wilden mengen. In maart schreef Dubois naar Rossi hoe hij ervan overtuigd was dat de Oostendse Compagnie ongelofelijk nadelig zou zijn voor de Franse *Compagnie des Indes*, maar dat Frankrijk zich desalniettemin niet met geweld diende te verzetten tegen die onderneming in de kolonies, gezien dit voor de eigen handelscompagnie ongunstig zou zijn. De strategie die Dubois dan wel voorstelde, was het perfectioneren van de Franse handel om met de Oostendse te kunnen wedijveren en “*attendre les evenements ou l'on croira pouvoir prendre des mesures plus fortes et plus efficaces pour traverser celui des Ostendois, s'il est possible*”.²¹⁹

Dit was echter niet de enige richtlijn die Dubois aan Rossi doorspeelde. Rossi diende het nieuws over de Oostendse Compagnie namelijk ook zo veel mogelijk richting Engeland en de Republiek te verspreiden, om bij die handelscompagnieën aandacht te creeëren en de overheid ertoe te bewegen hun onderdanen te verbieden om in de keizerlijke compagnie te investeren. Die opdracht van Dubois aan Rossi was uiteraard relatief overbodig, gezien die aandacht er bij de maritieme mogendheden natuurlijk vanzelf al was en er sowieso restricties en verbodsbepalingen zouden komen.

Wel geeft het reeds aan welke weg de Regent in de loop van 1723 zou inslaan. Frankrijk zou zich publiek zo veel mogelijk uit de discussie omtrent de Oostendse Compagnie moeten houden. In april schreef Dubois naar Rossi over een gesprek dat hij met de Staatse ambassadeur Hop had gehad over de Oostendse Compagnie. Hij vertelde hoe hij niet had willen toegeven aan Hop dat Frankrijk “*avec la même jalousie*” naar de oprichting van die handelscompagnie keek als Engeland en de Republiek. Hij voegde er bovendien aan toe hoe hij had kunnen antwoorden “*que ceux qui ont fait de si grands effort pour procurer les Paysbas à l'Empereur, n'ont pas besoin de mediateurs aupres de lui pour faire revoquer l'octroi fait à la Compagnie d'Ostende*”.²²⁰ Zo'n rancuneuze houding was echter niet gunstig voor het behoud van de goeie verstandhouding, die er volgens Dubois tussen Frankrijk en de meeste Europese grootmachten was en die naar eigen zeggen steeds zijn belangrijkste uitgangspunt bleef. Opnieuw hanteerde hij een discours dat de Europese vrede voorop stelde, en de Oostendse Compagnie en vooral de internationale oppositie die ertegen ontstond, brachten die mogelijks in gedrang.

²¹⁸ *Déclaration du Roi Très-Chrétien, pour deffendre à tous ses Sujets de s'interessar dans la Compagnie de Commerce établie à Ostende*, Paris, 16 augustus 1723. Zie: DHONDT, Frederik. *Balance of Power and Norm Hierarchy*. p. 274.

²¹⁹ Dubois, Versailles, 19 maart 1723, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 87, f. 124v-125r.

²²⁰ Dubois, Versailles, 9 april 1723, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 87, f. 195r-199r.

In het concrete tegenwerken van de Oostendse Compagnie, zouden Franse de politici in de Nederlanden de zeemachten aanvankelijk dus het vuile werk willen laten doen. Bovendien was daar mogelijks een interessant achterliggend motief aan verbonden. In Dubois' brieven valt dit motief niet terug te vinden, maar in de correspondentie van Rossi en Du Coudray valt te ontwaren waarom het nog strategisch interessant was om de Oostendse Compagnie niet al te openlijk tegen te werken zoals de zeemachten dat deden. Wat Rossi meerbepaald voorstelde met betrekking tot het Franse discours omtrent de Oostendse Compagnie, was *“laisser tout le pays en doute du parti que sa Majesté a pris sur cette affaire”*²²¹. In een brief uit juni 1723, verduidelijkte Du Coudray het nut van die afzijdige attitude:

*“Et il y a tout lieu de presumer que cette affaire ne contribuera pas peu à rendre le nombre de ceux, qui souhaittoient dez auparavant dans ce pays cy la domination du Roy, beaucoup plus considerable qu’il n’étoit. Les dispositions de ces peuples cy dans cette conjoncture, pourroient estre avantageuses sy le congres de Cambray devenant infructueux, Sa Majesté se trouvoit obligée d’entrer en guerre contre l’Empereur. Mais pour soutenir ces peuples dans leur aversion contre les deux Puissances maritimes, et les conserver en meme tems dans les sentimens favorables ou ils sont pour la domination de la France, il semble qu’il seroit à propos que la Cour temoigne dans les occasions qui se presenteroient ne prendre aucune part, et ne joigne point ouvertement aux instances ou representations que l’angleterre et la hollande font faire aupres de l’Empereur, contre le commerce qui se fait de ce Pays cy aux Indes ou contre l’établissement de la Compagnie. Et que la cour, qui a cependant interest de traverser et meme aneantir s’il se peut ce commerce, se contente seulement de pousser et faire agir sous main main les deux puisances maritimes sur cette affaire.”*²²²

Volgens Du Coudray zou de kwestie van de Oostendse Compagnie wel eens de ideale gelegenheid kunnen vormen om van de Fransgezinde sentimenten in de Zuidelijke Nederlanden te profiteren. Die Fransgezindheid, in combinatie met de haat bij Zuid-Nederlandse handelaars ten opzichte van de zeemachten, kon Frankrijk benutten, indien het congres van Cambrai onvruchtbaar zou blijken en er een nieuwe Europese oorlog zou uitbreken.

Om die Fransgezindheid en de negatieve sentimenten ten opzichte van de maritieme mogendheden in stand te houden, was het volgens Du Coudray echter van belang om een onpartijdige houding in het conflict over de Compagnie aan te nemen, ondanks het feit dat ook Frankrijk eigenlijk alle belang had bij het dwarsbomen van de Oostendse handel. Men moest proberen om heimelijk de zeemachten te proberen opjutten om actie te ondernemen. Du Coudray hanteert hier uiteraard een erg uitgesproken discours, dat niet vertegenwoordigt wat in Versailles de ware beleidsmotieven waren en dat bovendien hypothetisch reflecteert over een mogelijke oorlog, die er uiteindelijk niet kwam. Het toont niettemin wel aan dat de ideeën om een voet tussen de deur te houden door de Zuid-Nederlandse adel gunstig gezind te stemmen en de handelsklasse niet voor de borst te stoten, toch steeds aanwezig bleven. Zoals eerder

²²¹ Rossi, Brussel, 12 mei 1723, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 88, f. 64r.

²²² Du Coudray, Oostende, 16 juni 1723, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 88, f. 184r-v.

reeds werd beschreven, waren die ideeën volgens Dubois echter finaal ondergeschikt aan het algemene belang van Frankrijk.

Dat algemeen belang bleef voor de Dubois steeds het behoud van de vrede in Europa, wat een motief was om van Frankrijk uit geen uitgesproken oppositie te voeren of militaire maatregelen te nemen. Dit zou de Europese rust enkel maar meer hypothekeren. Het enige wat de Regent aldus officieel ondernam was de verbodsbepaling voor Franse onderdanen om in de Oostendse Compagnie te investeren. Ondanks de economische concurrentie voor de eigen *Compagnie des Indes*, was de ontbinding van de Oostendse Compagnie in de Nederlanden voor Dubois geen nieuwe oorlog waard.

De rol van Dubois in de koers die Frankrijk omtrent de Oostendse Compagnie vaarde, mag niet onderschat worden. Ook na zijn overlijden en tijdens de laatste maanden van het beleid van de hertog van Orléans werd dit beleid verdergezet. Dit was een andere houding dan deze van de maritieme mogendheden. In oktober 1723 stelde Townshend aan Pesters nog gezamenlijke militaire actie met Frankrijk voor, op basis van de Triple Alliantie uit 1721.²²³ Dit was echter buiten Morville, de nieuwe minister van buitenlandse zaken, gerekend. Die beschouwde de Oostendse Compagnie niet als een *casus foederis* volgens het Triple Alliantieverdrag. Frankrijk wilde allesbehalve een nieuwe militaire confrontatie met de keizer, en tijdens *la Régence* zou die er – ondanks de blijvende spanningen tussen beide grootmachten – ook niet meer komen.

²²³ DHONDT, Frederik. *Balance of Power and Norm Hierarchy*. p. 279.

4.4 Tussenconclusie

In de laatste jaren van *la Régence* bereikte het wederzijdse wantrouwen tussen Frankrijk en Oostenrijk een enorme piek. Frankrijk vreesde de economische concurrentie van de Oostendse Compagnie, en Oostenrijk en het keizerlijke bestuur in de Nederlanden vreesden de militaire slagkracht van Frankrijk. Frankrijk was gedurende het regentschap van Filips van Orléans namelijk geëvolueerd van een geïsoleerde en militair verzwakte natie, naar een herstelde grootmacht omringd door een solide alliantie-netwerk met andere Europese naties. Voor de verwezenlijking van die allianties kan de invloed van kardinaal Dubois niet overschat worden. Die had aan het einde van *la Régence* de touwtjes van het Franse buitenlandse beleid ondertussen stevig in handen.

Zo zou Dubois ervoor verantwoordelijk zijn dat gedurende de resterende periode van Filips' regentschap, en zelfs nog de eerstvolgende jaren na zijn regime, de vrede in het Franse koninkrijk werd bewaard. Dit bleef naar eigen zeggen één van de belangrijkste drijfveren van zijn handelen. Zeker aan het einde van *la Régence* bleek die attitude van belang voor het beleid ten opzichte van de Oostenrijkse Nederlanden, gezien de gespannen relaties tussen beide grootmachten ervoor zorgden dat de kans op een nieuwe Europese oorlog steeds reëler werd geschat, vooral door Oostenrijkers in de Zuidelijke Nederlanden. Dubois' doel was echter om ten allen tijde zo'n nieuwe oorlog te vermijden.

Rossi berichtte nauwgezet over het stijgende wantrouwen in Brussel en hoe langer hoe meer werd zijn en Du Coudrays verslaggeving ambitieuzer op militair vlak. In het mogelijke perspectief van een Frans-Oostenrijkse oorlog, zagen ze namelijk een uitgelezen kans om de Franse territoriale ambities in de Oostenrijkse Nederlanden te verwezenlijken. In 1722 stuurden zowel Rossi als Du Coudray hun ambitieuze plannen om de Nederlanden binnen te vallen naar Parijs. Uit hun reflecties komt duidelijk naar voren dat hun verlangen om de Zuidelijke Nederlanden bij Frankrijk te annexeren nooit was weggeweest en dat de invalsplannen niet alleen dienden ter verdediging van het koninkrijk, maar ook om de regio definitief in Frankrijk te incorporeren.

Parallel met het stijgende wantrouwen in Brussel en Wenen, kenden dus ook de Franse territoriale ambities bij de Franse gezanten na 1721 een hoogtepunt. Die ambities van de Franse diplomaten in de Oostenrijkse Nederlanden stonden echter in de weg van het algemene belang van Frankrijk, dat Dubois steeds probeerde te vrijwaren. Annexatie van of veroveringen in de Oostenrijkse Nederlanden waren onmogelijk zonder een nieuw militair conflict en dat was – in tegenstelling tot de ambitieuze plannen van Rossi en Du Coudray – het laatste wat Dubois wenste. Dubois was zeker niet volledig ongevoelig voor de Fransgezinde sentimenten in de Oostenrijkse Nederlanden, maar gezien deze in de nabije toekomst niet van nut konden zijn voor Frankrijk, hechtte hij er minder belang aan dan de Franse gezanten.

Er is dus een tweespalt te ontwaren in de houding van Dubois en deze van de Franse diplomaten in de Oostenrijkse Nederlanden. Voor die laatsten leek de tijd rijp om de Franse ambities in de Nederlanden te verwezenlijken, zeker nu men er steeds meer van overtuigd geraakte dat een Europese oorlog nabij was, maar voor kardinaal Dubois waren die ambities van ondergeschikt belang. Het waren uiteindelijk ook Dubois en de Regent die de eindbeslissing namen en het pacifistische pad kozen. Ook met betrekking tot

het Franse standpunt omtrent de Oostendse Compagnie, is het Dubois' doordacht pragmatisme dat de bovenhand nam.

Ondanks het feit dat Frankrijk net zo min als de zeemachten opgezet was met die economische concurrentie in de Oostenrijkse Nederlanden, nam de Franse regering hierover nooit een uitgesproken standpunt in. Dubois koos ervoor om Engeland en de Republiek de luidste oppositie te laten voeren. Dit had als bijkomend voordeel dat Frankrijk hiermee de Zuid-Nederlandse adel en handelsklasse te vriend kon houden, terwijl de zeemachten zich opnieuw onpopulair maakten in de Oostenrijkse Nederlanden. Die Fransgezinde sentimenten konden, ondanks de onbruikbaarheid ervan tijdens *la Régence* zelf, volgens Dubois altijd van pas komen in de toekomst. Tot dan waren het voor Dubois echter het theoretische discours van Europees machtsevenwicht, gekoppeld aan de concrete nationale belangen van binnenlandse rust, die het Franse beleid ten opzichte van de Oostenrijkse Nederlanden bepaalden.

Conclusie

De Frans-Oostenrijkse relaties tijdens *la Régence* worden in het algemeen gekenmerkt door een onrustige vrede. De twee grootmachten kwamen tussen 1715 en 1723 nooit militair met elkaar in conflict en zaten in 1718 zelfs samen in de Quadruple Alliantie. Toch moeten aan die schijnbaar vreedzame verstandhouding enkele nuances worden toegevoegd, zeker wanneer we het specifiek over de Oostenrijkse Nederlanden hebben. Omtrent de Nederlanden verliepen de relaties namelijk relatief gespannen. Vooral aan het einde van *la Régence*, wanneer zelfs meermaals de mogelijkheid van een nieuwe oorlog wordt besproken, komt het af en toe tot bitsige diplomatieke confrontaties.

De moeilijke grensregeling, de economische sabotage door Oostenrijk en de plannen voor de Oostendse Compagnie waren factoren die de gemoederen nogal verhitten. Die gespannen relaties moeten geplaatst worden binnen de bredere context van het post-Utrechtse Europa, dat een speelveld vormde voor voortdurend wisselende allianties en dat gekenmerkt werd door een quasi permanent wantrouwen tussen de verschillende grootmachten. Er werd in deze periode, en tijdens de volledige *Trente Heureuses*, echter nooit overgegaan tot militair geweld – met de oorlog van de Quadruple Alliantie als eenzame uitzondering. De wijze waarop *la Régence* erin slaagde dit voor Frankrijk te verzekeren, was via een door Dubois en Stanhope geconstrueerd alliantie-systeem. Dat systeem zou haar eigen peetvaders trouwens overleven en ook na Filips' regentschap een arbitrerende factor in Europa blijven.

Aanvankelijk kwam het Frans-Britse verbond voort uit de geïsoleerde positie waarin de Regent zich aan het begin van zijn regime bevond. Hij had bondgenoten nodig om zijn binnenlandse autoriteit en zijn internationale erkenning te verzekeren. Na verloop van tijd zou datzelfde verbond ervoor zorgen dat Frankrijk vanuit haar zwakkere internationale positie terugkrabbelde en dat Oostenrijk op haar beurt diplomatiek geïsoleerd raakte naar het einde van *la Régence* toe. De onder Lodewijk XIV gestarte toenaderingspogingen met Oostenrijk werden door de Regent dus gaandeweg verlaten en vervangen door allianties met Engeland, de Republiek en wat later ook Spanje. Dat beleid was aan het begin van het regime van Filips van Orléans wel allesbehalve vanzelfsprekend geweest.

In zijn beginjaren had de Regent namelijk af te rekenen met een erg machtig *vieille Cour*, dat resoluut tegen de Frans-Britse alliantie gekant was en enkel pleitte voor een Bourbon-verbond met Filips V van Spanje. Tegenover die fractie stond Filips' vertrouweling Dubois, die een strategisch-pragmatische houding aannam en dynastiek Bourbon-prestige ondergeschikt achtte aan de ware Franse belangen: vrede in het koninkrijk na de Spaanse Successieoorlog en de jarenlange oorlogen onder Lodewijk XIV. Voor die vrede achtte Dubois het Frans-Britse bondgenootschap cruciaal. Na een sluimerende machtsstrijd aan het hof zou Dubois in 1718 aan het langste eind trekken en werd de oude Spaansgezinde aristocratie door de Regent politiek buiten spel gezet. Vanaf dat moment zou Dubois niet meer alleen achter de schermen, maar nu ook officieel zijn stempel op het Franse buitenlandse beleid drukken.

Dubois koppelde het behartigen van de concrete Franse belangen aan een theoretisch discours van Europese vrede en *balance of power*. Hij slaagde er – samen met Stanhope – grotendeels in om de

antagonismen tussen Europese grootmachten te beteugelen, in plaats van ze aan te scherpen zoals de Zonnekoning dat had gedaan. Die antagonismen waren, ondanks de misleidende benaming *Trente Heureuses*, in het post-Utrechtse Europa nog steeds talrijk. Niet alleen op grote schaal, zoals de onenigheden tussen Filips V en Karel VI die uitmondde in de oorlog van de Quadruple Alliantie, maar even goed regionaal, zoals de Frans-Oostenrijkse spanning in de Oostenrijkse Nederlanden. Zeker naar het einde van *la Régence* toe, hadden de Franse gezanten in de Oostenrijkse Nederlanden de neiging om naar oude antagonismen te hellen.

Nu Filips' regentschap stevig geïnstalleerd was en Frankrijk opnieuw als bedreigende macht werd beschouwd, kwamen de expansionistische ambities omtrent de Oostenrijkse Nederlanden bijvoorbeeld opnieuw aan de oppervlakte. Doorheen de volledige periode van *la Régence* waren die ambities wel steeds sluimerend aanwezig gebleven in hun verslaggeving, maar ze werden eerder sporadisch aangehaald als een vaag toekomstperspectief. In 1722 echter, bewijzen enkele brieven van de markies van Rossi en zijn gezant Du Coudray dat de territoriale veroveringsdrang met betrekking tot de Oostenrijkse Nederlanden nog in alle hevigheid leefde, althans bij enkele Franse politici.

In die brieven stelden de gezanten concrete plannen voor om de regio binnen te vallen en tenslotte te annexeren. Ze tonen aan hoe de anti-expansionistische these van historici als Antoine en Bély – die stellen dat Frankrijk na Lodewijk XIV geen territoriale expansie-ambities meer koesterde in de Nederlanden – niet volledig stand houdt voor de periode van *la Régence*. Ondanks het uiteindelijk gevoerde beleid, bleven de expansionistische ambities namelijk wel bestaan. Gezien die ambities in de correspondentie van Rossi bovendien onophoudelijk waren blijven opduiken, vormden de brieven in 1722 ook geen totale verrassing. Daarbovenop kwam dat de Frans-Oostenrijkse verstandhouding in die periode een dieptepunt bereikte. Het wederzijdse wantrouwen was in feite nooit weggeweest, maar verschillende internationale ontwikkelingen zorgden er aan het begin van het tweede decennium van de achttiende eeuw voor dat de spanningen in de Nederlanden opnieuw op de spits werden gedreven.

Aan Franse kant was er scherpe argwaan omtrent de economische ontwikkelingen in Oostende en ontstond steeds meer ergernis over de economische sabotagemaatregelen van het Oostenrijkse bestuur in de Nederlanden. De erbarmelijke Franse staatsfinanciën – ondanks een kortstondige opleving onder John Law – en de bijna failliete *Compagnie des Indes* zorgden er mee voor dat de dreiging die uitging van een Oostenrijkse handelscompagnie in Oostende, voor Frankrijk net zo imminent was als voor de zeemachten, die er de hevigste oppositie tegen voerden. De economische pesterijen van het Oostenrijkse bewind in de Nederlanden waren een bijkomende bekommernis voor Frankrijk. De oprichting van enkele grensbureaus op cruciale toevalswegen voor de Franse handel met Luik en de Republiek vormde een voortdurend twistpunt, dat op bepaalde momenten voor scherpe discussies zorgde tussen Rossi en Prié. Eind 1719 kwam het zelfs tot een incident bij één van de grensbureaus in Falmignoul, en nam ook Frankrijk op haar beurt economische vergeldingsmaatregelen tegen handelaars uit de Oostenrijkse Nederlanden.

In Wenen en Brussel was het wantrouwen jegens Frankrijk even hevig aanwezig aan het einde van *la Régence*. Frankrijk was politiek hersteld van de Spaanse Successieoorlog en vormde volgens het Oostenrijkse bestuur opnieuw een bedreiging aan de zuidwestelijke grens van de Oostenrijkse Nederlanden. Zeker vanaf 1721, wanneer de Regent na de oorlog van de Quadruple Alliantie een Bourbon-pact had gesloten met Filips V van Spanje, voelde de keizer zich steeds meer geïsoleerd op het Europese schaakbord. Ook de plannen voor, en de uiteindelijke totstandkoming van, de *Generale Keizerlijke en Koninklijke Indische Compagnie* droegen bij aan het politieke isolement van Oostenrijk. Frankrijk daarentegen, zat diplomatiek veilig ingekapseld in allianties met Engeland, de Republiek en Spanje. Dit vormde een wereld van verschil met het begin van *la Régence*, toen de Regent – en niet de keizer – zich in de zwakkere internationale positie bevond.

De benauwdheid die zich meester maakte van het Oostenrijkse bewind in Brussel, was vermoedelijk mee verantwoordelijk voor de strenge economische maatregelen tegen Frankrijk, zoals de rigoureuze beschermingsverordeningen tegen de pest uit Marseille. Daarnaast valt op dat de militaire verdediging van de Oostenrijkse Nederlanden na 1721 opnieuw heviger werd aangescherpt. Zowel de Republiek als het keizerlijke bestuur in Wenen lieten met haast herstellingen uitvoeren aan vestingswerken aan de grens met Frankrijk en er werd actief gerekruteerd. Een veelzeggende maatregel was de onmiddellijke vervanging van de grensgarnizoenen in maart 1723. Aan de grenzen met Frankrijk mochten enkel nog maar Oostenrijkse troepen worden gestationeerd, zodat de nationale troepen uit de Nederlanden – waarin mogelijks Fransgezinde sentimenten konden heersen – verder landinwaarts werden gelegerd.

De aangescherpte veiligheidsmaatregelen in de Oostenrijkse Nederlanden voltrokken zich parallel met frequentere verwijzingen naar de dreiging van een nieuwe Europese oorlog in de correspondentie van de Franse diplomaten. Niet alleen het Oostenrijkse bewind beschouwde dat vooruitzicht als een mogelijkheid, ook bij Rossi en Du Coudray zelf, is dat perspectief van een hernieuwde oorlog met Oostenrijk aan het einde van *la Régence* opvallender waar te nemen. Dat militair conflict werd niet per se beschouwd als een vaststaand vooruitzicht, maar werd wel als een concrete dreiging beschouwd als de Frans-Oostenrijkse relaties – of de relaties van de keizer met andere Europese grootmachten – verder zouden verslechteren, of als het vredescongres in Cambrai onvruchtbaar zou blijken. Het is vermoedelijk binnen die geladen politieke sfeer dat de ambities van beide Franse gezanten in de Oostenrijkse Nederlanden opnieuw heviger aanwakkerden en explicieter werden besproken. Wanneer ze hun concrete veroveringsplannen uit de doeken deden, was dit steeds binnen dat perspectief van een hernieuwd militair conflict met Oostenrijk.

Bij dat perspectief – en vooral bij de militaire annexatie-plannen die de gezanten erbinnen ontwikkelden – moeten we tenslotte wel enkele kanttekeningen plaatsen. Zo is de aanwezigheid van territoriale veroveringsambities bij de Franse politici die zich in de Oostenrijkse Nederlanden bevonden, geen sluitende indicatie voor het breedvoerige voortbestaan van die noordoostelijke expansiedrang in politieke kringen in Parijs. Op basis van louter de diplomatieke correspondentie tussen Brussel en Parijs valt niet met zekerheid te zeggen hoe uitgebreid die expansionistische tendenzen werkelijk bleven voortbestaan in de verscheidene intellectuele kringen van de Franse politieke klasse. Het is vermoedelijk ook moeilijk

eenduidig en exact te achterhalen hoe invloedrijk de ideeën over Franse expansie in de Oostenrijkse Nederlanden nog precies waren in het begin van de achttiende eeuw. Het zou wel een interessant uitgangspunt zijn voor verder en diepgaander historisch onderzoek. We weten al dat – zeker in het begin van *la Régence* – de oude Franse aristocratie nog een hevige vijandigheid toonde ten opzichte van Habsburg, en we zien ook bij Dubois zo nu en dan een uiterst subtiele vermelding opduiken van dat verlangen om de Oostenrijkse Nederlanden ooit bij Frankrijk te incorporeren. De ambities van Rossi en Du Coudray stonden dus zeker en vast niet op zichzelf en hadden ongetwijfeld een voedingsbodem in Parijse politieke kringen.

Toch valt op hoe aan het begin van de achttiende eeuw intussen ook andere overwegingen op de voorgrond kwamen. Ook die hadden, ongeacht het al dan niet voortbestaan van de eeuwenoude Franse expansiedrang richting de Oostenrijkse Nederlanden, een invloed op de uiteindelijke politiek die werd gevoerd. De beleidsmakers in Parijs – met betrekking tot het buitenlandse beleid ging dit dan hoofdzakelijk over kardinaal Dubois – moesten bij het uittekenen van de algemene strategie bovendien steeds het globale plaatje in het achterhoofd houden. Dit wil zeggen dat de ambitieuze plannen van enkele gezanten in de Oostenrijkse Nederlanden moesten worden afgewogen tegen het globale beleid dat door Dubois werd uitgestippeld. Zoals Dubois het zelf verwoordde: “*il est des momens ou les affaires principales ne permettent pas d’agiter celles qui peuvent estre regardées comme subordonnées*”²²⁴.

Voor het beschermen van dat algemene belang van Frankrijk, wat volgens Dubois verhinderde om ondergeschikte kwesties – zoals de territoriale ambities in de Oostenrijkse Nederlanden – te verhitten, werd vermoedelijk met heel wat verschillende factoren rekening gehouden. Ondanks Dubois’ monotone discours over Europees machtsevenwicht of vrede en rust in het Franse koninkrijk, is het naïef om louter hierin de sluitende en enige motivatie te vinden voor het buitenlandse beleid van de Regent. In het post-Utrechtste Frankrijk waren allerhande uiteenlopende factoren beslissend voor de – pacifistisch ogende – weg die *la Régence* op internationaal vlak leek in te slaan.

Het klopt natuurlijk wel dat *balance of power*-overwegingen door de juridisch geschoolde Dubois in rekening werden genomen, anders zou zijn correspondentie nooit zo doorspekt zijn met verwijzingen naar die *tranquillité générale* in Europa. Dat verlangen om de Europese vrede te bewaren en een nieuwe oorlog in het Franse koninkrijk ten allen tijde te vermijden, was bovendien het enige motief dat Dubois letterlijk vermeldde in zijn brieven aan Rossi. Het is erg onwaarschijnlijk dat dit louter discours of theoretische façade was, zoals James Sofka dit beweerde over de politieke motivaties in achttiende-eeuwse internationale relaties.

Toch mogen ook enkele andere factoren niet verwaarloosd worden. Als we doorheen Dubois’ discours van algemene Europese vrede kijken, is het namelijk ook om andere redenen vanzelfsprekend dat het Franse bestuur tijdens *la Régence* ten allen tijde een nieuwe oorlog wilde vermijden. Deze oorzaken verschillen naargelang de fase waarin Filips’ regentschap zat. In het begin van *la Régence* – nog voor

²²⁴ Dubois, Versailles, 10 september 1722, AMAE, CP, *Pays-Bas Espagnols et Autrichiens*, 86, f. 6v-7r.

Dubois' grote invloed op het Franse buitenlandse beleid – was de hertog van Orléans' macht bijvoorbeeld allesbehalve verzekerd. Zowel op binnenlands vlak als op internationaal vlak moest Filips eerst erkenning zien te verkrijgen voor zijn regentschap. Zolang zijn legitimiteit als regent niet definitief was en hij geen internationale bondgenoten had, was het sowieso een riskante onderneming om in conflict te gaan met andere Europese grootmachten. Die nood aan internationale erkenning was ook één van de belangrijkste beweegredenen voor de diplomatieke toenadering van Frankrijk met Engeland.

Daarnaast was de schatkist van het post-Utrechtse Frankrijk na het gewelddadige regime van Lodewijk XIV haast volledig geplunderd en verkeerde men in een staat van oorlogsmoeheid. De prioriteiten lagen voor de Regent dus vooral bij het normaliseren van de Franse relaties met andere Europese grootmachten en bij het ontwapenen van de interne tegenstand tegen zijn regime. Tegen het einde van 1718 was de binnenlandse autoriteit van Filips van Orléans relatief stevig geconsolideerd, dankzij de afschaffing van de *polysynodie*, de ontmaskering van het Cellamare-complot en de terugkeer naar een eerder absolutistisch bestuur met een kleinere regering van vertrouwelingen. Ook op buitenlands vlak bevond de Regent zich langzaam in een stabielere positie.

In de tweede fase van de hertog van Orléans' regentschap waren dan weer andere oorzaken mee verantwoordelijk voor het vreedzame buitenlandse beleid. De erbarmelijke staat van de Franse staatsfinanciën bleef, ondanks de korte opleving onder John Laws economische systeem, een constante gedurende de hele periode van *la Régence*. Die schaarste in de Franse schatkist gold anderzijds in feite voor het grootste deel van de achttiende eeuw en zou latere vorsten trouwens niet verhinderen om toch oorlogen te voeren. Vooral de figuur van Guillaume Dubois lijkt in de laatste jaren van Filips' regentschap een steeds grotere invloed te hebben op het buitenlandse beleid. Als we de *balance of power*-overwegingen die in zijn discours doorschemeren even buiten beschouwing laten, zijn mogelijks ook enkele andere drijfveren voor zijn beleid doorslaggevend geweest.

Zo was Dubois, als juridisch gevormde *homo novus* die zichzelf tot in de hoogste politieke kringen had opgewerkt, veel minder gevoelig voor dynastiek prestige dan de oude Franse *noblesse d'épée* dat was. Dit zorgde ervoor dat Frankrijk in 1716 toenadering had gezocht tot Engeland, dat het in 1718 in de Quadruple Alliantie stapte samen met Oostenrijk en dat in 1721 een pact werd gesloten met Filips V van Spanje. Die verscheidene allianties, die allen voor een groot deel aan Dubois te danken waren, zorgden ervoor dat Frankrijk aan het einde van *la Régence* in een comfortabele diplomatieke positie zat, een situatie die aan het begin van Filips' regentschap nog ver te zoeken was.

Dubois slaagde erin het slappe diplomatieke koord waarop Frankrijk balanceerde na het agressieve regime van Lodewijk XIV, opnieuw strak te trekken en duurzaam aansluiting te maken met de verschillende Europese hoven via meerdere allianties. Hij wist hoofdzaken van bijzaken te scheiden in het Franse buitenlandse beleid, wat ervoor zorgde dat de expansionistische ambities van de Franse gezanten in de Oostenrijkse Nederlanden in 1722 de duimen moesten leggen tegen het grotere Franse belang, wat voor Dubois de vrede in Frankrijk – en bij uitbreiding liefst in Europa – was. Dit beleid past binnen zijn discours over het verlangen naar een machtsevenwicht en *tranquillité générale* in Europa, maar

vermoedelijk werd het ook gestuurd door het besef dat militair spierballengerol van Franse kant gegarandeerd een nieuwe pan-Europese alliantie zou uitlokken, die zich uitgerekend rond datzelfde discours over het behoud van een machtsevenwicht zou verenigen tégen Frankrijk.

Dubois koppelde theoretische principes van machtsevenwicht tijdens *la Régence* dus aan de concrete Franse belangen van dat moment. Op het eerste gezicht lijken de houding en de gevormde allianties van Dubois misschien pragmatisch, en lijkt het vreedzame regime van de Regent misschien zwakker dan dat van zijn ambitieuze voorganger, maar in werkelijkheid bleek het Franse beleid tijdens *la Régence* strategisch allesbehalve zwak. Er werden duurzame – en minder duurzame – allianties gesmeed met vroegere vijanden van Frankrijk en het regime was de voorbode van bijna drie decennia vrede voor het Franse koninkrijk. In het balanceren van de eigen nationale belangen tegenover de globale Europese stabiliteit – een vraagstuk dat in de context van de hedendaagse internationale politiek bovendien actueler is dan ooit – toonden de Regent en vooral kardinaal Dubois zich tactische diplomaten met een langetermijnvisie. Die strategie, door welke motieven ze dan ook mocht worden veroorzaakt, vormde zowel voor Frankrijk als voor Europa een dankbare koers om te varen in de woelige post-Utrechtse politieke wateren.

Dankwoord

Aan het einde van deze – bijna twee jaar durende – rit, wil ik graag enkele mensen bedanken. Eerst en vooral gaat mijn dank uit naar mijn promotor, Prof. Dr. René Vermeir. Deze masterscriptie was er nooit gekomen, had professor Vermeir me tijdens mijn erasmusverblijf in Parijs niet gestuurd in de richting van het onderzoek naar de Frans-Oostenrijkse betrekkingen in de vroege achttiende eeuw. In de voorbije twee jaar heeft deze masterscriptie, als verderzetting van mijn bachelorproef over hetzelfde onderwerp, een beduidende hap uit mijn tijd genomen, dus ik kan enkel maar dankbaar zijn voor het meeslepende onderwerp dat me toen werd aangereikt.

Ondanks de waarschuwingen dat diplomatieke correspondentie wel eens een taaie – of was het saaie – brok bronnenmateriaal konden vormen, heb ik me bij wijlen zelfs kostelijk geamuseerd bij het lezen van de driehonderd jaar oude verslaggeving tussen Brussel en Parijs. Achttiende-eeuwse diplomaten blijken uiteindelijk niet zo heel erg van ons te verschillen, wat betekent dat in de politieke correspondentie nu en dan ook rake psychologische karakterschetsen en subtiele kwinkslagen, of sporadisch zelfs sappige geruchten binnenslopen.

Ter afsluiting ben ik vooral dankbaar voor het grenzeloze vertrouwen dat ik vanuit verschillende hoeken mocht ondervinden. Niet alleen vanwege professor Vermeir, die me overtuigde dat ik de – bij momenten onoverkomelijk lijkende – hoeveelheid bronnenmateriaal wel zou kunnen verwerken en die op al m'n vragen telkens een geruststellend antwoord kon bieden, maar evenzeer vanwege enkele andere mensen. In de eerste plaats ben ik mijn ouders dankbaar, en in het bijzonder mijn mama, die met plezier de allereerste (na)lezer van mijn masterscriptie was. Tenslotte wil ik ook mijn lief en mijn vrienden bedanken. Zij weten namelijk hoe het gevaar van totale sociale afzondering wel eens op de loer kan liggen wanneer ik aan het schrijven sla en ze herinnerden mij er godzijdank regelmatig aan dat ook onstpanning een cruciaal element was in het – voorlopig – laatste jaar van mijn studentenleven.

Bibliografie

Bronnen

FRANKRIJK

Parijs, Archives diplomatiques (Ministère des Affaires étrangères)

Correspondance politique

67-90

Pays-Bas Espagnols et Autrichiens, 1713-1724.

Literatuur

ANDERSON, Matthew S. *The Rise of Modern Diplomacy: 1450-1910*. New York, Longman Publishing, 1993, 320p.

ANTOINE, Michel. *Louis XV*. Parijs, Fayard, 1989, 1058p.

BÉLY, Lucien. *Espions et ambassadeurs au temps de Louis XIV*. Parijs, PUF, 2007, 905p.

BÉLY, Lucien. *L'art de la paix en Europe: naissance de la diplomatie moderne, XVIe-XVIIIe siècle*. Parijs, PUF, 2007, 746p.

BÉLY, Lucien. "Le royaume de France et les Pays-Bas à l'époque moderne." In: DE MOREAU DE GERBAYE, C., DUBOIS, S. en YANTE, Y-M., (eds.). *Archief- en bibliotheekwezen in België: Gouvernance et administration dans les provinces belgiques (XVIe-XVIIIe): Ouvrage publié en hommage au Professeur Claude Bruneel, vol. 2*. Brussel, Association des archivistes et bibliothécaires de Belgique, 2013, pp. 623-647.

BÉLY, Lucien. "Les diplomates français dans le Saint Empire au XVIIIe siècle." In: *Beihefte der Francia*, 1992 (25), pp. 15-26.

BÉLY, Lucien. "Les négociations franco-espagnoles pendant la Guerre de Succession d'Espagne." In: *Cuadernos de Historia Moderna*, 2013 (12), pp. 61-76.

BÉLY, Lucien. *Les relations internationales en Europe : XVIIe – XVIIIe siècle*. Parijs, PUF, 2007, 731p.

BLACK, Jeremy. *Eighteenth Century Europe 1700-1789*. Basingstoke, Macmillan, 1990, 458p.

BLACK, Jeremy. *From Louis XIV to Napoleon: the Fate of a Great Power*. Londen, UCL Press, 2001, 288p.

BLIARD, Pierre. "Dubois et Saint-Simon. Une ambassade extraordinaire à Madrid, 1721-1722." In: *Revue des questions historiques*, 1901 (70), pp. 37-73.

BOIS, Jean-Pierre. *Fontenoy, 1745: Louis XV, arbitre de l'Europe*. Parijs, Economica, 1996, 152p.

BOURGEOIS, Émile. *La Diplomatie secrète au XVIIIe siècle, ses débuts*. Vol. I, Parijs, Armand Colin, 1909, 384p.

- BLACK, Jeremy. *From Louis XIV to Napoleon: the Fate of a Great Power*. Londen, UCL Press, 2001, 287p.
- DE BACKER, Tim. *De Vrede van Utrecht, Rastadt en Baden en de Oostenrijkse Nederlanden (1713-1731)*. Leuven (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Katholieke Universiteit Leuven), 2007, 181p. (promotor: R. Lesaffer).
- DHONDT, Frederik. *Balance of Power and Norm Hierarchy. Franco-British Diplomacy after the Peace of Utrecht (1713)*. Leiden, Boston Martinus Nijhoff/Brill, 2015, 459p.
- DHONDT, Frederik. "Dertig jaar vrede, driehonderd jaar later: de Zuidelijke Nederlanden, Frankrijk en Europa in de Vrede van Utrecht (1713)." In: *De Franse Nederlanden = Les Pays-bas Français*, 2012, pp. 20-41.
- DHONDT, Frederik. "La représentation du droit dans la communauté des diplomates européens des 'Trente Heureuses' (1713-1740)." In: *Tijdschrift Voor Rechtsgeschiedenis – Legal History Review*, 2013 (81), pp. 595-620.
- DHONDT, Frederik. "Review "Onnekink (David) & De Bruin (Renger). De Vrede van Utrecht (1713), 2012" In: *Revue belge de philologie et d'histoire*, 2013, 91 (4), p. 1337-1343.
- DUPILET, Alexandre. *La Régence absolue : Philippe d'Orléans et la polysynodie, 1715-1718. Suivi d'un dictionnaire de la polysynodie*. Seysell, Champ vallon, 2011, 436p.
- DUPILET, Alexandre. *Le Cardinal Dubois: le génie politique de la Régence*. Parijs, Tallandier, 2015, 411p.
- LAINÉ, E. "Une tentative de renversement des alliances sous Louis XIV, le baron de Mandat." In: *Revue des études historiques*, 1933 (maart-april), pp. 171-192.
- LESAFFER, Randall. *The peace of Utrecht and the balance of power*. In: <http://opil.ouplaw.com/page/utrecht-peace/The-Peace-of-Utrecht-and-the-Balance-of-Power>, geraadpleegd op 23.04.2016.
- LE ROY LADURIE, Emmanuel. *L'Ancien Régime. II: l'absolutisme bien tempéré (1715-1770)*. Parijs, Hachette, 1991, 441p.
- LUCENET, Monique. *Les grandes pestes en France*. Parijs, Aubier, 1985, 287p.
- MERCIER, Henry. *Une vie d'ambassadeur du Roi Soleil: les missions de Charles-François de Vintimille, Comte du Luc, auprès des Liges Suisses (1708-1715) et du Saint-Empire (1715-1717)*. Parijs, Les Éditions La Bourdonnais, 1939, 298p.
- MICHELET, Jules. *Histoire de France. XVII: La Régence (Nouvelle édition, revue et augmentée)*. Parijs, A. Lacroix, 1877, 407p.
- SCHNAKENBOURG, Éric. *La France, le Nord et l'Europe au début du XVIIIe siècle*. Parijs, Champion, 2008, 629p.

SHENNAN, Joseph H. *Philippe, Duke of Orléans: Regent of France, 1715-1723*. Londen, Thames and Hudson, 1979, 191p.

SOFKA, James R. "The eighteenth century international system: parity or primacy?" In: *Review of International Studies*, 2001 (27), pp. 147-163.

VAN GELDER, Klaas. *Regime change at a distance: Austria and the Southern Netherlands following the war of the Spanish succession, 1716-1725*. Leuven, Peeters Publishers/KVAB Press, 2016, 442p.

VELDE, François R. "John Law's System." In: *The American Economic Review*, 2007, 97 (2), pp. 276-279.